

**POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN
BATI EMPERYALİZMİNİN BİR UZANTISI OLARAK KÜLTÜREL
MİRASIN YAĞMALANMASI: ABD’NİN IRAK YAKLAŞIMI**

ELİF MİRAY YAZICI

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**DANIŞMAN
PROF. DR. ZAFER AKBAŞ**

DÜZCE, 2024

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN BATI EMPERYALİZMİNİN BİR
UZANTISI OLARAK KÜLTÜREL MİRASIN YAĞMALANMASI:
ABD’NİN IRAK YAKLAŞIMI

Elif Miray YAZICI tarafından hazırlanan tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı’nda **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Düzce Üniversitesi

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Celil BOZKURT

Düzce Üniversitesi

Prof. Dr. Murat KOCAASLAN

Hacettepe Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 16/07/2024

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tez çalışmasıyla elde edilmeyen bütün bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi ve bu kaynakları da kaynaklar listesine aldığımı, yine bu tezin çalışılması ve yazımı sırasında patent ve telif haklarını ihlal edici bir davranışımın olmadığını beyan ederim.

16 Temmuz 2024

Elif Miray YAZICI

TEŐEKKÖR

Tez çalışmam boyunca engin bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren, araştırmamın her aşamasında değerli zamanını ayırarak akademik gelişimime ışık tutan saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Zafer AKBAŞ'a şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Bu zorlu süreçte maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, varlıklarıyla bana g  veren sevgili aileme sonsuz teőekk r ederim. Bana duydukları güven ve koşulsuz sevgi, tez yolculuğumda karşılaştığım zorlukların üstesinden gelmemde en büyük dayanağım oldu. Onların desteği olmadan bu çalışmayı tamamlamam mümkün olmazdı.

16 Temmuz 2024

Elif Miray YAZICI

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix
1. GİRİŞ.....	1
2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE POSTKOLONYALİZM, KÖKENLERİ VE KAPSAMI.....	4
2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
2.1.1. Kolonyalizm	4
2.1.2. Sömürgecilik	6
2.1.3. Emperyalizm.....	10
2.1.4. Kapitalizm.....	14
2.1.5. Küreselleşme	17
2.1.6. Postkolonyalizm.....	22
2.2. POSTKOLONYALİZMİN KÖKENİ VE KAPSAMI.....	23
2.2.1. Postkolonyalizmin Tarihsel Arka Planı	23
2.2.2. Postkolonyal Teorinin Öncü Düşünürleri.....	28
2.2.3. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Postkolonyal Teori	31
3. KÜLTÜREL MİRAS OLGUSU VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER.....	33
3.1. KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI, KAPSAMI VE ÖNEMİ	33
3.1.1. Kültür ve Miras Kavramı.....	33
3.1.2. Kültürel Miras ve Çeşitleri.....	35
3.1.3. Kültürel Mirasın Önemi ve Korunması.....	38
3.2. KÜLTÜREL MİRAS VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER	41
3.2.1. Kültürel Miras ve Diplomasi.....	43
3.2.2. Kültürel Miras ve Emperyalizm	46
3.2.3. Kültürel Miras ve Küreselleşme	51
4. IRAK KÜLTÜREL MİRASININ POSTKOLONYAL BAĞLAMDA İNCELENMESİ: ABD’NİN ETKİLERİ	55
4.1. ORTADOĞU’DA POSTKOLONYALİZMİN İZLERİ.....	55
4.2. UYGARLIK TARİHİNDE IRAK VE KÜLTÜREL MİRASI.....	60
4.3. ABD’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI KAPSAMINDA IRAK.....	65
4.4. POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN ABD’NİN IRAK MÜDAHALESİNİN ÇOK BOYUTLU ANALİZİ.....	72
4.4.1. Savaş ve Çatışma Dönemlerinde Irak Kültürel Mirası	73
4.4.2. Siyasi Müdahaleler ve Yönetim Yapısında Değişiklikler	80
4.4.3. Ekonomik Zorluklar ve Yeniden Yapılanma Süreci	82

4.4.4. ABD Emperyalizminin Gölgesinde Irak Eğitim Sistemi	84
4.4.5. Irak İşgalinin Toplumsal ve Kültürel Mirası	89
5. SONUÇ	95
6. KAYNAKLAR	99
ÖZGEÇMİŞ	122

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AB	Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
CPA	Geçici Koalisyon Yönetimi
DFC	ABD Uluslararası Kalkınma ve Finans Kurumu
ICBS	Uluslararası Mavi Kalkan Komitesi
ICCROM	Uluslararası Kültür Varlıklarının Korunması ve Restorasyonu Araştırma Merkezi
ICOM	Uluslararası Müzeler Konseyi
ICOMOS	Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
IMF	Uluslararası Para Fonu
IMN	Irak Medya Ağı
İŞİD	Irak Şam İslam Devleti
KBY	Kürdistan Bölgesel Yönetimi
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NBI	Irak Ulusal Bankası
OED	Oxford English Dictionary
SBAH	Irak Devlet Eski Eserler ve Miras Müdürlüğü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNWTO	Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü
USAID	ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı

ÖZET

POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN BATI EMPERYALİZMİNİN BİR UZANTISI OLARAK KÜLTÜREL MİRASIN YAĞMALANMASI: ABD’NİN IRAK YAKLAŞIMI

Elif Miray YAZICI

Düzce Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Temmuz 2024, 121 sayfa

Bu çalışmanın amacı, Batı emperyalizminin kültürel miras üzerindeki dönüştürücü ve yıkıcı etkilerini postkolonyal bir perspektifle incelemektir. ABD'nin Irak'a yönelik yaklaşımı üzerinden emperyalist politikaların somut ve somut olmayan kültürel mirası nasıl tahrip ettiği analiz edilmektedir. Çalışma, postkolonyal teori çerçevesinde ABD'nin Irak'a müdahalesinin altında yatan temel motivasyonları ve bu müdahalenin Irak'ın siyasi, ekonomik ve toplumsal dokusunda yarattığı değişimleri ortaya koymaktadır. Tezin teorik çerçevesi, postkolonyal yaklaşım üzerine inşa edilmiştir. Kültürel miras olgusu, uluslararası ilişkiler bağlamında ele alınmış, Ortadoğu ve Irak özelinde tarihsel ve kültürel mirasın önemi vurgulanmıştır. Çalışmada, nitel araştırma yöntemleri kullanılarak tarihsel ve güncel veriler ışığında ABD'nin Irak politikası ve bu politikanın kültürel sonuçları incelenmiştir. Araştırmanın bulguları, ABD'nin Irak'taki askeri müdahalelerinin ve işgal sonrası siyasi, ekonomik ve sosyal politikalarının ülkenin kültürel mirasında telafi edilemez zararlara yol açtığını ve Irak toplumunun kültürel kimliği üzerinde derin travmatik etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. ABD'nin Irak politikası, ülkenin kültürel kimliğini ve mirasını hedef alan sistematik bir yıkım projesi olarak değerlendirilmiştir. Bu politikanın temelinde, Irak'ın jeostratejik önemini ve doğal kaynaklarını kontrol altına alma hedefinin yattığı vurgulanmıştır. ABD'nin Irak'a yönelik yaklaşımından, Batı emperyalist politikalarının farklı biçimlerde devam ettiği, özellikle kültürel alanda yeni bir hegemonya biçiminin ortaya çıktığı ve kültürel mirasın stratejik bir faktör olarak emperyalist hedeflere hizmet ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Postkolonyalizm, Emperyalizm, Kültürel Miras, ABD, Irak

ABSTRACT

THE PLUNDERING OF CULTURAL HERITAGE AS AN EXTENSION OF WESTERN IMPERIALISM FROM A POSTCOLONIAL PERSPECTIVE: THE U.S. APPROACH TO IRAQ

Elif Miray YAZICI

Düzce University

Graduate School, Department of International Relations

Master's Thesis

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

July 2024, 121 pages

The aim of this study is to examine the transformative and destructive effects of Western imperialism on cultural heritage from a postcolonial perspective. Through the approach of the U.S.A. towards Iraq, it is analyzed how imperialist policies destroy tangible and intangible cultural heritage. The study reveals the main motivations underlying the U.S. intervention in Iraq within the framework of postcolonial theory and the changes that this intervention has created in the political, economic and social fabric of Iraq. The theoretical framework of the thesis is built on the postcolonial approach. The phenomenon of cultural heritage has been discussed in the context of international relations, and the importance of historical and cultural heritage in the Middle East and Iraq has been emphasized. In this study, by using qualitative research methods, the U.S. policy on Iraq and the cultural consequences of this policy were examined in the light of historical and current data. The findings of the study reveal that the U.S. military interventions in Iraq and its post-occupation political, economic and social policies have caused irreparable damage to the country's cultural heritage and had profound traumatic effects on the cultural identity of Iraqi society. The U.S. policy in Iraq has been considered as a systematic project of destruction targeting the country's cultural identity and heritage. It was emphasized that the basis of this policy was the geostrategic importance of Iraq and the goal of controlling its natural resources. From the US approach towards Iraq, it is concluded that Western imperialist policies continue in different forms, a new form of hegemony has emerged, especially in the cultural field, and cultural heritage serves imperialist goals as a strategic factor.

Keywords: Postcolonialism, Imperialism, Cultural Heritage, USA, Iraq

1. GİRİŞ

Ortadoğu sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu, zengin doğal kaynakları ve kültürel mirası ile dünya tarihinde ve uluslararası siyasette her zaman merkezi bir rol oynamıştır. İnsanlığın ilk yerleşim yerlerinden olan ve kadim medeniyetlere ev sahipliği yapan Ortadoğu, aynı zamanda üç büyük semavi dinin doğduğu ve geliştiği eşsiz bir coğrafyadır. Tarih boyunca bölge, stratejik önemi nedeniyle büyük güçlerin ilgisini çekmiştir.

Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden biri, hiç şüphesiz Irak'tır. Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki verimli topraklarda kurulmuş olan Sümer, Akad, Babil ve Asur gibi köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bu topraklar, insanlık tarihine yön veren bilimsel, kültürel ve dini gelişmelere tanıklık etmiştir. Tarih boyunca birçok güçlü imparatorluğun merkezi olan Irak, aynı zamanda İslam kültür ve medeniyetinin gelişmesinde de önemli bir role sahip olmuştur. Ülkenin sahip olduğu stratejik konum ve zengin doğal kaynaklar Irak'ı uluslararası siyasetin önemli bir aktörü haline getirmiştir. Modern çağda da Irak, bölgesel ve küresel güçlerin siyasi ve askeri mücadelelerine sahne olmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, Ortadoğu bölgesi Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) dış politika gündeminde öncelikli bir konuma yükselmiştir. ABD'nin bölgeye yönelik stratejisi, Yeni Dünya Düzeni ve Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu stratejinin ana unsurları arasında, Ortadoğu'nun zengin enerji kaynaklarını kontrol altında tutmak, bölgedeki kilit müttefiki İsrail'in güvenliğini sağlamak ve Amerikan nüfuzunu bölge genelinde pekiştirmek yer almaktadır. Bu bağlamda Irak, ABD'nin bölgedeki stratejik çıkarları açısından kritik bir konuma sahip olmuştur. ABD, Irak'ın sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervleri nedeniyle ülkeyi kontrol altına almak istemiş ve bununla birlikte Irak'ı bölgedeki diğer güçlere karşı bir denge unsuru olarak kullanmayı amaçlamıştır. Bu bağlamda 1991 yılındaki Körfez Savaşı ile başlayan ve 2003 yılındaki işgal ile doruk noktasına ulaşan bu süreç, ABD'nin Irak üzerindeki hâkimiyetini pekiştirme ve bölgedeki nüfuzunu artırma çabalarının somut bir yansıması niteliğindedir.

ABD'nin Irak'a yönelik politikaları ve eylemleri, ülkenin zengin tarihi ve kültürel mirasını

derinden etkilemiştir. Savaş ve işgal süreci, Mezopotamya'nın kadim topraklarında yer alan tarihi ve arkeolojik açıdan son derece önemli eserlerin yağmalanmasına, tahrip edilmesine veya yok olmasına neden olmuştur. ABD'nin Irak'a verdiği zarar sadece somut kültürel miras unsurlarıyla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Irak toplumunun değerlerini ve sosyal dokusunu da derinden sarsmıştır.

Bu çalışmanın temel amacı, Batı emperyalizminin somut ve somut olmayan kültürel miras üzerindeki etkilerini gözler önüne sererek kültürel mirasın siyasi, ekonomik ve toplumsal yapı üzerindeki rolünü ve etkilerini postkolonyal bir perspektifle incelemektir. Bu bağlamda, ABD'nin Irak'a yönelik politikaları mercek altına alınarak ülkenin kültürel mirasının uğradığı tahribat ve toplumsal dokusunda meydana gelen dönüşümler değişimler detaylı bir şekilde analiz edilecektir.

Çalışmanın birinci bölümünde, postkolonyalizm kavramı ve ilgili teorik çerçeve detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Postkolonyalizmin pratik ve kuramsal kökenleri irdelenerek kavramın tarihsel gelişimi ve teorileşme süreci detaylı olarak analiz edilmektedir. Bu bölüm, çalışmanın ilerleyen kısımlarında ele alınacak konuların postkolonyal bir bakış açısıyla yorumlanabilmesi için sağlam bir teorik zemin oluşturmayı amaçlamaktadır.

İkinci bölümde, kültürel miras olgusu mercek altına alınmaktadır. Öncelikle kültürel mirasın tanımı, kapsamı ve sınıflandırılması açıklanmaktadır. Daha sonra kültürel mirasın uluslararası ilişkiler bağlamındaki önemi ve rolü tartışılmaktadır. Uluslararası ilişkiler perspektifinden bakıldığında, kültürel mirasın ülkelerin yumuşak gücünü ve itibarını artırmada kritik bir rol oynadığı görülmektedir. Bu bağlamda, kültürel diplomasi ve yumuşak güç kavramları ile kültürel mirasın ilişkisi irdelenmektedir. Ayrıca bu bölümde emperyalizm ve küreselleşme dinamiklerinin kültürel miras üzerindeki etkileri eleştirel bir yaklaşımla analiz edilmektedir.

Üçüncü ve son bölümde, Ortadoğu ve özellikle Irak'ın sahip olduğu zengin tarihi ve kültürel miras varlığının önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, ABD'nin bölgeye yönelik dış politikası ve stratejik yaklaşımı mercek altına alınmaktadır. Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında, ABD'nin bölgeyi şekillendirme çabalarının ardındaki temel nedenler irdelenmektedir. 1991 Körfez Savaşı ve 2003 Irak işgali sonrasında ABD'nin uyguladığı politikaların Irak'ın somut ve somut olmayan kültürel mirası üzerindeki etkileri ele alınmaktadır. Bu etkiler arasında, ülkenin siyasi ve ekonomik yapısının bozulması, eğitim sisteminin çökmesi ve toplumsal kimliğin parçalanması gibi unsurlar yer almaktadır. Irak

örneği üzerinden, emperyalist müdahalelerin bir ülkenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel dokusunu nasıl derinden etkileyebileceği net bir şekilde ortaya konulmaktadır. Bu bölüm, kültürel mirasın korunmasının önemini ve uluslararası ilişkilerde kültürel faktörlerin rolünü vurgulayarak çalışmanın temel argümanlarını güçlendirmektedir.

2. ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNDE POSTKOLONYALİZM, KÖKENLERİ VE KAPSAMI

2.1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.1. Kolonyalizm

Kolonyalizm terimi, Türkçeye İngilizce "colonialism" sözcüğünden çevrilmiştir. "Colonialism", kökenini Latince "colonia" sözcüğünden alan ve "çiftlik, arazi, yerleşim yeri" anlamına gelen "colony" sözcüğünden türetilmiştir bir terimdir (Hoad, 1996: 85). Latince "colonia" sözcüğü, "*Roma'dan gönderilen vatandaşlardan ya da onu oluşturan insanlardan oluşan bir yerleşim yeri*" olarak ifade edilmektedir (Glare, 1968: 355). Bu nedenle tarihsel olarak "colonia" sözcüğü ilk olarak Batı Roma İmparatorluğu'nun fethettiği yeni topraklarda Roma vatandaşları tarafından kurulan askeri ve tarımsal ileri karakollara atıfta bulunmaktadır (Ahuja, 2017: 238). O halde kolonyalizm en temel anlamıyla bir ülkenin diğer ülkeleri fethetmesi ve orada kendi vatandaşlarından oluşan yerleşim yerleri kurmasıdır. Başka bir ifadeyle kolonyalizm, güçlü devletler tarafından yürütülen ve kendi halkının yeni hak iddia ettiği topraklara yerleştirilmesini ve daha önce orada yaşamış olan yerel halkın yerinden edilmesini içeren bölgesel genişleme stratejisidir (Nicholls, 2011: 161). Kolonyalizmde eylemi gerçekleştiren ve yönlendiren yani başka bir coğrafyadan gelen güç "kolonici" olarak adlandırılmaktadır. Bu kolonici güç kendi halkından insanları yeni topraklarda yerleşim kurmak ve egemenliğini sağlamak amacıyla gönderir ki bu gönderilen topluluğa ise "koloni" adı verilmektedir. Bu süreç neticesinde en çok etkilenen ise kolonyalizmin etkilerine maruz kalan bölgenin yerel halkı olmuştur. Bu yerel halk söz konusu bölgenin asıl sahibi olmakla beraber sonradan gelen gücün siyasi, ekonomik ve kültürel olarak denetimine girerek "kolonize" edilmiştir. Ania Loomba'ya (2000: 19) göre, "*Yeni topraklarda bir "topluluk oluşturma" süreci zorunlu olarak, orada daha önce zaten bulunan toplulukları bozma ya da yeniden oluşturma süreci anlamına gelir ve ticaret, pazarlık, savaş, soykırım, köleleştirme ve isyanlar dahil olmak üzere kapsamlı bir pratikler silsilesini içerir.*"

Kolonyalizm terimi anlaşıldığı üzere sonradan gelen yerleşimcilerin yeni topraklarda kendi egemenliklerini kurmasına odaklanan bir süreçtir.

Kolonyalizm, antik çağda daha çok ekonomik nedenlere bağlı olarak birçok egemen gücün kendi topraklarının ötesine yayılmak ve nüfuzunu genişletmek için kullandığı bir strateji olmuştur. Özellikle Fenikeliler başta olmak üzere, Antik Yunan ve Roma, Antik Mısır gibi uygarlıklar ele geçirdikleri topraklardaki doğal kaynakları ve iş gücünü sömürerek önemli ölçüde güçlenmişlerdir. Aynı zamanda koloniler aracılığıyla yeni pazarlar ve ticaret yolları elde etmişlerdir.

Batı tarih geleneği, kolonyalizm olgusunu Büyük Keşifler ile başlayan bir süreç olarak kabul etmektedir (Ferro 1997: 1). 15. yüzyılda Portekiz yeni ticaret yolları aramaya ve Avrupa dışındaki medeniyetleri keşfetme amacıyla önemli adımlar atmıştır. Bu süreçte daha sonra İspanya, Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika ve İngiltere de dahil olmuştur. 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupalı keşiflerin yeni deniz aşırı ticaret yollarını keşfetmesi; Afrika, Asya, Amerika ve Avustralya gibi dünyanın uzak bölgelerindeki yer altı ve yer üstü zenginliklerin batıya transfer edilmesine ve köle ticareti de dahil olmak üzere bu bölgelerdeki yerli halkların sömürülmesine ve bu bölgelerin ekonomik ve toplumsal yapılarının bozulmasına yol açmıştır.

Daha önce ifade edildiği üzere kolonyalizm terimi, dilimize İngilizce “colonialism” sözcüğünden çevrilmiştir. Ancak genellikle İngilizce “colonialism” sözcüğünün Türkçeye “sömürgecilik, müstemlekecilik, kolonicilik” olarak çevrildiği görülmektedir (Avery vd.,1996: 185; Atalay,1999: 690). Bu çevirinin doğru karşılığının “kolonyalizm” olduğunu; “sömürgecilik” ve “kolonyalizm” kavramları arasında önemli farklılıklar bulunduğunu savunan görüşler bulunmaktadır. İpek ve Oyman (2019: 442) bu konu hakkındaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Kolonyalizm sömürmek eyleminden çok daha fazlasını içerir. Kolonyalizm, bir gücün kendi sınırları dışında bir bölgeyi ele geçirip bu bölgeyi kendi amaçları doğrultusunda kullanırken aynı zamanda o bölgeyi de yönetmesi anlamına gelmektedir. Bunu yaparken de konusu geçen bölgenin kimliğini belli söylemler çerçevesinde etkilemesi hatta değiştirmesi gerekmiştir. Bu doğrultuda, eğer Kolonyalizm sadece sömürgecilik olsaydı Batılı ülkeler bu bölgelerin kaynaklarını kendileri için kullanırken o bölge halklarının yaşamları da aynı şekilde devam ederdi.”

Özcan (2018: V) ise bu görüşün aksine, kolonyalizm sözcüğünün “daha çok başkalarına ait topraklar üzerine yerleşmeyi ifade etmek” amacıyla kullanıldığını belirtmektedir. Dolayısıyla kolonyalizm terimi, kökenine dayalı olarak yerleşim sürecine vurgu yapmaktadır. Yani bir grup insanın yeni bir bölgeye aktarılmasını içeren bir kavramdır. Sömürgecilik, bu yerleşim sürecinin bir politika olarak benimsenmesi ve uygulanmasıdır. Dolayısıyla sömürgecilik kolonizasyon olmadan da çeşitli araç ve yöntemlerle gerçekleşebilmektedir.

Başvurulan yabancı kaynakların Türkçe çevirilerinde genellikle "sömürgecilik" sözcüğü kullanılmaktadır. Bununla birlikte, sömürgecilik ve kolonyalizm terimlerinin kullanımındaki farklılıkların, her dilin kendi tarihsel arka planına, kültürel özelliklerine ve sosyal yapısına bağlı olarak bu terimleri biçimlendirmesinden kaynaklandığını da belirtmek faydalı olacaktır.

Bu çalışmada, sömürgecilik ve kolonyalizm terimleri arasında belirli bir ayrım yapılmamıştır. Çalışma boyunca “colonialism” sözcüğünün karşılığı olarak “sömürgecilik” sözcüğü kullanılmış olmakla birlikte;

“...bir devlet tarafından kendi ülkesine ait sınırlar dışında başka devletler, uluslar ve toplumlara ait topraklar üzerinde koloniler kurmasa dahi bölgenin doğal kaynaklarını ve pazarlarını doğrudan ya da dolaylı şekilde ele geçirerek sömürmesini ve söz konusu sömüren gücün o bölgenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısını kendi menfaatleri doğrultusunda şekillendirme kapasitesini ifade etmektedir” (Yazıcı, 2023: 127).

Bu nedenle, çalışmanın hedef kitlesi açısından daha anlaşılır bir terim olduğunu düşünülerek Türkçe literatürde yaygın olarak kabul görmüş “sömürgecilik” terimi tercih edilmiştir.

Kolonyalizmin sıklıkla emperyalizm sözcüğünün yerine kullanıldığı da görülmektedir. Bunun nedeni her iki kavramın arasında ciddi benzerliklerin olmasıdır. Her iki kavram da güçlü olanın zayıfı sömürdüğü; onu kendi çıkarları doğrultusunda kullanarak yönlendirdiği, etkisi altına aldığı ve hatta biçimlendirdiği anlamlarını içermektedir (İplikçi, 2017: 1527-1528).

2.1.2. Sömürgecilik

Tarihsel bir derinliğe sahip olan sömürgecilik kavramı, evrensel kabul gören bir tanıma sahip değildir. Öyle ki, tarih boyunca farklı güçler çeşitli coğrafyalarda sömürgecilik kavramıyla ilişkilendirilen faaliyetlerde bulunmuştur. Bu faaliyetler farklı boyutlarda ve farklı araçlarla doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleşmiştir. Örneğin bazı güçler, bölgenin zenginliklerini zorla ele geçirerek egemenlik kurmayı seçerken bazıları ise o bölgeye yatırımlar yaparak siyasi ve ekonomik bir bağımlılık ilişkisi oluşturmayı hedeflemiştir.

Geçmiş antik çağlara kadar uzanan sömürgecilik kavramını belirli sınırlar içinde tanımlamak ve belirli bir metodolojiye dayalı olarak incelemek oldukça zordur. Zira sömürgecilik kavramı; tarihsel, siyasi, ekonomik, sosyolojik ve kültürel boyutları olan ve farklı disiplinlerin perspektiflerine ihtiyaç duyan bir olgudur.

Ortak bir görüş olmasa dahi sömürgecilik kavramı çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Türk Dil Kurumu'na (TDK, 2023a) göre sömürgecilik “*genellikle bir devletin başka ulusları, devletleri, toplulukları, siyasal ve ekonomik egemenliği altına alarak yayılması veya yayılmayı istemesi*” olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanımlamaya göre “*bir devletin bir başka ülkeyi işgal ederek yönetmesi ve bu yönetimden esas itibarıyla ekonomik çıkar sağlaması*” olarak ifade edilmiştir (Sönmezoğlu, 1987: 165). Bu bağlamda sömürgecilik; bir ülkenin, diğer ülkeleri veya toplulukları doğrudan egemenliği altına alarak ekonomik, siyasal, askeri, sosyal, kültürel ve ideolojik araçları kullanarak kontrol etme ve baskı altında tutma pratiğidir.

Bilgiç (2012: 362) Tarih Terimleri Sözlüğü eserinde “sömürgecilik” terimini şu şekilde açıklamıştır:

“Bir toplumun ya da devletin, bir başka topluluk ve ülke üzerinden ekonomik ve siyasal çıkarlar sağlamasıdır. Bu, insan emeğinin, ülkenin yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin yok pahasına satın alınması ya da topluluğun pazar haline getirilmesi biçimindedir. Bunu yapan yabancı egemen güçlerdir. İlkçağ'da ve Ortaçağ'da koloncilik, Yeniçağ'da klasik sömürgecilik, günümüzde yeni sömürgecilik (emperyalizm) biçimindedir.”

Bu tanımlamalar ve açıklamaların ışığında sömürgecilik sözcüğünün; kolonyalizm ve emperyalizm gibi terimler ile yakından ilişkisi olduğu ve hatta birbiri yerine kullanıldığını söylemek mümkündür. Özellikle daha önceki bölümde belirtildiği üzere “colonialism” sözcüğünün çevirisinde yaşanan muğlaklık nedeniyle kolonyalizm ve sömürgecilik terimleri arasında keskin ve net bir ayrım yapılmasını güçleştirmektedir. Ancak kanaatimizce sömürgecilik bir olgu olarak ele alındığında “sömürmek” fiilinden çok daha fazlasını içermekle birlikte kolonyalizmde olduğu gibi başka coğrafyalardaki toprakları kendi toprakları olarak ilan etmeksizin ve söz konusu ülkenin egemenliğini elinden almasa dahi ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel olarak maddi ve manevi çıkar sağlaması üzerine kurulu ve hakimiyet altına almanın farklı boyutlarını ve biçimlerini içeren bir kavramdır. Sömürgeciliğin temel amacı, söz konusu bölgeden en iyi şekilde fayda sağlamak ve bu bölgeyi kendi ülkesinin çıkarları doğrultusunda şekillendirmektir. Sömürgecilik çeşitli araçlarla doğrudan ya da dolaylı olarak gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda, tarihte birçok sömürgeci güç sömürgeleştirdikleri bölgenin tarım arazilerinden maden kaynaklarına; enerji rezervlerinden insan gücüne kadar bir dizi kaynağı kendi çıkarları doğrultusunda kullanmıştır ve bu bölgelerdeki değerli kaynakları kendi ülkelerine ihraç ederek küresel pazarda rekabet avantajı elde etmiştir. Ayrıca söz konusu güçler sömürgelerine yatırım yapma yoluyla da bu bölgeleri kendi ekonomik çıkarları doğrultusunda şekillendirmeye çalışmışlardır. Bu yatırımların amacı sömürgelerin

ekonomik olarak gelişmesini sağlamak değil; tam aksine sömürgeci güçlere bağımlı hale getirmektir. Bununla birlikte sömürgeci güçler; yerel yönetim sistemleri, devlet organları, adalet sistemi gibi kurumsal yapılara da müdahale etmiştir. Bu bağlamda sömürgeci güçler, sömürgelerindeki yerel yönetim ve yargı sistemini devre dışı bırakarak kendi yönetim ve yargı sistemini kurmaya çalışmıştır. Dolayısıyla kendi çıkarlarını muhafaza edebileceği ısmarlama hükümetler ve yerel işbirlikçiler aracılığıyla sömürgelerindeki hakimiyetlerini pekiştirmişlerdir. Bu müdahaleler sonucunda yerel yönetimlerin yetkileri kısıtlanmış, devlet organlarının işleyici dış müdahalelere maruz kalmış, adalet sistemi bağımsızlığını yitirmiş ve yerel halkın adil şekilde yargılanması zorlaşmıştır. Nihayetinde yasama, yürütme ve yargı özgürlüğünü ve otoritesini kaybederek sömürgeci devletlerin kontrolü altına girmiş ve sömürge halkının kendi kaderini belirleme hakkı elinden alınmıştır.

Sönmezoğlu'na (2017: 515-516) göre, sömürgecilik hem geniş hem de dar bağlamda ele alınabilir. Geniş anlamda sömürgecilik, Roma İmparatorluğu gibi antik dönemlerdeki köleci toplum yapılarına sahip büyük imparatorlukların, kendilerinden daha zayıf ülkelerin kaynaklarını, emeğini ve pazarlarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak için bu ülkeleri kontrol altına alma ve sömürgeleştirme faaliyetlerini tanımlamaktadır. Dar anlamda ise sömürgecilik, 15. yüzyılın sonlarından itibaren özellikle İspanya, Portekiz ve İngiltere öncülüğünde Avrupalı güçlerin, dünyanın çeşitli bölgelerinde keşifler, fetihler, ilhaklar ve iskânlar yoluyla gerçekleştirdikleri sömürge imparatorlukları kurma sürecini ifade etmektedir.

Tarihte en büyük sömürge imparatorluğuna sahip olan ülke İngiltere olmuştur. 19. yüzyılda, İngiltere Afrika ve Asya'nın büyük bir bölümünü, Avustralya kıtasını ve Kuzey Amerika'daki geniş toprakları kontrolü altına almış ve böylece tarihin en geniş sınırlarına sahip imparatorluklarından birini kurmuştur (Yaşar ve Akengin, 2022: 427). Bu bağlamda "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" tabiri, İngiliz İmparatorluğu'nun kapsadığı coğrafyanın genişliğini vurgulamak için kullanılmıştır.

20. yüzyılın ortalarına doğru, dünya çapında sömürgecilik karşıtı duygu ve düşünceler gittikçe güçlenmeye başlamıştır. Birçok sömürge, bağımsızlıklarını kazanmak için mücadele etmeye başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge imparatorluklarının ekonomik ve askeri olarak zayıflaması ve uluslararası düzeyde anti-sömürgecilik fikirlerinin desteklenmesi, birçok ülkenin kendi kaderini tayin etme yolunda adımlar atmasına neden olmuştur. Asya ve Afrika kıtalarında birçok ülke, çeşitli

yöntemlerle sömürgeci güçlere karşı koymuş ve egemenlik haklarını geri kazanmıştır. 1947 yılında Hindistan, 1948'de Sri Lanka ve Myanmar sömürgecilik zincirlerini kırarak özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Afrika kıtasında ise Gana, 1957 yılında İngiliz sömürge yönetiminden sıyrılan ilk ülke olmuş ve bu olay kıtadaki diğer sömürge toplulukları için bir öncü rol oynamıştır (Özcan, 2018: 65). Dekolonizasyon sürecinde birçok sömürge, mücadeleler sonucunda sömürgecilerden bağımsızlıklarını kazanmışlar ve egemenlik haklarını yeniden elde etmişlerdir. Ancak, sömürgeciliğin sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan bağımsız devletlerin pek çoğu, yıllarca süren sömürge yönetiminin bıraktığı derin izlerle yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Sömürgecilik döneminin sona ermesinin ardından bağımsızlıklarını ilan eden ülkeler, siyasi alanlarda pek çok zorlukla karşılaşmışlardır. Sömürge dönemi boyunca kurulan siyasi yapılar; yerel dinamikleri ve sosyal dokuyu yeterince hesaba katmadan ve yerel halkın katılımını önemsemeden oluşturulmuş otoriter ve merkezîyetçi yapılardır. Bu durum, yeni kurulan devletlerin demokratikleşme sürecini zorlaştırmış ve siyasi istikrarsızlık sorunlarını beraberinde getirmiştir. Aynı zamanda sömürgecilik döneminde oluşturulan sınırlar, sömürgeci güçlerin çıkarlarına göre etnik ve kültürel gerçeklikleri dikkate almadan belirlenmiştir. Bu durum, bağımsızlık sonrası toplumların içinde bulunduğu karmaşık etnik ve kültürel yapılarla baş etmelerini zorlaştırmış ve farklı etnik grupların aynı devlet sınırları içinde yaşaması, ulusal kimlik ve siyasi temsil konularında sorunlara yol açmıştır. Bu sorunlar, birçok ülkede iç çatışmaların ve siyasi istikrarsızlığın nedeni olmuştur. Örneğin, Hindistan-Pakistan arasındaki Keşmir sorunu, iki ülkenin sömürgecilikten kurtuluşlarından bu yana devam etmektedir. Hindistan, Keşmir'in kendilerine ait olduğunu, Pakistan ise bölgenin Müslüman çoğunluğa sahip olması nedeniyle kendilerine katılması gerektiğini savunmaktadır. Bu da Pakistan ile Hindistan arasında uzun yıllardır süren bir anlaşmazlık ve çatışmalara yol açmıştır (Sönmezoğlu vd., 2021: 2016-218).

Sömürgecilik döneminde, sömürgeci güçler işgal ettikleri topraklardaki ekonomileri kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmişlerdir. Bu durum, belirli tarım ürünlerinin veya maden kaynaklarının aşırı üretimine ve tekelleşmesine yol açmıştır. Örneğin, Afrika'da kahve, kakao gibi ürünlerin üretimi ve altın, elmas gibi değerli madenlerin çıkarılması üzerine ekonomiler geliştirilmiştir. Bu durum, yerel ekonomilerin tek yönlü üretime bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Sömürgelerin bağımsızlığını kazandıktan sonra bile kendi ihtiyaçlarına göre ekonomik faaliyetlerde bulunmalarını

zorlaştırmış ve ekonomik olarak hala dışa bağımlı kalmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla sömürge döneminden kalan sorunlar nedeniyle, bağımsızlıklarını kazanmış olsalar dahi söz konusu ülkeler ekonomik kalkınma ve refah hedeflerine ulaşmakta büyük zorluklar yaşamıştır.

Sömürgecilik döneminin sosyal ve kültürel etkileri, eğitim sisteminden dil politikalarına, sanattan hukuk sistemine kadar geniş bir yelpazede hissedilmiştir. Bu dönemde, sömürgeci güçlerin egemenlikleri altındaki toplumlarda yerel kültürler bastırılmış ve yerine sömürgeci güçlerin kültürü dayatılmıştır. Sömürge döneminde, birçok Afrika ve Asya ülkesinde eğitim sistemi sömürgecilerin ihtiyaçlarına uygun olarak şekillendirilmiş ve sömürgeci güçlerin dili ve kültürü empoze edilmiştir. Bu durum, yerel halkların kendi kültürlerini ve dillerini unutmalarına ve sömürgeci güçlerin kültürel hegemonyasına boyun eğmelerine neden olmuştur. Örneğin, Hindistan'da yerel kültür ve dil bastırılmış, yerine İngiliz kültürü ve dili dayatılmıştır. Aynı zamanda İngiliz hukuk sistemi getirilmiş ve uygulanmıştır. Bağımsızlık sonrasında ise Hindistan, kendi geleneksel hukuki yapısını oluşturmaya çalışmış olsa da İngiliz hukuk sisteminin unsurları büyük ölçüde korunmuştur. Günümüzde Hindistan anayasasında 22 farklı dil resmi dil olarak tanınmakla birlikte resmi yazışmalarda İngilizce ve Hintçe kullanılmaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2023).

Sonuç olarak, sömürgecilik dönemi resmi olarak sona ermiş görünse de bu tarihsel sürecin mirası, eski sömürge ülkelerinin günümüzdeki sosyal, ekonomik ve politik yapılarını şekillendirmeye devam etmektedir. Sömürgecilik mirasını sorgulayan ve Batı hegemonyasını eleştiren yaklaşımların ortaya çıkmasıyla birlikte bu tarihsel sürecin etkileri derinlemesine incelenmeye başlanmıştır. Sömürgecilik birçok bilim dalı ve disiplin tarafından araştırılan bir olgudur. Uluslararası İlişkiler disiplini de sömürgecilik kavramı ve sömürgecilik tarihi üzerine çeşitli yaklaşımlar geliştirmiştir. Birçok akademisyen ve düşünür, sömürgecilik mirasının bugün çağdaş dünyanın siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel inşasını etkileyen etkilere neden olduğunu ve günümüz uluslararası sistemini şekillendirmeye devam ettiğini savunmaktadır.

2.1.3. Emperyalizm

Latince "imperium" sözcüğünden türeyen ve genellikle egemenlik, üstün güç ya da hükümranlık anlamlarına gelen emperyalizm terimi, hegemon bir devlet ve onun kontrolü altında bulunan devletler, uluslar veya halklar arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir

(Palaz Erdemir, 2000: 187). Buna göre emperyal bir politika, bir devletin gücünü kullanarak kendi sınırlarının ötesine genişlemesini ve başka bölgeleri hakimiyeti altına alma ve kontrol etme amacını ifade etmektedir (Evans ve Newnham, 2007: 201). Meydan Larousse Ansiklopedisinde (1985) “emperyalizm” kavramı; “*imparatorluk kurma eğilimi, aynı iktisadi ve sosyal bütün içinde etnik ve kültürel bakımdan farklı halkların, hakim halkın elinde olan merkezi bir iktidarın otoriter yönetimi altında bir araya getirilmesi eğilimi*” olarak tanımlamaktadır. Burada “imparatorluk kurma eğilimi” ifadesi dikkat çekicidir. Zira bu ifade, emperyalizmin temelinde yatan genişleme isteği ve otoriter yönetim anlayışına işaret etmektedir. Bu bağlamda emperyal güçlerin sadece topraklarını genişletme amacı gütmekle kalmayıp aynı zamanda bu genişletilmiş alanları merkezi bir otorite ile yönetme eğiliminde olduklarının altını çizmektedir. İmparatorluk, genellikle askeri güç kullanılarak farklı bölgelerin fethedilmesi ve bu bölgelerin tek bir merkezi otorite altında yönetilmesi prensibiyle oluşturulan geniş coğrafi alanları kapsayan siyasi bir yapıdır. İmparatorluklar, çeşitli etnik grupları ve kültürel toplulukları bünyesinde barındırma özelliği gösterir. Bu açıdan bakıldığında, Antik Roma İmparatorluğu dünya tarihindeki en büyük ve en güçlü imparatorluklardan biri olarak kabul edilmektedir. Emperyalizm, modern döneme özgü bir olgu olarak kabul edilmekte ve sıklıkla sömürgecilikle eş anlamlı olarak düşünülse de emperyalizm kavramının kapsamı daha geniştir. Askeri güç yanında, ekonomik, siyasi ve kültürel etki araçlarını da kullanarak bir devletin diğer devlet veya devletler üzerinde egemenlik sağlama ve bu egemenliği kendi çıkarları doğrultusunda sürdürme çabası olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle emperyalizm, bir devletin diğer bir devlete karşı siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda üstünlük kurma ve bu üstünlüğü sürdürme stratejisi olarak da ifade edilebilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, Roma İmparatorluğu'nun emperyalist bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Zira Roma İmparatorluğu, geniş bir yelpazede yayılan toprakları zapt etmekle kalmamış, aynı zamanda bu topraklara kendi askeri, ekonomik ve kültürel yapılarını yerleştirerek bu bölgeleri imparatorluğun genel yapısı içerisinde uyumlu bir şekilde bütünleştirmiştir. Bu süreçte Roma'nın hüküm sürdüğü alanlar üzerindeki egemenliği ve kontrolü, yerel dinamikleri dönüştürerek ve Roma merkezli bir idari düzen kurarak sağlamlaştırılmıştır. Ancak Roma İmparatorluğu'nun askeri gücünü kullanarak Avrupa, Afrika ve Orta Doğu'ya kadar topraklarını genişletmesinin ardında maddi çıkarların karşılanması ötesinde başka bir amaç bulunmamaktaydı (Palaz Erdemir, 2000: 189-190). Günümüzdeyse resmi olarak bir imparatorluk statüsüne sahip olmamasına rağmen ABD'nin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel güç unsurlarını

kullanarak diğer ulus devletler üzerinde etki oluşturma ve uluslararası siyaseti kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme eğilimi emperyalist nitelikler taşıdığı düşüncesini güçlendirmektedir. Bu bağlamda, imparatorluk ve emperyalizm terimleri yakın anlamlar içerse de her ikisi arasında belirgin ayrımlar bulunmaktadır. Tarihî ve kültürel çerçevede değerlendirildiklerinde bu kavramlar zaman zaman birbiriyle örtüşse de, emperyalizm çok daha derin ve karmaşık bir yapıya sahip kavramdır. Özellikle emperyalizmin, egemenlik kurma süreçlerinde askeri güç dışında siyasi, ekonomik ve kültürel unsurları da devreye soktuğu ve bu unsurlar aracılığıyla farklı uluslararası aktörlerle etkileşim içinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda emperyalizmin boyutlarının daha da genişlediği görülmektedir. Başka bir ifadeyle, emperyalizm sadece askeri güç kullanımıyla değil; siyasi, ekonomik ve kültürel etkileşim ve stratejiler aracılığıyla da diğer ülkeler üzerinde etki ve kontrol sağlamaya çalışan geniş kapsamlı ve çok boyutlu bir olgudur. Emperyalizm, sadece toprak fethetmekle kalmayıp, aynı zamanda siyasi etki yaratarak hükümetler üzerinde nüfuz sahibi olmak, ekonomik bağlar kurarak pazarları ve kaynakları kontrol etmek ve kültürel yayılma yoluyla ideolojilerini ve yaşam tarzını yaymak gibi çeşitli yöntemlerle uluslararası ilişkilerde baskın bir rol oynamayı hedeflemektedir.

Emperyalizm, tarih boyunca farklı biçimlerde kendini göstermiş ve uluslararası siyasetin dönüşümünde kilit bir rol oynamıştır. Bu terim, ilk kez yaklaşık 150 yıl önce, 19. yüzyılda, I. ve III. Napolyon dönemini nitelendirmek amacıyla literatüre girmiştir (Öztürk, 2018: 2; Cohen, 1973: 10). Dolayısıyla emperyalizmi tüm çerçevesiyle kavrayabilmek için emperyalizmin tarihsel olarak nasıl geliştiğini ve zaman içinde hangi aşamalardan geçerek günümüzdeki halini aldığını anlayabilmek, onun çok yönlü ve çok boyutlu yapısını kavramak açısından önem taşımaktadır.

“Collier's Encyclopedia emperyalizm tarihini üç büyük evreye ayırmaktadır: Birincisi, XVI. yüzyıla kadar devam eden ve imparatorlukların genişlemesi ile ilgili olan evredir; ikincisi coğrafi keşiflerle başlayıp XIX. yüzyıla kadar devam eden emperyalizmdir —eski emperyalizm olarak adlandırılmaktadır; üçüncüsü yeni emperyalizmdir ve yaklaşık 1880'lerde başlamış ve sömürgelere yeniden büyük ilgi duyulmasına, Asya ve Afrika'nın paylaşılmasına yol açmıştır” (Collier's Encyclopedia, 1961: 748-749, akt. Bağcı, 2003: 64).

15. yüzyıldan itibaren gerçekleşen Coğrafi Keşifler, Avrupalı devletlerin dünyanın dört bir yanına yayılmalarına ve dünya tarihinin akışını kökten değiştirerek yeni bir çağın başlamasına yol açmıştır. Bu yayılma, sömürgecilik yoluyla gerçekleştirilmiş ve Batı'nın ekonomik, siyasi ve kültürel gücünü önemli ölçüde artırmıştır. Sömürgecilik, Batı'nın

emperyalist politikalarını daha etkili bir şekilde uygulamasına imkân sağlamış ve bu politikaların etkilerini daha belirgin hale getirmiştir. Özellikle 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında sömürgecilik ise daha şiddetli bir hal almıştır. Bunun altında yatan en önemli etken, Sanayi Devrimi'nden sonra ortaya çıkan kapitalist sistemin ihtiyaçlarıdır. Sanayileşme faaliyetleri ile birlikte Avrupalı devletlerin hammadde ve pazar ihtiyacı giderek artmıştır. Bu durum, Avrupa devletlerini yeni topraklar aramaya ve sömürgecilik faaliyetlerini daha kapsamlı bir şekilde sürdürmeye yönlendirmiştir. İngiltere, bu dönemde sömürgecilik faaliyetlerini en yoğun şekilde gerçekleştiren devletlerden biri olmuştur. Bu bağlamda, "emperyalizm" sözcüğünün kullanımı, 1870'lerde İngiltere'de Başbakan Disraeli'nin İngiliz sömürge imparatorluğunun güçlenmesi ve genişlemesi için izlediği politikaları ifade etmek amacıyla yaygınlaşmıştır. Bu süreçte emperyalizm kavramı, sıklıkla sömürgecilikle eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Cohen, 1973: 10). Söz konusu her iki terimin özünde "başka ülkeleri siyasi ve iktisadi hakimiyet altına alma" amacı yatmaktadır. Emperyalizm ve sömürgecilik (kolonyalizm) birbiriyle ilişkili olmakla birlikte, emperyalizm daha kapsamlı bir kavramdır. Ancak emperyalizmi tanımlamak da bir o kadar zordur (Bush, 2006: 43).

1870 ile 1914 yılları arasını kapsayan dönem genellikle Klasik Emperyalizm olarak adlandırılmaktadır. Marksist teoriden beslenen Lenin'in (2009: 100-101) analizine göre, emperyalizm kapitalizmin tekelci aşamasıdır ve beş ana temele dayanmaktadır:

1. Üretimin bir elde toplanması, karteller ve trösler gibi tekellerin oluşmasına neden olmuştur.
2. Banka sermayesi ile sanayi sermayesinin birleşmesi sonucunda mali sermaye temelli mali oligarşi oluşmuştur.
3. Sermaye ihracı, mal ihracından daha farklı ve özel bir önem kazanmıştır.
4. Dünyayı kendi aralarında pay eden uluslararası tekelci kapitalist birlikler oluşmuştur.
5. Dünyanın en büyük kapitalist güçleri arasında coğrafi olarak bölüşülmesi tamamlanmıştır.

Emperyalizm, ekonomik özünü tekelci kapitalizmdir (Lenin, 2009: 138).

Emperyalizmi sadece ekonomik bir olgu olarak değerlendirmek oldukça dar bir bakış

açısına yol açmaktadır. Emperyalizm, ekonomik boyutunun yanı sıra toplumsal, kültürel, siyasi, askeri, dinsel gibi yaşamın birçok alanında etkili bir kontrol ve dayatma mekanizması olarak karşımıza çıkan çok yönlü bir olgudur (Bilgiç, 2012: 138).

Sonuç olarak emperyalizm, bir devletin başka devletler ve toplumlar üzerinde siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel güç kullanarak kontrol etme, etkileme ve hakimiyet kurmak amacıyla genişleme pratiğini ifade etmektedir. Emperyalist bir devletin en temel hedefi sahip olduğu üstün askeri ve ekonomik güce dayanarak kendini savunamayacak ve zayıf durumdaki devletler ve toplumlardan güç, prestij, stratejik üstünlük, ucuz iş gücü, doğal kaynaklar ve yeni pazarlar gibi çeşitli şekillerde kazanç elde etmektir (Griffiths vd., 2013: 108). Ancak unutulmamalıdır ki, dekolonizasyon sürecinde sömürgelerin bağımsızlık kazanmış olmaları emperyalizmin son bulduğu anlamına gelmemektedir. Emperyalizm, bir ilişki biçimi ve yönetim tarzı olarak varlığını daima sürdürmektedir. Bu nedenle emperyalizm sanılanın aksine 1950'lerden sonra da siyasi, ekonomik, sosyal ve bilimsel yapılar aracılığıyla varlığını sürdürmüş ve hatta bağımsızlığını kazanan yeni devletlerde bile kurulan yapılar sayesinde kendini tekrar tekrar yeniden üretebilen bir yapıya dönüşmüştür (Sunar, 2012: 79-80).

Anlaşılabacağı üzere emperyalizm terimi; imparatorluk, sömürgecilik (kolonyalizm), küreselleşme gibi birçok kavram ile yakından ilişkilidir. Bunlardan biri olan kapitalizm de emperyalizmin temel dinamiğini oluşturan unsurlardan biridir. Emperyalizm olgusunun arkasındaki itici güçlerden biri, sermayenin sürekli büyüme ve genişleme ihtiyacı olan kapitalist sistemin kendisidir. Öyle ki, emperyalizm ile kapitalizm arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Bir yandan kapitalizmin ihtiyaçları emperyalizmi şekillendirirken, diğer yandan emperyalizm de kapitalizmin sürekliliği için vazgeçilmez bir araca dönüşmüştür. Bu sebeple, emperyalizm olgusunu kavrayabilmek için onun kapitalist sistemle olan yakın ilişkisini göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

2.1.4. Kapitalizm

Kapitalizm; mal ve hizmet üretimi için kullanılan toprak, hammadde, emek, makine, fabrika gibi kaynak ve üretim araçlarının büyük ölçüde ya da tamamen özel mülkiyetine ve kâr amacıyla işletilmesine dayanan ekonomik bir sistemdir. Bu sisteme göre devlet ekonomik faaliyetler üzerinde minimal düzeyde rol oynamaktadır. Aynı zamanda mal ve hizmetlerin arz-talep doğrultusunda serbestçe alınıp satıldığı serbest pazar ekonomisi ve serbest rekabet ortamını destekleyen bir yapıya sahiptir. Bu durum, ekonominin temelini

kar elde etme ve sermaye birikimi üzerine inşa eden ekonomik bir sistemi ortaya koymaktadır (Alptekin, 2015).

Kapitalist bir ekonomide; fabrikalar, madenler ve demiryolları gibi sermaye varlıkları, bireyler veya şirketler tarafından özel mülkiyet olarak sahiplenilerek kontrol edilmektedir. İş gücü, para karşılığında satın alınan bir kaynak olarak görülür. Bu sistem içinde üretilen sermaye gelirleri, genellikle bu varlıkların sahiplerine ya da ilgili şirketlere aktarılır. Fiyatlar ise sermaye ve emeğin rekabetçi ortamda çeşitli kullanım alanlarına uygun şekilde dağıtılmasını sağlar (Jahan ve Mahmud, 2017: 2). Bu bağlamda kapitalizm; üretim araçlarının özel mülkiyetine vurgu yaparak ekonomik gücün ve ayrıcalıkların belirli bir grup birey veya kuruluş arasında yoğunlaştığı bir yapıyı ifade etmektedir. Kapitalist sistem, sermaye ve emeğin etkili bir biçimde kullanılmasını düzenlemek amacıyla fiyat mekanizmasını kullanarak rekabetçi bir ekonomik ortam oluşturmaktadır.

Wallerstein'e (2018: 51) göre içinde yaşadığımız modern dünya-sistemin kökenleri 16. yüzyıla dayanmaktadır.¹ Aynı şekilde Karl Marx (2003: 616) da kapitalist üretim tarzının temelini atan ilk değişimler için, 15. yüzyılın son otuz yılı ve 16. yüzyılın ilk on yılına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla kapitalizmin temellerinin 15. ve 16. yüzyılda Coğrafi Keşiflerle başlayan sömürgecilik faaliyetleriyle ilişkili olduğu kabul edilmektedir. Bu dönemde yeni kıta ve ticaret yollarının keşfi, Avrupa'da sermaye birikimi ve ticaretin büyümesi için zemin hazırlamıştır. Keşfedilen bölgelerden elde edilen zenginlikler ve kaynaklar, Avrupa'daki ticareti ve sermaye birikimini arttırmış, böylece kapitalizmin hâkim bir ekonomik sistem olarak yayılmasına katkı sunmuştur.

Keşifler sayesinde Akdeniz ticaretinin ötesine geçen Avrupalı tüccarlar, yeni pazarlara ve kaynaklara erişim sağlamıştır. Bu da sermaye birikimini hızlandırmış, yeni yatırımların önünü açarak kapitalist ekonominin gelişmesine ivme kazandırmıştır. Modern anlamda kapitalizm ise 19. yüzyılın ilk yarısında Batı Avrupa'da toplumsal bir sistem olarak ortaya çıkmıştır (Sachs, 1999: 92). Maurice Dobb (1990: 27) Kapitalizmin Dünü ve Bugünü (Capitalism Yesterday and Today) eserinde Sanayi Devrimi'nin kapitalizmin şekillenmesindeki belirleyici rolüne vurgu yapmaktadır:

¹ Wallerstein, içinde yaşadığımız modern dünya-sistemini Avrupa ve Amerika'da başlayan ve zamanla bütün dünyaya yayılan kapitalist bir dünya-ekonomi olarak tanımlamaktadır. "Dünya-ekonomi" kavramı ile ilgili olarak, içinde bir işbölümü olan ve bu yüzden temel ya da asli malların dikkate değer bir büyüklükte içsel mübadelesinin yapıldığı, sermaye ve emek gücü akışlarının gerçekleştiği büyük bir coğrafi alanı kastetmektedir.

“Kapitalizmin yükselişinde dönüm noktası, mekanik gücü (önce su, sonra buhar gücü) üretime koşan bir dizi teknik yeniliğin, üretim sürecini, ev ya da zanaat atölyesinden fabrikaya aktardığı, bir ya da bir grup insanın elle çalıştırılan alet ve makinalarla yaptığı üretim yerine ilk önce düzinelerce daha sonralar yüzlerce işçinin ekip çalışmasına dönüştürdüğü, «endüstri devrimi» denilen aşamadır.”

Dolayısıyla, Sanayi Devrimi kapitalizmin büyümesini ve yayılmasını sağlayan temel faktörlerden biridir. Bu durum, sanayi uygarlığının olumlu ve olumsuz etkilerini beraberinde getirmiştir. Noam Chomsky’nin (2013: 78-79) belirttiği üzere; sanayi uygarlığı, gücün ve iktidarın belirli ellerde yoğunlaşmasına ve bireysel özgürlüğün azalmasına neden olurken aynı zamanda insanları en berbat kölelik biçimlerinden, aptallaştırıcı çalışma yükünden kurtararak insanların yaratıcılıklarını özgürce ifade etmelerine olanak sağlayan bir dünya hayal etmelerine olanak tanımaktadır. Böylece sanayi uygarlığı, konfor standartlarını yükselterek ve bilgiye erişimi kolaylaştırarak otoritenin sınırlarına karşı meydan okuma için zemin hazırlamaktadır. Ancak kapitalist sistemin yapısal özellikleri, sanayi uygarlığının sunduğu bu potansiyeli sınırlandırabilmekte ve otoritenin daha da güçlenmesine zemin hazırlayabilmektedir. Sermayenin ve üretim araçlarının belirli ellerde toplanması, ekonomik ve siyasi gücün merkezileşmesine yol açarak bireysel özgürlüklerin ve demokratik katılımın önünde engeller oluşturabilmektedir.

Kapitalist ekonomiler, büyüme ve kâr amacıyla sürekli yeni kaynaklara ve pazarlara ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle kapitalist güçler, hammadde, doğal kaynak, pazar, ticaret yolu ve işgücüne erişmek için emperyalist politikalar izleyerek diğer bölgeleri kontrol altına almaya çalışmaktadır. Kapitalizmde sermaye birikimi, kendi için bir amaç halini almıştır. Daha fazla sermaye üretmek için sermaye üretilmektedir. Kapitalistler, daha fazla sermaye üretebilmek adına daha fazla sermayeye ihtiyaç duymaktadır. Bu da onları bir tür kısır döngüye sokmaktadır. Sürekli büyüme arzusu, kapitalistleri bu döngünün içine hapsedmektedir. Bu durum kapitalistleri, sonuca varamayacakları bir amaç uğruna sürekli çabalamak zorunda kalan ve ayak değirmeninin içinde sonsuza dek koşan beyaz farelere benzetmektedir (Wallerstein, 2012: 39). Kapitalistler, bitmeyen bu döngü içinde ulaşılamaz bir hedefe doğru durmaksızın koşmaya mahkumdur. Ne kadar çok sermaye biriktirirlerse biriktirsinler, daha fazlasına ulaşma arzuları asla bitmeyecek ve bu kısır döngüden çıkamayacaklardır.

Kapitalizm, tarihsel süreç içerisinde pek çok eleştiriye maruz kalmıştır ve bu eleştiriler genellikle kapitalizmin temel dinamiklerinden kaynaklanmaktadır. Kapitalizm, genel yaşam standartlarını yükselterek büyük zenginlikler yaratırken aynı zamanda sosyal

eşitsizliği de artırmaktadır (Hançerlioğlu, 1993: 86). Kapitalist sistem içerisinde, sermaye ve güç birikimi sınırlı sayıda kişinin elinde yoğunlaşmakta ve bu durum, kaynakların adil olmayan bir şekilde dağılmasına ve böylece sosyal ve ekonomik eşitsizliklerin artmasına neden olmaktadır. Başka bir deyişle kapitalizm, üretim faktörlerine sahip olanlar ile işgücünü oluşturan emekçiler arasında belirgin bir gelir eşitsizliği yaratmaktadır. Sistem, zenginlik ve gücün zirvesinde yer alanlara maksimum fayda sağlarken toplumun alt kesimlerini göz ardı etmektedir. Bu durum, sosyal ve ekonomik istikrarsızlığa yol açmakta ve toplum içinde tabakalaşmaya neden olmaktadır. Aynı zamanda kapitalist bir sistemde zengin ve güçlü üst sınıf, lobicilik ve finansal destek yoluyla siyaseti kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirebilme gücüne sahiptir. Sistem onların ihtiyaçlarına göre dizayn edilirken toplumun geri kalanının talepleri ve ihtiyaçları göz ardı edilmektedir. Böylece sadece ekonomik değil aynı zamanda siyasi bir eşitsizlik de ortaya çıkmaktadır. Buna paralel olarak söz konusu durum demokrasi, insan hakları, toplumsal refah ve adalet gibi temel değerleri de olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla kapitalizm, toplumun geniş kesimleri açısından adaletsiz ve eşitsiz bir sistem olarak görülmektedir.

Kapitalizm, insanın insan tarafından sömürüsüne dayanan ve günümüzde yaygın olarak benimsenen ekonomik bir sistemdir. Dünya genelinde büyük bir etki yaratmış ve birçok ülkenin ekonomik politikalarını şekillendirmiştir. Kapitalizm insanları birer meta olarak görmesi, adaletsizliğe ve eşitsizliğe yol açması sebebiyle eleştirilere maruz kalmış ve kapitalizmin olumsuz sonuçlarına dikkat çekilmiştir. Buna rağmen, kapitalizm günümüzde küresel ekonomiye yön veren güçlü bir sistem olma özelliğini korumaktadır

2.1.5. Küreselleşme

Günümüzde oldukça yaygın bir kullanıma sahip kavramlardan biri haline gelen küreselleşme en basit tanımıyla, dünyanın çeşitli coğrafi bölgelerinde yaşayan bireyler, topluluklar ve devletler arasındaki iletişim ve etkileşimin, "karşılıklı bağımlılık" ilkesi içinde giderek arttığı bir süreci ifade etmektedir (Bayar, 2008: 25). Küreselleşme, disiplinlerarası ve çok boyutlu bir olgu olarak uluslararası sistemi ve toplumları ekonomik, siyasi, sosyal, teknolojik ve kültürel açılardan dönüştüren, karmaşık ve çok katmanlı bir süreçtir. Küreselleşme, ulus devletlerin egemenlik alanlarını aşan etkileşim ve bağlantıları içermektedir. Bu bağlamda yerel, bölgesel ve küresel ölçekte birbirine geçmiş yapıların ve süreçlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Küreselleşme terimi, İngilizce “globalization” sözcüğünden dilimize geçmiştir.

Küreselleşme terimi ilk kez 1833 yılında İngiliz iktisatçı W. Foter tarafından kullanılmış ve daha sonra 1959 yılında The Economist dergisinde yer almıştır (Kıvılcım, 2013: 221). 1980'lere doğru ABD bilim çevrelerinde küreselleşme kavramının kullanımı yaygınlaşmaya başlamış ve bu bazı iktisatçılar bu kavramın popülerleşmesinde önemli rol oynamışlardır (Arslanel ve Eryücel, 2013: 25).

Küreselleşme, temel olarak ekonomik içerikli bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, sermayenin dünya genelinde dolaşımının artık tek tek ülkelerle sınırlı olmayıp küresel çapta gerçekleşmesini ifade etmektedir (Tezcan, 1998: 53). Küreselleşme genellikle 20. yüzyıla ait bir olgu olarak kabul edilmektedir. Ancak bazı görüşlere göre küreselleşmenin kökenleri çok daha eskilere dayanmaktadır. Öyle ki Kartal'ın (2007: 261) ifade ettiği üzere; modern kapitalizm öncesi dönemlerden daha da geriye gidildiğinde milattan önce birinci bin yıldan itibaren ticari ilişkiler ve askeri fetihler biçiminde küreselleşme başlamıştır.

Genel kabul gören görüşe göre, tarihsel süreç içinde üç küreselleşme dalgası olmuştur: İlk küreselleşme dalgası 1490'larda; ikinci küreselleşme dalgası 1890'larda ve üçüncü küreselleşme dalgası ise 1990'lara tarihlenmektedir (Oran, 2001: 49). Buna göre, küreselleşmenin ilk dalgası 15. ve 16. yüzyıllardaki Coğrafi Keşiflerle ilişkilidir. Yeniçağdaki keşiflere kadar insanlar çeşitli amaçlarla farklı coğrafyalara keşifler düzenlemiş ve farklı toplumlarla etkileşimde bulunmuş olsa da Yeniçağdaki keşifler dünyayı küçültmesi, iletişimi artırması ve küreselleşmenin temellerini atması bakımından oldukça önemlidir (Hanılçe, 2010: 48). Merkantilizmin etkisi ve denizcilikteki gelişmelerin etkisiyle 15. ve 16. yüzyılda başlayan Coğrafi Keşifler, yeni kıtaların ve ticaret yollarının keşfedilmesine, dünya haritasının yeniden çizilmesine, yeni kültürlerin tanınmasına ve dünya hakkındaki bilgilerimizin kökten değişmesine yol açmıştır. Dolayısıyla bu keşifler, modern dünya düzeninin ve küreselleşmenin temellerini atmıştır. Küreselleşmenin ikinci dalgası, 19. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi ile birlikte, demiryolları ve buharlı gemiler gibi ulaşım alanındaki yeniliklerin yanı sıra telefon ve telgraf gibi iletişim araçlarının icat edilmesi, ülkeler arasındaki ticaret ve iletişimi kolaylaştırmıştır. 1870-1914 yılları arasında ulusal ekonomilerin dışa açılması ile birlikte denizaşırı ticaret ve yatırımlar önemli ölçüde artmıştır. Bu durum, dünya genelinde büyük ekonomik değişimlere yol açmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin egemen olduğu bu dönemde, hükümet müdahaleleri asgariye indirilmiş ve işletmelerin serbest piyasa koşullarında rekabet

etmelerine imkân tanınmıştır. Bu sayede uluslararası ticaret hacmi büyümüş ve dünya pazarları birbirine daha sıkı şekilde entegre olmuştur. Ancak bu süreç, aynı zamanda yeni kaynak ve pazarlara olan talebi de artırmıştır. Dolayısıyla söz konusu gelişmelerin yaşandığı dönem sermaye birikimin artması nedeniyle sömürgecilik faaliyetlerinin de hız kazandığı bir dönemdir. 19. yüzyılda İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda ve Belçika gibi ülkeler başta olmak üzere Avrupalı devletler tarafından Asya, Amerika kıtaları ve Afrika'nın neredeyse tamamı sömürgeleştirilmiştir. Bu sömürgeleştirme faaliyetleri emperyalizmin yükselişine neden olmuştur. Sanayi Devrimi'nin başlangıcında dünyanın en zengin ve en fakir bölgelerindeki fark 2:1 oranında iken 2001 yılında ise 20:1'dir (Maddison, 2004: 7). En zengin ile en fakir ülke arasındaki fark 80:1 civarına yükselmiştir. Zamanla dünyanın bazı bölgeleri Doğu Avrupa, Amerika ve sonrasında Doğu Asya hızlanırken geri kalanı çok yavaş büyüme göstermiş; çok hızlı büyüme kat ettikten sonra ise bu ülkeler çoğu zaman hızla gerilemiştir (Rodrik, 2011: 120). Üçüncü küreselleşme dalgası kendi içerisinde üç önemli itici gücün etkisiyle şekillenmiştir. Bunlardan ilki, 1970'lerde çok uluslu şirketlerin ortaya çıkmasıdır. İkincisi, 1980'lerde yaşanan bilgi ve iletişim alanındaki devrimdir. Üçüncü olarak da, 1990'larda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ABD'nin küresel bir rakibinin kalmamasıdır (Oran, 2000: 114). Bu üç gelişme, 1990 sonrası küreselleşmenin dinamiklerini belirleyen ana etmenler olarak görülmektedir. Tarihsel süreç boyunca, küreselleşmenin farklı dalgaları dünya genelindeki siyasal, ekonomik ve sosyal yapıları derinden etkilemiştir. Coğrafi Keşifler ile başlayan bu süreç, Sanayi Devrimi'nin getirdiği radikal değişikliklerle hız kazanmış ve nihayetinde bilgi ve iletişim devrimiyle birlikte günümüzdeki halini almıştır. Bu evrim süreci, küreselleşme kavramının tarihini belirli bir bakış açısıyla inceleme olanağı sunar: kısa (20. Yüzyıl), orta (19. yüzyıldan beri) ve uzun (1500'lerden beri). Uluslararası ilişkiler, genellikle küreselleşmeyi 20. yüzyılın bir olgusu olarak görerek, kısa bakış açısını kullanma eğilimindedir (Buzan ve Lawson, 2015: 312).

Küreselleşme, toplumsal yaşamın her alanında köklü değişiklikler neden olabilecek etkiler yaratmaktadır. Bu etkiler ekonomiden siyasete, kültürden sanata, hukuktan felsefeye, çevreden teknolojiye kadar tüm alanları kapsamaktadır (Arslanel ve Eryücel, 2013:24). Bu bağlamda küreselleşme süreci hem olumlu hem de olumsuz birçok etkiye sahiptir. Ekonomik olarak küreselleşme, uluslararası ticaretin önünü açarak piyasaların birbirleriyle entegre olmasını ve daha geniş pazarlara erişim sağlayarak şirketlerin büyümelerini desteklemektedir. Ancak kapitalizme göre sermayesi olan her zaman daha

güçlüdür ve öndedir. Bu durum uluslararası sistem içerisinde zengin ve güçlü ekonomilerin daha da güçlendiği ve söz sahibi olduğu; yoksul ya da az gelişmiş ülkelerin ise sömürgeleştirilerek ya da güçlü ekonomiler tarafından domine edilerek zarar gördüğü bir yapıya neden olmaktadır. Giderek yoksullaşan ve güçlü ekonomilere bağımlı hale gelen ülkelerde işsizlik artmakta ve toplumların refah seviyesi düşmektedir. Günümüzde sıkça görüldüğü gibi güçlü ekonomiler kendi mallarını üretmek için yoksul ülkelerdeki işçileri düşük ücretlerle çalıştırarak işgücünü istismar etmektedir. Bu bağlamda küreselleşme kapitalist sistemin bir sonucu olarak "büyük balık küçük balığı yutar" sözünü destekler nitelikte birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla ticari ve finansal entegrasyonun artması bağlamında küreselleşme, karma ekonomiler için hem fırsatlar hem de zorluklar yaratmaktadır. Bir diğer taraftan küreselleşme devletlerin birbirine daha bağımlı hale gelmesine neden olmaktadır. Örneğin, uluslararası sistemdeki büyük güçler Ortadoğu'nun nasıl petrolüne ihtiyaç duyuyorsa, bölge devletleri de büyük devletlerin finansal ve teknik yardımına ihtiyaç duymaktadır. (Z. Akbaş vd., 2016: 88-89). Bu durum, bölge devletlerinin kendi bağımsız karar alma süreçlerini sınırlandırarak dış güçlerin etkisini arttırmaktadır. Bununla birlikte küreselleşme ulus devletlerin düzenleyici ve yeniden dağıtım sağlayıcı kurumlarını inşa etme kabiliyetini de yok etmektedir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkeler için risk oluşturmaktadır (Rodrik, 2009: 201-202).

Küreselleşmenin getirdiği etkileşim sayesinde ülkeler arasındaki bilgi ve teknoloji alışverişi hızla artmaktadır. Bu durum uluslararası iletişimi ve işbirliğini artırarak siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bağların gelişmesine katkı sağlamaktadır. Böylece küreselleşme; terörizm, savaş, doğal afetler ve çevresel sorunlar gibi küresel tehditlere karşı daha etkili bir mücadele imkânı sağlamaktadır. Teknolojinin tüm dünyada erişilebilir hale gelmesi; ürün ve hizmetlerde verimliliğin artmasına ve yeni iş modellerinin ve sektörlerin ortaya çıkmasına, bilgiye erişim kolaylaşmasına; eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi alanlarda yaşam kalitesinin iyileştirilmesine de katkıda bulunmaktadır. Küreselleşme, kültürler arasındaki diyalogu artırarak farklı kültürlerin birbirini daha yakından tanımasına, insan haklarının ve kişisel özgürlüklerin korunmasına ve yaygınlaşmasına zemin oluşturmaktadır. Ayrıca, farklı ülkelerde eğitim ve iş fırsatları sunarak bireylerin uluslararası deneyimler kazanmasına ve dünyayı daha iyi anlamalarına olanak tanımaktadır.

Küreselleşmenin olumlu yönleri kadar birçok olumsuz yönü de bulunmaktadır.

Küreselleşme, bazı ülkelerin güçlü aktörler ve uluslararası kuruluşlara olan bağımlılığını artırarak egemenliklerini kısıtlanmasına ve yerel hükümetlerin karar alma yetkilerini sınırlandırmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte küreselleşme endüstriyel üretim ve tüketimdeki artışla doğal kaynakların hızla tükenmesine ve çevre sorunlarının kötüleşmesine yol açmaktadır. Fosil yakıtların artan kullanımı, plastik atıklar ve toksik maddelerin yayılması biyolojik çeşitliliği azaltmakta ve ekolojik dengeyi bozmaktadır. Çevreye en büyük zararı veren fabrika ve şirketlerin büyük bir kısmı genellikle dünya üzerinde büyük etkisi olan ve sermayenin çoğunu kontrol eden güçlü gruplara ait olması tesadüf değildir. Örneğin, sadece 100 şirket 1988'den bu yana küresel sera gazı emisyonlarının %71'inden sorumlu tutulmaktadır. Bu şirketler arasında Chevron, ExxonMobil, BP ve Shell gibi büyük enerji firmaları bulunmaktadır (Riley, 2017).

Bununla birlikte küreselleşmenin sağladığı teknolojik avantajların yanı sıra beraberinde getirdiği olumsuz etkiler de yadsınamaz. Teknolojik bağımlılık, bireylerin sosyal ve psikolojik sağlığına zarar verebilirken otomasyon ve dijitalleşme bazı iş pozisyonlarının ortadan kalkmasına ve dolayısıyla işsizliğe neden olabilmektedir. Kişisel veri güvenliği ihlalleri bireylerin güvenliğini çeşitli şekillerde tehlikeye atabilmektedir (Yavanoğlu vd., 2012).

Tüm bunların yanında, küreselleşme ile birlikte teknolojinin hızla ilerlemesi ve ülkeler arasındaki sınırların giderek kalkması, geleneksel sınır kontrollerini zorlaştırmakta ve terör örgütlerinin hareket kabiliyetini artırmaktadır. Bu çerçevede bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler terör örgütlerinin propaganda yapmalarını, eleman devşirmelerini ve eylemlerini koordine etmelerini de kolaylaştırmıştır. Bu bağlamda küreselleşme, terörizmin daha az maliyetle daha büyük zararlara yol açabilmesine olanak tanımaktadır (Sevinç ve Babahanoğlu, 2019: 980-981).

Küreselleşmenin etkisiyle hâkim popüler kültür, dünya genelinde hızla yayılarak yerel kültürleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bununla birlikte küreselleşme, kültürel asimilasyonu tetiklerken kültürel farklılıkların azalmasına da neden olmaktadır.

Küreselleşme, dünyanın dört bir yanındaki insanlar ve ülkeler arasındaki etkileşimi ve bağlantıyı artıran küresel bir süreçtir. Ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda sınırların önemsizleştiği, bilginin ve teknolojinin hızla yayıldığı, uluslararası ticaret ve yatırımların arttığı bir dünya yaratmaktadır.

2.1.6. Postkolonyalizm

Postkolonyalizm, en basit haliyle sömürgecilik mirasına tepki olarak ortaya çıkan bir düşünce akımıdır. Postkolonyalizm, sömürgecilik sürecinin ve sonrasının kültürel, siyasi ve ekonomik etkilerini hem sömürgeci güçler ile onların yönetimindeki toplumlar arasındaki ilişkiler çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alırken hem de bu ilişkilerin uluslararası düzende nasıl bir dönüşüme yol açtığını da sorgulamaktadır. Dolayısıyla postkolonyalizm, Batı'daki eleştirel düşüncenin bir parçası olarak ortaya çıkan ve postkolonyal teori ile postkolonyal edebiyat olmak üzere iki temel üzerine oturan bir kavramdır (Çıtak, 2014: 563). Postkolonyal edebiyat, sömürgecilik deneyiminin birey ve toplumlar üzerindeki etkilerini, kültürel çatışmaları ve kimlik arayışlarını ele alırken, postkolonyal teori sömürgecilik sırası ve sonrasındaki güç ilişkilerini, kimlik inşasını ve sömürgecilikten kurtulmanın yol açtığı değişimleri inceleyerek sömürgeciliğin toplumsal, siyasal ve kültürel etkilerinin bugün nasıl sürdüğünü sorgulamaktadır.

Postkolonyalizm terimi, “sonra, öte, ardından” anlamına gelen "post" ön eki ve "kolonyalizm" sözcüğünün birleşiminden meydana gelmiştir. Bu çerçevede ele alındığında postkolonyalizm teriminin, "kolonyal dönemin ardından gelen zamanı" işaret ettiği düşünülebilir. Ancak postkolonyalizm, sadece bir dönemden sonra gelen zamanı değil; sömürgeciliğin tarihsel, siyasi, toplumsal, kültürel, ekonomik, hukuki, felsefi, edebi, sanatsal ve dini boyutlarını inceleyen çeşitli disiplinlerin bilgi ve yaklaşımlarını bir araya getirerek sömürgeciliğin geçmişten günümüze uzanan etkilerini analiz eden disiplinlerarası çalışma alanını temsil etmektedir. Dolayısıyla etimolojik olarak “post” önekinin taşıdığı anlamın, postkolonyalizmin kapsamını ve derinliğini tam anlamıyla yansıtamadığını ve bu yönde bir yaklaşımın postkolonyalizmin sahip olduğu eleştirel perspektifi sınırlandırdığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda Seth'in (2013: 1) ifade ettiği üzere, sömürgeciliği yalnızca geçmişe ait bir olgu olarak görmek ve kendimizi sömürgecilik sonrası bir zaman diliminde yaşadığımızı varsaymak büyük bir yanılgıdır. Zira sömürgecilik, günümüz dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır ve bu gücünü hala sürdürmektedir. Dikmen-Alsancak'ın (2019: 19) ifade ettiği gibi; “...sömürgecilik bitmiş bir dönem değildir, çünkü Batı'yı ‘üstün’ nitelikli olarak üreten sömürgeci pratikler devam etmektedir.”

Sömürgecilik gibi kendi başına bir çalışma alanı olan postkolonyalizm, hem bir dönemi (yani, sömürgeci güçlerin çekildiği zamandan beri) hem de o dönemdeki ve sonrasındaki bağımsızlık ve demokratikleşme ile ilgili siyasi yapıları, dil, kültür ve sosyal refah

politikalarını ve kimliğin nasıl inşa edildiğini veya yeniden kazanıldığını içeren değişiklikleri tanımlamanın bir yolu olarak kullanılmaktadır (Evans ve Mooney 2007: 30). Bu nedenle postkolonyalizm, sömürgecilik olgusunun sadece siyasi ve ekonomik boyutlarını değil aynı zamanda kültürel, sosyal ve psikolojik etkilerine de odaklanmaktadır. Bu nedenle postkolonyalizm, sömürgeciliğin yarattığı baskı, aşağılanma ve yabancılaşma deneyimlerinin izlerini taşıyan toplumları incelerken; bu toplumların söz konusu deneyimlerle ve zorluklarla nasıl mücadele ettiklerini, onlara karşı nasıl bir direnç geliştirdiklerini ve bu süreçte kendi kimliklerini nasıl yeniden inşa ettiklerini araştırmaktadır.

Postkolonyalizm alanındaki en önemli çalışmalardan biri olarak görülen “The Empire Writes Back” adlı eserde, postkolonyal terimi, sömürgeleşme sürecinin başladığı andan itibaren günümüze dek emperyal sürecin etkisi altında kalan tüm kültürleri kapsayacak biçimde kullanılmıştır (Ashcroft vd., 2002: 2). Dolayısıyla daha öncede ifade edildiği üzere sömürgecilik ve emperyalizm birbiriyle yakından ilişkili iki kavramdır. Sömürgeciliğin temelinde emperyalist eğilimler yatmaktadır. Başka bir ifadeyle, emperyalist eğilimler, sömürgeci politikaları doğurmaktadır. Young (2016: 19) ise postkolonyal eleştiriye sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı direnişin bir sonucu olarak ifade etmektedir.

Sonuç olarak *“postkolonyalizm, sömürgeci ile sömürge arasındaki ilişkinin günümüze kadar uzanan sonuçlarını farklı perspektiflerden araştıran, sorgulayan ve tartışan bir kuram, anlayış biçimi ve hatta toplumsal bir harekettir”* (Yazıcı, 2023: 128). Postkolonyalizm, sadece tarihsel bir dönemi değil, aynı zamanda bu dönemin getirdiği sorunların ve dinamiklerin günümüzdeki yansımalarını da incelemektedir.

2.2. POSTKOLONYALİZMİN KÖKENİ VE KAPSAMI

2.2.1. Postkolonyalizmin Tarihsel Arka Planı

Postkolonyalizm, Avrupa-merkezciliğin temel dayanaklarından biri olan Aydınlanma Çağı ile ilişkilendirilen evrenselleşme ve sömürgeciliğin kimlik politikaları ve yerellik kaygısının sorgulanmasında önemli bir çalışma alanıdır. (Somuncuoğlu, 2023). Postkolonyalizme göre birçok akademik disiplin ve yaklaşım Batı merkezlidir ve Batı’nın sahip olduğu değerler doğrultusunda geliştirilmiştir. Bu nedenle, Batı birçok alanda kendini tartışmasız kabul edilmesi gereken bir üst akıl olarak görmekte ve kendi dışındaki

dünyayı değersizleştirerek kendisine biat etmesi gereken bir alt kültür olarak konumlandırmaktadır. Söz konusu bu durum, Batı merkezli perspektifin kendi norm ve ölçütlerine dayanarak dünyanın geri kalanını açıklarken haksız ve yanlış değerlendirmelere yol açabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda postkolonyalizm, Batı merkezli hegemonyayı sorgulayarak Batı'nın kendi norm ve değerlerini mutlak ve evrensel gerçekler olarak dayatma çabalarını eleştirmekte ve dünyanın geri kalanının Batılı söylem ve pratikler üzerinden “Öteki”leştirildiğine işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle, Batı merkezli bilgi ve yaklaşımların hegemonik olduğunu, Batı dışındaki toplumları ve kültürleri yetersiz veya eksik olarak görme eğiliminde olduğunu ifade etmektedir.

John M. Hobson'un (2020: 23) “Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri” (The Eastern Origins of Western Civilisation) eserinde belirttiği üzere, 1700 ile 1850 yılları arasında Avrupalılar dünyayı Doğu ve Batı olarak ikiye bölerek Batı'yı çalışkan, becerikli, dinamik, medeni, demokratik, üretken, yenilikçi, bağımsız, akıl odaklı gibi niteliklerle övgüyle tanımlamışlar. Buna karşılık Doğu'yu ise tembel, cahil, pasif, barbar, despot, üretmeyen, taklitçi, bağımlı, beden odaklı gibi olumsuz özelliklerle aşağılamışlardır. Bu tanımlar, Batı'nın kendini üstün görme eğilimini ve Doğu'ya karşı geliştirdiği önyargıları yansıtmaktadır. Bu bakış açısı, Batı merkezli hegemonyanın temelini oluşturmakla birlikte Doğu'nun Batı tarafından sömürülmesine bir tür “geçerlilik” sağlamış ve Batı'nın kendi eylemlerini meşrulaştırmak için kullanabileceği bir gerekçe olmuştur. Bu düşüncenin temelinde ise 15. ve 16. yüzyıllarda başlayan keşifler ve buna bağlı Avrupa devletlerinin sömürgecilik faaliyetleri bulunmaktadır. Avrupalı devletler, sömürgeleştirdikleri topraklardaki değerli madenleri, tarım ürünlerini, diğer doğal kaynakları ve işgücünü kullanarak ekonomik çıkar sağlamanın yanında yerel halkları kontrol altına alma ve kendi kültürel değerlerini empoze etme çabası içine girmişlerdir. Avrupa dilleri, inanç sistemi, yaşam tarzı ve kültürleri yerel toplulukların arasında yayılarak sömürge toplumların sosyal ve kültürel dokusunu değiştirmiş ve Avrupa merkezli hegemonyanın kurulmasına katkıda bulunmuştur.

Sanayi Devrimi'nin getirdiği teknolojik ilerlemeler ve artan üretim kapasitesi, Avrupa'nın hammadde ve pazar ihtiyacını büyük ölçüde artırmıştır. Bu durum, Avrupa'nın sömürgecilik faaliyetlerine yeni bir boyut kazandırmış ve sömürgecilik faaliyetlerinin ikinci bir dalgasını tetiklemiştir. Bu nedenle 19. yüzyılda başlayan ve günümüze kadar etkileri devam eden sömürgecilik faaliyetleri tamamen ekonomik faktörlere

dayanmaktadır (Armaoğlu, 2020: 68). Avrupalı devletlerin siyasi ve ekonomik gücünü artırırken sömürgeleştirilen toplumlar üzerinde yıkıcı derin izler bırakmıştır. Özellikle 1884-1885 yıllarında gerçekleşen Berlin Konferansı'nda Avrupalı güçler, Afrika kıtasını kendi aralarında paylaşmışlar ve Afrika'yı fiilen işgale başlamışlardır (Şahin, 2018: 249-256). 19. yüzyıl bitmeden neredeyse tüm Afrika sömürge haline gelmiştir.

20. yüzyıla gelindiğinde, I. Dünya Savaşı'nın yaşanması ve imparatorlukların yıkılması sonucu uluslararası sistem ve güç dengeleri değişmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupalı devletlerin sömürgeler üzerindeki güçlerini kaybetmesi ve aynı zamanda sömürgelerde başlayan direnişler, sömürgelerin bağımsızlığını kazanmalarını sağlamıştır. Bu çerçevede 1940'larda başlayan ve 1997 yılında sona erdiği sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanma süreci, sosyal bilimlerde dekolonizasyon süreci olarak adlandırılmaktadır (Söğüt, 2019: 267). Bu dönemde özellikle edebiyat alanında sömürgeciliği ve ırkçılığı eleştiren, yerel halkın direnişlerini motive eden metinler öncülük etmiştir.

Fransız sömürgelerinden Martinik'te dünyaya gelen Aimé Césaire, sömürgecilik ve ırkçılığa karşı yazdığı eserlerle bilinen edebi ve siyasi şahsiyetlerden biridir. Aimé Césaire, siyahları aşağılamak için kullanılan nègre-zenci sözcüğünün anlamını düzeltmek amacıyla "Négritude" terimini ortaya koymuştur (Yassıtepe Ayyıldız, 2018: 502). Söz konusu terim ile siyahi kimliğinin ve kültürünün özgünlüğünü vurgulamayı ve böylece siyahilerin kendi kültürel kimliklerini ve değerlerini yeniden kazanmalarını hedeflemiştir. Bu çerçevede 1930'lu yıllardan itibaren Afrika kökenlerini araştırmaya yönelik Léopold Sédar Senghor, Osman Soce ve Léon Damas gibi isimlerle birlikte Négritude Hareketi'nin öncülerinden olan Aimé Césaire, beyazların hâkim olduğu dünyada asimilasyon politikalarına ve sömürgeciliğe karşı çıkmıştır (Türkyılmaz, 2017: 233). Aimé Césaire, Négritude Hareketi'ni başlatarak sömürge altındaki halkların kendi kültürel kimliklerini yeniden keşfetmelerine ve ırkçılığa karşı direnmelerine öncülük etmiştir. Siyahiliğin sadece bir ırk tür olmadığını, aynı zamanda zengin bir tarih ve kültür mirası taşıdığını savunmuştur. 1950'de yayınlanan "Sömürgecilik Üzerine Söylev" (Discourse on Colonialism) isimli eseri postkolonyal literatürün temel metinlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu söylevin önemi, Césaire'nin arkadaşlarıyla başlattığı Négritude Hareketi'nin bir bildirisi olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır (Fisunoğlu ve Dumlu, 2018: 47). Négritude Hareketi, Oryantalizm ya da Madun Çalışmaları'ndan önce postkolonyal yaklaşıma zemin hazırlayan öncü bir akım olmuştur.

Césaire (2005: 58) Avrupa'nın iddia ettiği "medeniyet" ve "saygınlık" maskesinin altında aslında ırkçı, sömürgeci ve insanlık dışı bir yüzünün olduğuna işaret etmektedir: *“Gerçekten de o ‘medeni’ Avrupa’yı, o ‘saygıdeğer burjuva’yı tanımanın en iyi yolu sömürgelerinde ya da kendi ülkesinde farklı ırktan insanlara yaptıklarını izlemektir. Avrupa değerlerini tanımak mı istiyorsunuz, sömürgelerine bakın.”*

Césaire’ın öğrencisi olan Frantz Fanon ise, 1952’de yayımlanan "Siyah Deri, Beyaz Maskeler" (Black Skin, White Masks) eserinde sömürgeciliğin siyahilerin psikolojisine etkilerini ve beyaz ırkın dayatmaları karşısında siyah ırkın kimlik inşası üzerine eleştirel bir analiz sunmuştur. *“Siyah insan beyaz olmak istiyor. Beyaz insansa köleleştirerek daha yüksek bir insani düzeye ulaşmak”* diyerek siyah insanın içselleştirilen aşağılık duygusunu ve beyaz ırkın üstünlük kurma çabasını eleştirmiştir. (Fanon, 2016, s. 25). Fanon’un 1961 yılında yazdığı "Yeryüzünün Lanetlileri" (The Wretched of the Earth) adlı eserinde sömürgecilik mirasının siyahilerin zihninde nasıl izler bıraktığını, siyahilerin yaşadığı psikolojik sorunları, kimlik bunalımını ve sömürgeciliğin sosyopolitik etkilerini incelemiştir. Fanon, sömürge altındaki toplumların sadece fiziksel olarak değil, zihinsel ve ruhsal olarak da bastırıldığını; kendi kimliklerinden ve özgürlüklerinden mahrum bırakıldıklarını detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Öyle ki Fanon için *“sömürge halkı hapsedilmiş bir insandır”* (Fanon, 2007: 57).

W.E.B. Du Bois, Albert Memmi, C.L.R. James, Michel Foucault, Ngugi wa Thiong'o gibi birçok yazar sömürgecilik ve ırkçılık karşıtı mücadelede önemli rol oynamışlardır. Eserlerinde sömürgecilik ve ırkçılığın sosyal, ekonomik ve psikolojik etkilerini ele alarak bu olguların bireylerin ve toplumların üzerindeki uzun vadeli etkilerini incelemişlerdir. Bu yazarların eserleri, postkolonyal yaklaşıma temel oluşturarak; dünya genelinde adalet, eşitlik ve özgürlük arayışlarını şekillendirmekte büyük rol oynamış ve nihayetinde bağımsızlık hareketlerinin başlamasına katkı sağlamıştır. Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ise uluslararası politikaya “Üçüncü Dünya” ya da “Bağılantısızlar Bloğu” olarak adlandırılan yeni bir grubun katılması ile sonuçlanmıştır (Armaoğlu, 2020: 320). 1955 yılında düzenlenen Bandung Konferansı, Üçüncü Dünya’nın siyasi doğuşunun ilk adımı olmuştur (Griffiths vd., 2013: 337). “Üçüncü Dünya” terimi ilk olarak 1952’de Fransız demograf ve iktisat tarihçisi Alfred Sauvy tarafından haftalık sosyalist L’Observateur gazetesinde yayımlanan “Üç Dünya, Bir Gezegen” (Trois Mondes, Une Planete) adlı makalesinde kullanılmıştır (Wenzel, 2006: 9). Söz konusu terim Soğuk Savaş döneminde iki büyük güç bloğu olan ABD ve müttefiklerini ifade eden "Birinci

Dünya" ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ve müttefiklerini ifade eden "İkinci Dünya"ya alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, iki kutuplu uluslararası düzenin dağılması ve "İkinci Dünya" olarak adlandırılan Doğu Bloku ülkelerinin sahneyi terk etmesi sonucunda "Üçüncü Dünya" terimi de değişime uğramıştır. Artık bu terim, ideolojik ayrışmaların ötesinde ekonomik durumları ifade eden bir anlam kazanmıştır. "Üçüncü Dünya" artık esas olarak ekonomik gelişmişlik düzeyi düşük olan ülkeleri tanımlamak için kullanılmaktadır ve bu bağlamda ekonomik faktörler, terimin anlamını belirlemede daha baskın hale gelmiştir. Üçüncü Dünya ülkeleri genellikle Afrika, Latin Amerika, Asya ve Okyanusya'nın bazı bölgelerinde yer alan, sömürgecilik döneminin izlerini taşıyan ve ekonomik olarak gelişmiş ülkelere kıyasla daha düşük gelir seviyelerine sahip olan ülkeleri işaret etmektedir.

Üçüncü Dünya kavramı Raju G.C. Thomas (2003: 205-214) tarafından üç farklı açıdan ele alınmaktadır:

1. Avrupalı sömürgeci güçler ile bu güçlerin eski sömürgeleri arasındaki sömürgecilik sonrası ilişkiler kapsamaktadır. Bu ilişkiler postkolonyal bir nitelik taşımaktadır.
2. Soğuk Savaş döneminde tarafsızlık politikası izleyen ve Bağlantısızlar Hareketi içinde yer alan ülkeler açısından değerlendirmektedir.
3. Kuzey ülkeleri ile Güney ülkeleri arasındaki ekonomik eşitsizlikler ve az gelişmişlik bağlamında ele almaktadır. Bu çerçevede Güney ülkeleri "Üçüncü Dünya" olarak adlandırılmaktadır.

Bu bağlamda postkolonyalizm Üçüncü Dünya'yı da kapsayan bir çalışma alanıdır. Üçüncü Dünya ülkelerinin karşılaştığı zorlukları ve bu zorlukların sömürge geçmişiyle nasıl bağlantılı olduğunu sorgulayarak söz konusu ülkelerin kendi kimliklerini, tarihlerini ve kültürlerini yeniden nasıl inşa etmeye çalıştıklarını ve küresel güç dengeleri içindeki konumlarını nasıl yeniden tanımladıklarını analiz etmektedir. Sömürgecilik, tamamen sona ermiş bir olgu değildir. Sömürge statüsünü koruyan devletler bir yana, postkolonyalizmin asıl odak noktası resmi olarak sömürgecilik esaretinden kurtulup bağımsızlaşmış görünen ülkelerin birçoğunun hala belirli sömürgeleştirme politikalarına maruz kaldığı "Dördüncü Dünya" siyasetidir (Young, 2016: 80). Yeni sömürgecilik biçimlerinin yanı sıra küreselleşme ve emperyalizmin doğası gereği yeni zorlukları da beraberinde getirmektedir. Sömürgecilik mirası sömürgeleştirilen toplumların kültürel değerlerini ve sosyal yapılarını şekillendirmeye devam etmektedir ve postkolonyalizm bu

mirası anlamak için önemli bir araçtır.

2.2.2. Postkolonyal Teorinin Öncü Düşünürleri

20. yüzyılın ikinci yarısında sömürgeler bağımsızlıklarını birer birer kazanmasıyla toplumlar sömürgecilikten kalan mirasla yüzleşmeye ve kendi kimliklerini yeniden inşa etmeye başlamışlardır. Bu noktada postkolonyalizm, sömürgecilikten kalan mirası ve bu mirasın toplumlar, kültürler ve kimlikler üzerindeki etkileriyle başa çıkma amacıyla geliştirilmiş bir entelektüel tepki olarak ortaya çıkmıştır.

“Post-kolonyal”² sözcüğü ilk kez 1950’li ve 1960’lı yıllarda kullanılmış ve genellikle bağımsızlık sonrası dönemdeki eski sömürgelere yönelik Marksist bir yaklaşımı yansıtmıştır (Young, 2016: 79). Bu kapsamda, Marksizmin ezilen halkların durumuna yönelik literatürü ve bakış açısı, postkolonyalizm için geniş bir çerçeve oluşturmuştur (T. Arı, 2018: 587). Ancak zaman içinde postkolonyal teori, Marksizmden farklılaşarak kendine özgü bir nitelik kazanmış ve sömürgecilik sonrası toplumların kültürel, siyasal ve ekonomik durumunu ele alan daha geniş bir yaklaşım haline gelmiştir. Bu dönüşümde, postkolonyal çalışmaların merkezine dil, kimlik, temsil gibi kültürel konuların yerleşmesi önemli rol oynamıştır. Özellikle Edward Said’in Şarkiyatçılık (Orientalism) çalışmaları, Gayatri Chakravorty Spivak’ın Madun (Subaltern) Çalışmaları ve Homi K. Bhabha’nın Melezlik (Hybridity) kavramı üzerine yaptığı çalışmalar, postkolonyal teoriye şekil vermiş ve bu alanda derinlemesine analizler yapılmasının önünü açmıştır. Bu nedenle Young, 1995 yılında yayımlanan “Colonial Desire Hybridity in Theory, Culture and Race” isimli kitabında Edward Said, Gayatri C. Spivak ve Homi K. Bhabha’yı postkolonyalizmin “Kutsal Üçlüsü” (the Holy Trinity) olarak tarif etmektedir (Moore-Gilbert, 2005: 451).

Filistin kökenli Amerikalı bir yazar olan Edward W. Said’in kaleme aldığı ve postkolonyalizmin kurucu eseri kabul edilen “Şarkiyatçılık” (Orientalism) 1978 yılında yayınlandığında akademik ve entelektüel çevrelerde derin bir etki yaratmıştır. Öyle ki Spivak (2009: 61) Şarkiyatçılık eserini “disiplinimizin kaynak kitabı” olarak tanımlamıştır. Bu eserde Said, Batı’nın Doğu’yu nasıl tasvir ettiğini ve bu tasvirlerin

² Siyasal ve akademik bir pratik olarak ortaya çıkmadan önce postkolonyalizm terimi, genellikle araya çizgi konularak “post-kolonyalizm” şeklinde kullanılmaktaydı (Young,2016: 79). Postkolonyalizm teriminin tireli (post-kolonyalizm) kullanımı sömürgecilik sonrası tarihsel döneme dikkat çekerken; tiresiz (postkolonyalizm) kullanımı ideolojik sürekliliğe vurgu yapmaktadır (Allen, 1998: 144).

sömürgecilik pratiklerinin meşrulaştırılmasında nasıl bir rol oynadığını detaylı bir şekilde analiz etmiştir (Loomba, 2000: 64). Said'e (2006: 11) göre, “*Şark, Avrupa'nın sadece komşusu değildir; Avrupa'nın en büyük, en zengin, en eski sömürgelerinin mekânı, uygarlıkları ile dillerinin kaynağı, kültürel rakibi, en derin, en sık yinelenen Öteki imgelerinden biridir.*” Said, Şarkiyatçılık kavramını Batı'nın Doğu'yu kendi perspektifi ve ideolojik çerçevesinden yorumlayarak oluşturduğu bir düşünce sistemi olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle Said'e göre Şarkiyatçılık, sadece coğrafi bir bölgeyi niteleyen yaklaşımdan ziyade, Batı'nın kendisini daha üstün görmesinden kaynaklanan ve bunu birtakım metinler ve söylemler üzerinden empoze edecek şekilde Ortadoğu'nun kimliklerini, kültürlerini ve dinlerini kapsayacak bir iktidar yaklaşımını ifade etmektedir (Grovgui, 2016: 275). Bu bağlamda, Doğu'ya dair bilginin üretimi masum bir Batılı ilgisi değil, tam aksine işgal ve tahakküm gibi siyasi amaçları olan bir girişimin vazgeçilmez bir bileşenidir (Balcı, 2020: 272).

Postkolonyal çalışmalarda öne çıkan bir diğer isim Gayatri Chakravorty Spivak'tır. Spivak, "sömürgeciliğin mirasına" meydan okuyan çağdaş, kültürel ve eleştirel teorilerle öne çıkan ve kendisini "pratik Marksist-feminist-yapısökümcü" olarak tanımlayan bir düşündürüdür. (A. Akbaş 2023: 304). Çalışmalarında sömürgecilik sonrası deneyimleri; sınıf, cinsiyet, ırk ve kimlik bağlamında incelemektedir. Spivak 1988 yılında yayımladığı "Madun Konuşabilir mi?" (Can the Subaltern Speak?) eseriyle baskın güç yapıları tarafından susturulan ya da marjinalleştirilen grupları ifade eden "madunluk" kavramı üzerinden postkolonyal teorinin sınırlarını genişletmiştir. Madun (subaltern) terimi ilk olarak Marksist düşünceyi benimseyen Gramsci tarafından toplumsal işleyiş mekanizmaları dışında kalmış ve kendilerini temsil edemeyen işçiler, köylü kadınlar gibi grupların klasik Marksist yaklaşımda proleter kesimden “başka” bir durumda olduğunu belirtmek amacıyla kullanılmıştır (Yetişkin, 2010: 16). Spivak, madunların (mahkûmlar, kadınlar, Üçüncü Dünya alt tabakaları gibi marjinalleştirilmiş grupların) seslerinin batılı radikal entelektüeller tarafından bastırıldığını ve bu entelektüellerin madunları temsil ederken aslında kendi perspektiflerinden konuştuklarını ve böylece madunların gerçek durumun çarpıtıldığını ileri sürmektedir (Moore-Gilbert 2005:452-453). “Madun Konuşabilir mi?” eserinde Spivak, Hint geleneğinde kocası ölen kadınların inanışları gereği kocalarının cesetleriyle birlikte yakıldıkları Sati ritüeline odaklanarak oryantalizm, sömürgecilik ve feminizm çerçevesinde analiz etmiştir. Hindistan İngiltere'nin bir sömürgesi haline geldiğinde bu gelenek insanlık dışı bulunmuş ve yasaklanmıştır. Spivak

(2020: 84) bunun “esmer kadınları esmer adamlardan kurtaran beyaz adamlar” vakası olarak anlaşıldığını ifade etmiştir. Ancak Spivak'a göre, İngilizler kadınları korumak bahanesiyle aslında bölgede kendi çıkarları doğrultusunda egemenliklerini pekiştirmektedir. Bu bağlamda Spivak, sömürgeleştirilmiş toplumların içindeki madunların seslerinin nasıl bastırıldığını ve bu seslerin nasıl bir temsil sorunu teşkil ettiğini sorgulamaktadır. Spivak, postkolonyal çalışmalara cinsiyet, sınıf ve temsil gibi yeni analiz boyutları ekleyerek postkolonyal teorinin kapsamını genişletmiş ve çok boyutlu bir perspektif kazandırmıştır.

Kutsal üçlünün bir diğer üyesi olan Homi K. Bhabha, postkolonyal çalışmalara getirdiği yeni bakış açısıyla önemli katkılarda bulunmuştur. Bhabha'nın 1994 yılında yayımlanan “Kültürel Konumlanış” (The Location of Culture) kitabı, sömürgecilik ve sömürge sonrası dönemlerde kültürel kimlik ve kimlik oluşumunu inceleyen postkolonyal teorinin en önemli eserlerinden biri kabul edilmektedir. Bhabha'nın postkolonyal çalışmalara kazandırdığı en ünlü ama en yanlış anlaşılan kavram melezlik (hybridity)'tir. Bhabha'nın yaklaşımında, melezlik biyolojik ya da ırksal değil, kültürel olarak anlaşılmaktadır (Byrne, 2009: 33). Melezlik, genellikle sömürgecilik sürecinde, sömürgeci ile sömürgeleştirilen kültürlerin etkileşim alanında ortaya çıkan yeni kültürlerarası formların oluşumunu ifade etmektedir (Ashcroft vd., 2007: 108). Sömürgeci ve sömürgeler arasındaki ilişkilerin yarattığı yeni ve hibrit kimliklere odaklanarak kültürlerin birbirlerine nasıl nüfuz ettiğini, birbirlerinden nasıl etkilendiğini ve bu süreçte nasıl yeniden şekillendiğini analiz etmektedir. Bu noktada melezlik, sömürgecilik süresince sömürgeci ve sömürge arasında üçüncü bir alan yaratmaktadır. Homi Bhabha'nın "üçüncü alan" (third space) kavramı, kültürel kimlik ve etkileşim konularında postkolonyal teoride önemli bir yer tutmaktadır. Üçüncü alan; kültürlerin kesiştiği, kaynaştığı ve melezleştiği alanları ifade etmektedir. Bu alanlar, farklı kültürel özellikleri bir araya getirir ve hem var olan özelliklerin korunduğu hem de yeni bir sentez oluşturulduğu bir buluşma noktasını temsil etmektedir (Buğra, 2011: 21-22). Sömürgeci söylem bir taraftan yerlilerin medenileşmesini ve kendilerine benzemesini istemekte; diğer yandan ise yerlilerin özünde farklı olduklarını ve asla tam manasıyla kendisine tamamen benzemeyeceğini belirtmektedir. Bu çelişki, sömürgeci etkileşimlerin, keskin bir zıtlığa dayanan karşıt kimliklerden ziyade, iç içe geçmiş ve karmaşık melez kimliklerin oluşmasına yol açmaktadır (Rumelili, 2018: 214). Bhabha'ya göre sömürgecilik, yerli kültürleri yok etmekle kalmamış, aynı zamanda yerli ve Batılı kültürlerin etkileşimi sonucu tamamen yerli ya da tamamen Batılı olmayan yeni bir kültürel alan yaratmıştır. Bu çerçevede

Bhabha'nın melezlik teorisi, postkolonyal çalışmalara kültürlerarası etkileşim ve kimlik oluşumu üzerine zengin bir bakış açısı kazandırmaktadır.

2.2.3. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Postkolonyal Teori

Toplumlararası ilişkilerin belli bir türü olarak uluslararası ilişkiler, 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupa'da yükselen ulus-devletlerin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmış ve bu yeni egemen devlet yapılarının birbirleriyle olan etkileşimlerini düzenleyen değerler, kurallar ve normlar üzerinde uzlaşarak bir sistem oluşmuş ve bu sistem zamanla genişleyerek günümüzdeki küresel sistemi ve bu sistemin aktörlerini içerecek şekilde evrilmesi sonucunda günümüz uluslararası sistemi oluşmuştur (Yurdusev, 2019: 19). Ancak bir disiplin olarak 20. yüzyılda I. Dünya Savaşı'nın korkunç sonuçlarından sonra, benzer felaketlerin önlenmesi amacıyla ve artan kurumsallaşma ile uzmanlaşmanın yol açtığı ayrıştırıcı sınıflandırma ihtiyacı doğrultusunda Uluslararası İlişkiler, bağımsız bir akademik disiplin kimliği kazanmıştır (Yurdusev, 2019: 25). Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkışı ve gelişimi, Batı merkezli bir çerçevede gerçekleşmiştir. Bu durum, akademik söylemler ve yaklaşımlar üzerinde de belirgin şekilde kendini hissettirmiştir. Bu bağlamda Uluslararası İlişkiler hem felsefi altyapısı hem de ele aldığı konu ve problemler itibarıyla Batılı bir disiplindir (Rumelili, 2018: 203). Aynı zamanda Batı'nın dünya siyaseti ve uluslararası ilişkiler üzerindeki hâkimiyeti, bu disiplinin epistemolojik ve ontolojik temellerini de şekillendirmiştir.

Uluslararası İlişkiler disiplininde eleştirel teorilerin ortaya çıkışına kadar hâkim olan ana akım teoriler realizm ve liberalizm olmuştur (Hülagü, 2018: 175). Bu teorilerin ortak özelliği, uluslararası ilişkileri analiz ederken devletleri merkezi aktörler olarak görmeleri ve devletlerarası güç dengelerine odaklanan bir bakış açısını benimsemeleridir. Aynı zamanda bu teoriler Batı merkezli bir perspektif sunmuşlardır.

1960'lardan sonra ana akım geleneksel teorilere karşı eleştiriler yükselmeye başlamıştır. Söz konusu teoriler Batı-merkezli bakış açısıyla ve güç dengesi odaklı uluslararası ilişkileri analiz etmeleri nedeniyle eleştirilmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Uluslararası İlişkiler disiplininde hâkim olan geleneksel teorilere yönelik eleştiriler daha da güçlenmiştir. Böylece disiplinin kapsamı genişlemiş, yeni yaklaşım ve teoriler ön plana çıkmıştır. Bunlardan biri olan postkolonyalizm, 1990'larda feminist ve postyapısalcı teorilerden sonra ortaya çıkmış ve Uluslararası İlişkiler disiplininde kendine yer edinmiş nispeten yeni bir teoridir (Sylvester, 2021: 306). Bu noktada belirtmek

gerekir ki, postkolonyalizm Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde sonradan kendine yer bulmuş ve bir teori haline gelmiştir. Başka bir ifadeyle postkolonyalizm, Uluslararası İlişkiler disiplininin bir kolu olarak ortaya çıkmamıştır. Aksine, uluslararası ilişkilerdeki postkolonyal yaklaşımlar; edebiyat çalışmalarından sosyal tarihe, Fransız felsefesine ve psikanalize kadar geniş bir akademik disiplin yelpazesinden esinlenerek şekillenmiştir (Sylvester, 2021: 322-323). Bu nedenle, postkolonyalizm ile ilgili ilk çalışmalar doğrudan Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde ortaya çıkmasa da Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde bir çalışma alanı olarak şekillenen postkolonyal teorinin temelini oluşturmuştur.

Postkolonyalizm, Uluslararası İlişkiler disiplinine yeni bir bakış açısı getirerek bu alanda yeni bir anlayışın gelişmesine imkân sağlamıştır. Sömürgecilik dönemi ilişkilerinin günümüzde farklı söylem ve pratikler üzerinden devam ettiğini ve yine sömürgecilik dönemine ait hiyerarşik ilişkilerin farklı şekillerde devam ettiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda postkolonyalizm, günümüz dünyasında sömürgeciliğin izlerini ve etkilerini analiz eden, sömürge dönemi sonrası sömürgeci ve sömürge arasındaki devam eden ilişkileri sorunsallaştıran ve bu ilişkilere entelektüel bir direniş sergilemeyi hedefleyen bir teoridir (İpek ve Oyman, 2019: 448). Postkolonyalizm, sadece günümüz emperyalist projeleri ortaya çıkarmakla kalmaz aynı zamanda Uluslararası İlişkilerin Batı ve Avrupa merkezli düşüncenin egemenliği altında nasıl şekillendiğini de gözler önüne sermektedir (T. Arı, 2018: 595). Dolayısıyla postkolonyalizm, geleneksel Uluslararası İlişkiler teorilerine eleştirel bir bakış açısı getirerek uluslararası sistemin ve bu sisteme dahil olan aktörler arasındaki ilişkilerin Batı merkezli bilgi ve yaklaşımlar üzerinden değerlendirilmesinin yetersizliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle postkolonyal teori, Uluslararası İlişkiler teorilerinin Batı merkezci ve devlet/güvenlik odaklı yaklaşımlarını sorgulayarak sömürgecilik mirasının günümüzdeki izlerini de göz önünde bulunduracak şekilde daha kapsayıcı ve adil bir Uluslararası İlişkiler teorisinin oluşturulması gerektiğini öne sürmektedir (Eyrice Tepeciklioğlu, 2013: 80).

3. KÜLTÜREL MİRAS OLGUSU VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER

3.1. KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI, KAPSAMI VE ÖNEMİ

3.1.1. Kültür ve Miras Kavramı

Kültür, hayatın tam merkezinde yer alan bir kavram olmasına rağmen net bir tanımı yapılamayan ve sınırları çizilemeyen oldukça karmaşık bir kavramdır. TDK (2023b) kültür kavramını “*tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü*” olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan hareketle kültürün nerede başlayıp nerede bittiğini ve hangi öğeleri kapsadığını ya da dışladığını kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Kültür kavramının bu belirsiz ve muğlak yapısı nedeniyle genel kabul görmüş bir tanımın yapılması ve aynı zamanda kültür kavramının sınırlarının çizilmesi oldukça zordur. Aynı zamanda kültür kavramı; sosyal antropoloji, sosyal psikoloji, tarih, sosyoloji ve etnoloji gibi pek çok farklı disiplinin ilgi alanına giren ve her biri kendi bakış açısıyla ele aldığı ortak ve çok yönlü bir konudur (Arslanoğlu, 2000: 245). Her bir disiplinin kendi metodolojik araçları ve teorik çerçeveleri ile kültür kavramını ele alması, kültürün farklı yönlerini aydınlatmaya katkıda bulunduğu gibi tüm bunlar kültür kavramının çok boyutlu yapısını ortaya koymaktadır.

Kültür sözcüğü, Latince “toprağın işlenmesi” anlamına gelen "cultura" terimine dayanmaktadır (Glare, 1968: 466) ve bu da "işlemek, ekip biçmek, çiftçilik yapmak, yetiştirmek" anlamlarına gelen "colere" fiilinden türetilmiştir (Alova, 2013: 97). Dolayısıyla, “kültür” terimi ilk olarak tarım faaliyetleri için kullanılmıştır. 17. yüzyıla kadar Fransızcada aynı anlamda kullanılan “culture” sözcüğünü ilk kez Voltaire, “insan zekasının (esprit) oluşumu, gelişimi, geliştirilmesi ve yüceltilmesi” anlamında kullanmıştır (Güvenç, 1979: 96). Daha sonra Fransızcadan Almancaya geçen sözcük uygarlık ve kültürel evrimin karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Koç, 2011: 104). Böylece diğer Batı dillerine yayılan kültür (culture) sözcüğü İngilizcede “terbiye, irfan, münevverlik, medeniyet” anlamlarına gelmektedir (Avery vd., 1996: 229).

Kaplan (1983:11) kültür ve dil üzerine incelemelerde bulunduğu eserinde;

“«Kültür» kelimesi edebiyat kelimesine nazaran daha geniş bir mânâ taşır. Edebiyat dışındaki bütün güzel sanatlar, resim, musiki, dans, heykel, mimari, ilh. kültür sahasına girdiği gibi, güzel sanatların dışında insanoğlunun elinden çıkma eşya, yiyecek, içecek, elbise, silâh, âlet vesaire de kültür sahasına girerler.”

olarak ifade etmiştir. O halde kültür; insan toplumlarının ortak inançları, değerleri, gelenekleri, davranışları ve eserleri olarak tanımlanan ve aynı zamanda kimlikleri, değerleri ve davranışları şekillendiren bir kavramdır. Dil, din, gelenek, görenek, bilgi, sanat, müzik, yemek, giyim, mimari, edebiyat gibi somut ve soyut unsurlar içermektedir. Bu bağlamda kültür, insanların birbirleriyle iletişim kurmasını, bir arada yaşamasını ve toplumu inşa etmesini sağlayan ve yaşamının her alanında etkili olan ve aynı zamanda bir toplumun kimliğini oluşturan en önemli unsurlardan biridir.

Arslandoğlu'nun (2000: 246) vurguladığı üzere, kültür kavramı insanı hayvandan ayıran ve sadece insana has olan bir özellik olarak kabul edilmektedir. İnsanın semboller oluşturma, soyutlama, öğrenebilme ve öğrendiklerini gelecek nesillere aktarabilme kabiliyeti, onu kültür oluşturabilen ve geliştirebilen tek canlı yapmaktadır. Bu nedenle kültür; insanların çeşitli etkileşimler yoluyla edindikleri bilgi ve davranış kalıplarının kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla oluşan bir bütündür. Bu aktarım sözlü iletişim, yazılı kaynaklar, eğitim, geleneksel uygulamalar, ritüeller, sanat eserleri, kitle iletişim araçları ve günlük etkileşimler gibi çeşitli yollarla gerçekleşmektedir. Kültür, bireylere aidiyet duygusu ve kimlik oluşturma imkanı verirken aynı zamanda ait olduğu toplumda kabul gören davranış biçimlerini ve ahlaki değer yargılarını şekillendirmektedir.

Kültür, bir toplumun geçmişten günümüze aktardığı ve onu diğer toplumlardan ayıran değerlerini, inançlarını, davranışlarını ve yaşam tarzını yansıtan değerler bütünüdür. Bu değerler ise geçmişten günümüze gelmiş ve geleceğe aktarılacak somut ve soyut öğelerden oluşmaktadır. Bir kültürün “miras” özelliği kazanabilmesi için geçmişten geleceğe sürdürülebilir bir aktarıma ihtiyaç duymaktadır. Bir toplumun sahip olduğu kültürel değerler, ancak sonraki nesiller tarafından özümsemiş ve yaşatıldığı takdirde o toplumun kimliğinin ayrılmaz bir parçası haline gelmekte ve toplumsal aidiyeti pekiştirmektedir. Bu bağlamda, kültürel unsurların gelecek kuşaklara miras olarak bırakılması, söz konusu kültürün sürekliliğini sağlayan en temel etkidir. Bu nedenle kültür ve miras kavramları birbiriyle yakından ilişkilidir. TDK (2023c) ilgili konu çerçevesinde miras kavramını “bir neslin kendinden sonra gelen nesle bıraktığı şey” olarak tanımlamaktadır. Harrison’un (2010:9) Oxford English Dictionary (OED)’den

aktardığı üzere miras (heritage); bir nesilden diğerine aktarılabilen, korunabilen veya miras alınabilen, tarihi veya kültürel değeri olan bir şeydir.

Özgürel'in (2018: 4895) tanımlamasına göre ise;

“Miras; insana, gündelik ve sanatsal olana, toplumların kültürel birikimlerine atıfta bulunmaktadır. Miras, toplumla bir bütün oluşturan, gücünü ve gelişimini toplumdaki alan, çift yönlü bir etki yaratan, fiziksel ve sosyal korumayı gerekli kılan, toplumda çoğulcu katılım ile bağlılık ve aidiyet yaratan birikimler bütünüdür.”

Bu bağlamda kültürel miras kavramı, geçmişten günümüze ulaşan ve gelecek nesillere aktarılması gereken kendilerine özgü maddi ve manevi değerlerin tümünü ifade etmektedir (Yanar ve Erdoğan, 2019: 47).

Bir toplumun geçmişten gelen değerlerini günümüze taşıma rolü nedeniyle miras, kültürel geleneğin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir (Nuryanti, 1996: 249).

3.1.2. Kültürel Miras ve Çeşitleri

Kültürel miras, bir toplumun tarihsel süreç içerisinde oluşturduğu ve nesilden nesile aktardığı kimliğini, karakterini, yaşam tarzını, inanç sistemlerini, geleneklerini, sanatsal ve entelektüel birikimini yansıtan maddi ve manevi değerler bütünüdür. Kültürel miras, sadece geçmişten devralınan bir miras olmanın ötesinde günümüz toplumlarının sosyokültürel dokusunu şekillendiren ve geleceğe yön veren dinamik bir fenomendir. Gümüşçü'ye (2018: 108) göre kültürel miras kavramı; *“insanın yaşadığı tüm zamanlar boyunca oluşturduğu, biriktirdiği; geliştirerek, yeni sentezlerle zenginleştirdiği ve sürekliliğini sağlayarak kendinden sonraki nesillere aktardığı tüm bilgi, inanç ve davranışlar bütünü ile bu bütünün parçası olan nesneler”* olarak ifade edilmektedir.

Başka bir açıdan ele alındığında kültürel miras, geçmiş ve gelecek arasında bağ kurmaya yarayan ve bu bağı kurarken toplumların kimliğini oluşturan, dünya görüşünü şekillendiren ve yaşam tarzlarını düzenleyen bir rehberdir. Kültürel miras, insanlığın ortak hafızasının ve kimliğinin de bir parçasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda kültürel miras, bir toplumun üyelerine ortak geçmişlerini aktaran, aralarındaki dayanışma ve birlik duygularını pekiştiren önemli bir değerdir. Bu miras, insanların tarih boyunca biriktirdikleri deneyimlerin ve geleneklerin sürekliliğini sağlayarak geleceğin sağlam temeller üzerine inşa edilmesine katkıda bulunmaktadır (İSMEP Rehber Kitaplar, 2014: 11).

Kültürel miras, hem somut hem de somut olmayan unsurlardan oluşmakta ve iki ana kategoride sınıflandırılmaktadır.

3.1.2.1. Somut Kültürel Miras

Somut kültürel miras, geçmişten günümüze kadar ulaşan ve toplumların yaşam biçimlerini, düşünce yapılarını ve tarihlerini yansıtan fiziksel varlıkları kapsamaktadır. Görsel ve dokunsal özelliklere sahip olan ve somut olarak algılanabilen nesneleri ve yapıları içermektedir. Bu miras türü, taşınır ve taşınmaz olarak iki ana kategoride sınıflandırılabilir. Taşınır kültür varlıkları, kolayca bir yerden başka bir yere nakledilebilen ve genellikle müzelerde veya özel koleksiyonlarda muhafaza edilen eserlerdir. Bu kategoriye sikkeler, el yazmaları ve gravürler örnek olarak verilebilir. Bu eserler dönemin sanatsal, bilimsel ve kültürel birikimini günümüze taşıyan önemli tarihsel belgelerdir. Öte yandan taşınmaz kültürel miraslar, bulundukları yerden ayrılamayan, şehirlerin ve kırsal alanların dokusunu oluşturan yapılar, yapı grupları ve anıtlardır (Akkaya ve Şimşek Tolacı, 2021: 92). Saraylar, camiler, tapınaklar, köprüler, anıtlar, arkeolojik sit alanları, heykeller, yazıtlar, sikkeler, mozaikler, kitaplar, tablolar, geleneksel kıyafetler ve takılar, çini, cam gibi birçok eser geçmişin izlerini taşıyan ve bugünümüzü daha iyi anlamamızı sağlayan somut kültürel miras örnekleridir. Bu eserler, geçmiş medeniyetlerin estetik anlayışını, mühendislik becerilerini, kültürel değerlerini, yaşam tarzlarını ve dönemin sanatçılarının dünya görüşlerini yansıtarak günümüze ışık tutmaktadır. Somut kültürel mirasın bir parçası olan taşınabilir kültür varlıkları, genellikle vakıflar, koleksiyonerler, sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumları tarafından özel sergi alanlarında ve müzelerde muhafaza edilmekte ve bakımları yapılmaktadır. Öte yandan, taşınmaz kültürel mirasın korunmasında, eserlerin özgün konumlarında ve bağlamlarında muhafaza edilmesi temel ilke olarak benimsenmiştir (HÜTKAM, t. y).

3.1.2.2. Somut Olmayan Kültürel Miras

Kültürel mirası oluşturan parçalardan biri somut olmayan unsurlardır. 20. yüzyılın sonlarına doğru, "miras" terimi Batı Avrupa ülkelerinde önemli ölçüde genişlemiş ve anlam aktarımına uğrayarak sözcüğün kullanımı genelleşmeye başlanmıştır. Bu süreç, kültürel mirasın sadece somut yönleriyle değil, aynı zamanda somut olmayan yönleriyle de tanınmasına ve korunmasına olanak sağlamıştır (Vecco, 2010). Bu bağlamda somut olmayan kültürel miras kavramı, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – UNESCO) geleneksel olarak somut kültürel mirasa odaklanan yaklaşımına tepkisel bir yanıt olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. 2003 yılında Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne kadar kültürel miras ile ilgili en önemli unsurlar olarak tarihî

eserler veya mimari yapılar gibi kültürel ürünlere ağırlık verilmiştir. Bu “somut” kültür ürünleri, İngilizcede "tangible", Fransızca'da ise "matériel" olarak adlandırılmaktadır. Ancak sözleşme ile birlikte, ilk kez somut olmayan kültürel unsurların korunması hedeflenmiş ve bu unsurlar için İngilizce "intangible" ve Fransızca "immatériel" terimleri kullanılmaya başlanmıştır. (Oğuz, 2013: 10-11). UNESCO, 17 Ekim 2003 tarihinde Paris'te imzalanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi çerçevesinde "kültürel miras" sınıflandırmasına "somut kültürel miras" kavramının yanı sıra "somut olmayan kültürel miras" kavramını da eklemiştir. Bu sözleşme, kültürel mirasın sadece fiziksel varlıklarla sınırlı olmadığını, aynı zamanda sözlü gelenekler, gösteri sanatları, toplumsal uygulamalar, ritüeller, şöenler, doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar ile el sanatları geleneği gibi somut olmayan unsurları da kapsadığını vurgulamaktadır (UNESCO, 2003). Somut olmayan kültürel mirasın kapsamı oldukça geniştir. Gelenek ve görenekler, inançlar, ritüeller, danslar, müzikler, söylenceler, mitler, sözlü ifadeler ve bilgiler gibi birçok unsur somut olmayan kültürel mirasını oluşturmaktadır.

Çin'de akupunktur, Arjantin'de tango dansı, Meksika'da Ölüler Günü Festivali (Día de los Muertos), Mozambik'te Mapiko dansı, Kamboçya Kraliyet Balesi, Saha Cumhuriyeti (Yakutistan)'nde Olonkho destanı somut olmayan kültürel miras örnekleridir. Türkiye'de de somut olmayan kültürel mirasın pek çok örneği bulunmaktadır. Türkiye, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listelerine en çok kültürel değer kaydettiren ilk iki ülke arasında yer almaktadır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2023). Türkiye'nin zengin somut olmayan kültürel mirası içinde yer alan geleneksel gölge oyunu Karagöz, meddahlık geleneği, Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, Mevlevi Sema törenleri, Alevi-Bektaşî Semahları, Hıdırellez ve Nevruz gelenekleri gibi birçok gelenek mevcuttur (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, 2023). Dünya çapında bilinen ve Türk kültürünün zenginliğini yansıtan kültürel miraslarından biri de Türk dokumacılığıdır. Türk halıları ve kilimleri, kendine özgü tasarım ve motifleriyle, dünyanın en eski halısının da Türk kültürüne ait olması nedeniyle Türk kültürünün zenginliğini ve yaratıcılığının bir göstergesidir (Şen, 2019). Ramazan ayının iftar geleneği de Türkiye, Azerbaycan, İran ve Özbekistan'ın ortak başvurusu ile UNESCO somut olmayan kültürel miras listesine dahil edilmiştir (UNESCO, 2023a). Bu ve benzer örneklerden anlaşıldığı üzere somut olmayan kültürel miras toplumların kimliklerini, tarihlerini ve kültürel değerlerini koruma ve aktarma açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir.

3.1.3. Kültürel Mirasın Önemi ve Korunması

Kültürel miras; geçmiş, günümüz ve gelecek arasında bir köprü görevi görerek toplumların kendilerini tanımalarına ve konumlandırmalarına olanak sağlayan ve bununla birlikte farklı kültürler arasındaki etkileşimi ve iletişimi güçlendirerek insanlığın ortak değerlerinin oluşmasına katkıda bulunan bir unsurdur.

Kültürel miras sadece aynı kültürel geçmişe sahip bireyler arasında değil, aynı zamanda farklı kültürel gruplar arasındaki iletişim ve anlayışın geliştirilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, İstanbul farklı dinlere ve kültürlere mensup insanların bir arada yaşadığı, dünyanın en kozmopolit şehirlerinden biridir. 2000 yılı sayımına göre, İstanbul'da halka açık 2691 cami, 123 kilise, 20 sinagog ve 109 Müslüman ile 57 gayrimüslim mezarlığı bulunmaktadır (Gürçay, 2017: 51). İstanbul'da bulunan söz konusu camiler, kiliseler ve sinagoglar farklı toplulukların kültürel miraslarını ortak bir zeminde buluşturarak dini uygulamalarını sürdürmeleri için alanlar sunmaktadır. Farklı inanç ve kültürel yapılara rağmen bu dini yapılar, bireylerin birbirlerinin yaşam tarzlarına ve inanç sistemlerine dair bilgi edinebilecekleri ve karşılıklı anlayışın gelişebileceği ortamlar olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda kültürel miras, farklı topluluklar arasında karşılıklı saygı ve hoşgörünün gelişmesine zemin hazırlayarak toplumsal bütünleşmeye hizmet etmektedir.

Kültürel miras, toplumların geçmişiyle bağ kurma ve kimliklerini koruma işlevinin yanı sıra ekonomik açıdan da fayda sağlayarak ülkelerin kalkınmalarını desteklemektedir. Özellikle turizm sektöründe önemli bir yere sahip olan kültürel miras, birçok ülkenin ana gelir kaynaklarından biridir. Son yıllarda "kültür turizmi" veya "kültürel turizm" olarak adlandırılan bir turizm türü önem kazanmaktadır. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından kabul edilen tanıma göre;

"Kültür Turizmi, ziyaretçinin temel motivasyonunun somut ve soyut kültürel çekicilikleri/ürünleri öğrenmek, keşfetmek, deneyimlemek ve tüketmek olduğu bir turizm faaliyeti türüdür. Bu çekicilikler/ürünler, sanat ve mimariyi, tarihi ve kültürel mirası, mutfak mirasını, edebiyatı, müziği, yaratıcı endüstrileri ve yaşam tarzları, değer sistemleri, inançlar ve gelenekler dâhil olmak üzere bir toplumun ayırt edici maddi, entelektüel, manevi ve duygusal özelliklerini kapsamaktadır" (UNWTO, 2017).

Bu çerçeveden bakıldığında bir toplumun sahip olduğu kültürel zenginlikler, dünyanın farklı yerlerinden insanların ilgisini çekmekte ve söz konusu ülkenin kültürel miras unsurlarını görmek ve yerel kültürle etkileşim kurmak için seyahat etmelerine neden olmaktadır. Söz konusu seyahatler sayesinde turistler, yerel ekonomiye doğrudan finansal katkı sağlayarak iş imkânı yaratmakta ve turistik bölgelerin gelişmesine katkıda

bulunmaktadır (Nuryanti, 1996: 256). Turizm sektöründen kazanç sağlayan ekonomiler, bu turistik bölgeler için aynı zamanda altyapı, ulaşım ve diğer turistik hizmetler için yatırım yaparak o bölgenin gelişmesine ve modernleşmesine katkıda bulunmaktadır. Tüm bunlar, turizmin sadece bir gelir kaynağı olmanın ötesinde, sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik eden bir sektör olduğunu göstermektedir (Muradov, 2023: 42). Örneğin, Hırvatistan UNESCO tarafından koruma altına alınmış 10 somut ve 22 somut olmayan kültürel mirasa sahip Orta Avrupa'da bulunan bir ülkedir (UNESCO, 2023b). Hırvatistan, sahip olduğu zengin kültürel miras ve doğal güzellikleriyle uluslararası turizm açısından önemli bir ülke konumundadır. Ülkenin tarihi ve doğal zenginlikleri, farklı ilgi alanlarına sahip turistler için çeşitli imkanlar sunmaktadır. 1999 yılında 2,6 milyar \$ olan turizm geliri, 2019 yılında 11,97 milyar \$'a ulaşmıştır (The World Bank, 2023). Turizm Hırvatistan ekonomisinde önemli bir rol oynamaktadır. COVID-19 salgını öncesi 2019 yılında turizmin GSYH'ye doğrudan katkısının %11,8 olduğu tahmin edilirken, turizm 91.608 kişiye doğrudan iş, yani toplam istihdamın %6,8'ini sağlamıştır (OECD, 2022). Bu nedenle kültürel miras ülkelerin kalkınmasına katkı sağlamakta ve istihdam yaratma noktasında oldukça önemli bir araç olarak ön plana çıkmaktadır. Kültürel miras, sosyal ve çevresel faydalar sağlayabilen ve toplum temelli kalkınmayı destekleyebilen önemli bir yerel kaynak olarak değerlendirilmektedir (Backman ve Nilsson, 2018).

Kültürel miras, bir ülkenin kimliğini ve uluslararası alandaki varlığını tanımlamada oldukça önemli bir rol oynamaktadır. Her ülke kendine özgü kültürel gelenekleri, tarihi mekanları ve diğer kültürel unsurları ile karakterize edilmektedir. Bu unsurlar, bir ulusun geçmişini ve günümüze gelen evrimini yansıtarak o ulusun özgün kimliğini oluşturmakta ve diğer toplumlar arasında öne çıkmasını sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle; kültürel miras bir ülkenin kimliğini, geçmişini ve değerlerini yansıtan, onu diğer toplumlardan ayıran ve kendine özgü bir yer edinmesini sağlayan bir unsurdur. Örneğin, Japonya'nın origami ya da kimono giyimi, İtalya'nın pizza yapımı, Hindistan'ın Bollywood sineması, Çin'in çay seremonileri, Fransa'nın Eyfel Kulesi, Amerika'nın Özgürlük Heykeli, İngiltere'nin Stonehenge Anıtı, Mısır'ın Giza Piramitleri gibi somut ya da somut olmayan kültürel miras unsurları, bu ülkelerin zengin ve çeşitli kültürel kimliğini yansıtarak onları diğer toplumlardan ayıran ve kendine özgü bir yer edinmesini sağlayan önemli unsurlardır. Dünyanın neresinde olursa olsun söz konusu ülkeler bahsi geçen değerleri ile insanların ilgisini çekmektedir. Dolayısıyla bu durum kültürel mirasın bir ülkenin özgün

kimliğini oluşturduğu ve onu diğer ülkelerden ayıran bir unsur olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Kültürel miras, bir toplumun tarihsel ve kültürel değerlerini barındıran unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurların zarar görmeden ve özgünlüğünü yitirmeden geleceğe taşınması, toplumun sürekliliği ve geleceği açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle, kültürel mirasın korunması ve etkili bir şekilde yönetilmesi, bir toplumun tarihsel ve kültürel zenginliklerini koruyarak gelecek nesillere aktarabilmesi için vazgeçilmez bir gerekliliktir.

Kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması, disiplinlerarası bir yaklaşım ve kapsamlı stratejiler gerektiren çok yönlü bir süreçtir. Bu süreçte, somut ve somut olmayan kültürel mirasın korunması ve yönetimi için antropoloji, arkeoloji, tarih, edebiyat, müze çalışmaları, turizm ve hukuk gibi farklı disiplinlerin katkıları büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede somut kültürel mirasın belgelenmesi, bakımı ve restorasyonu ile birlikte somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması ve toplumsal işbirliği söz konusu kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması için oldukça öneme sahiptir. Özellikle somut kültürel miras; savaş, terör, doğal afetler, kontrolsüz endüstriyel faaliyetler, vandalizm, kaçakçılık ve çarpık kentleşme gibi çeşitli tehditlere maruz kalmaktadır. Bu faktörler, somut kültürel mirasın bütünlüğünü ve özgünlüğünü tehdit ederek onların yok olmasına veya geri döndürülemez şekilde tahrip olmasına neden olabilmektedir. Bununla birlikte somut olmayan kültürel miras da toplumların sahip olduğu geleneksel değerlerden uzaklaşması ve küreselleşmenin beraberinde getirdiği kültürel tek tipleşme tehdidi altında yok olma riskiyle karşı karşıyadır.

Dünya genelinde kültürel miras araştırmalarını en kapsamlı şekilde yürüten kuruluş UNESCO'dur (Karapınar ve Barakazı, 2017: 11). 1945 yılında kurulan UNESCO; eğitim, bilim ve kültür alanlarındaki faaliyetler aracılığıyla uluslararası iş birliğini teşvik ederek dünya çapında barış, güvenlik ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir (UNESCO, 2023c). UNESCO tarafından, 14 Mayıs 1954 tarihinde "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Mallarının Korunmasına Dair Sözleşmesi" , 16 Kasım 1972 tarihinde "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşmesi", 17 Ekim 2003 tarihinde "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi" kabul edilmiştir.

UNESCO dışında 1946 yılında Uluslararası Müzeler Konseyi (ICOM), 1956 yılında

Uluslararası Kültür Varlıklarının Korunması ve Restorasyonu Araştırma Merkezi (ICCROM), 1965 yılında Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) ve 1996 yılında Uluslararası Mavi Kalkan Komitesi (ICBS-Blue Shield) kurulmuştur (BIAA, 2023). Özellikle dünya genelinde anıt ve sit alanlarının korunması ve restorasyonu alanında uluslararası bir  er eve belirleyen 1964 Venedik T z  , kültürel mirasın korunmasında yeni bir dönemin başlamasını sağlamıştır.

21. yüzyılın başlarında kültürel mirasın korunması, uluslararası toplumun gündeminde önemli bir yer tutar hale gelmiştir. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği (AB) başta olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlar bu konuya özel bir önem atfederek çeşitli çalışmalar yürütmeye başlamıştır. Kültürel mirasın korunması üzerine yapılan uluslararası düzenlemelerin yanı sıra, doğal ve kültürel çevrenin korunması artık insan hakları perspektifinden de ele alınmaya başlanmıştır (Dağistan  zdemir, 2005: 20). Bununla birlikte kültürel varlıkların ve mirasın korunması amacıyla kültür alanında faaliyet gösteren çeşitli ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar tarafından birçok yasal ve hukuki düzenleme gerçekleştirilmektedir. Bu düzenlemeler arasında anlaşmalar, sözleşmeler, tüzükler, tavsiye kararları ve niyet mektupları gibi farklı türde belgeler yer almaktadır (Yanar ve Erdoğan, 2019: 47).

Kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği devletler, sivil toplum kuruluşları ve bireylerin işbirliği ile mümkündür. Bu doğrultuda, devletlerin öncelikli görevi, yasal mevzuatı düzenleyerek ve etkin politikalar geliştirerek kültürel mirası koruyucu tedbirler almak olmalıdır. Ayrıca, kültürel mirasın korunması için gerekli altyapının oluşturulmasında düzenli bütçe tahsis edilerek finansman sağlanması gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşları, kültürel miras konusunda toplumsal farkındalığı artırmak amacıyla çeşitli etkinlikler ve eğitim programları düzenleyerek toplumu bilin lendirmeli; bireylerin ise kültürel mirasın önemini içselleştirmesi ve koruma çabalarına duyarlı olması gerekmektedir. Bu kapsamda, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği ancak bahsi geçen paydaşların ortak çabası ve etkin işbirliği ile sağlanabilecektir.

3.2. KÜLTÜREL MİRAS VE ULUSLARARASI İLİşKİLER

Uluslararası ilişkiler, gelişen ve değişen anlamıyla sadece devletlerin değil, diğer aktörlerin ve aktör adaylarının da politik, kültürel, ekonomik, sosyal ve hatta sportif alanlara kadar geniş bir çerçevede birbirleriyle olan karşılıklı etkileşimini kapsamaktadır

(Özlük, 2009: 242). Bu disiplinin temel hedefi, uluslararası sistemin yapısını ve işleyişini detaylı bir şekilde kavramak, devletlerin dış politika oluşturma süreçlerini sistematik olarak analiz etmek ve küresel ölçekte barış, istikrar ve işbirliğini güçlendirmektir.

Kültürel miras ve uluslararası ilişkiler arasında çok boyutlu bir ilişki vardır. Kültürel miras, bir toplumun tarihsel süreç içinde oluşturduğu kimliğini ve değerlerini temsil ederken, Uluslararası İlişkiler ise bu kimlik ve değerlerin uluslararası arenada nasıl ifade edildiğini ve diğer milletlerle nasıl etkileşime girdiğini ortaya koymaktadır.

Kültürel mirasın bir ülke üzerindeki etkileri sadece toplumsal ve kültürel boyutlarla sınırlı değildir. Aynı zamanda kültürel miras siyasi, ekonomik ve diplomatik alanlarda da önemli bir etkiye sahiptir. Kültürel miras, bir ülkenin dış politika stratejilerini ve hedeflerini şekillendirirken devletlerin uluslararası ilişkilerde daha etkin bir rol üstlenmelerine ve hem bölgesel hem de küresel düzeyde nüfuzlarını artırmalarına olanak tanıyan kritik bir yumuşak güç kaynağıdır. Yumuşak güç kavramı teorik olarak ilk defa Joseph S. Nye tarafından 1990 yılında yayımlanan "Liderliğe Zorunluluk: Amerikan Gücünün Değişen Doğası" (Bound to Lead: The Changing Nature of American Power) adlı kitabında ele alınmıştır (Özel, 2018: 5). Aynı şekilde Nye tarafından 2004 yılında yazılan "Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu" (Soft Power: The Means to Success in World Politics) isimli kitapta ise günümüzde ABD için yumuşak gücün önemi vurgulanmaktadır (Karagül, 2013: 82). Nye (2005: 5) yumuşak gücü; *"İstedliğini, zor kullanmak veya para vermek yerine kendine çekme yoluyla elde etme becerisidir. Bir ülkenin kültürünün, siyasi ideallerinin ve politikalarının cazibesinden gelir. Politikalarımız başkalarına meşru görüldüğü zaman, yumuşak gücümüz artar"* şeklinde ifade etmiştir. Başka bir ifadeyle yumuşak güç; *"bir ülkenin dünya siyasetinde istediği sonuçlara, onun değerlerine hayran olan, onu örnek alan, refah seviyesine ve fırsatlarına özenen ülkelerin kendisini izlemesiyle ulaşmasıdır"* (Nye, 2005: 14). Bu bağlamda kültürel miras ve yumuşak güç arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Köklü bir tarihe ve zengin bir kültürel mirasa sahip ülkeler, bu değerli kaynakları etkin bir dış politika aracı olarak kullanarak uluslararası alanda yumuşak güçlerini artırabilmekte ve diplomatik ilişkilerini güçlendirebilmektedirler. Kültürel mirasın zenginliği ve çeşitliliği, bir ülkenin uluslararası arenada etkinliğini artırmanın yanı sıra diğer ülkelerin o ülkenin değerlerine, ideallerine ve politikalarına olan ilgisini de çekebilmektedir.

"Kültürel miras sadece devletlerin faaliyetleri ile ilgili bir konu değil, aynı zamanda dış politika da dahil olmak üzere devletlerin politikalarını ve kamu diplomasisini

şekillendirdikleri bağlam meselesidir” (Schreiber, 2017: 46). Bu bağlamda kültürel miras, sadece tarihsel ve kültürel bir değer değil, aynı zamanda ülkelerin dış politikaları başta olmak üzere gerçekleştirmek ve küresel hedeflerine ulaşmak için kullandıkları bir araç olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla, kültürel miras, bir ülkenin diğer ülkeler üzerinde daha fazla etkiye sahip olmasını sağlayacak yumuşak güç potansiyelini barındırmaktadır. Nye'nin (2005: 20) de belirttiği üzere, bir ülkenin kültürel değerlerinin evrensel nitelikte olması ve politikalarının ortak değer ve çıkarlara hizmet etmesi durumunda, o ülkenin yumuşak güç potansiyeli artmaktadır. Bu durum, kültürel olarak elverişli bir zeminde yumuşak güçlerini kullanarak ülkelerin uluslararası arenada daha saygın bir konuma gelebilecekleri ve diğer ülkelerle olan ilişkilerinde arzu ettikleri sonuçları elde etme olasılıklarını yükseltebilecekleri anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, kültürel mirasın bir ülkenin yumuşak gücün etkin kullanımı kapsamında önemli bir rol oynamaktadır.

Uluslararası İlişkilerin geliştirilmesi ve ülkeler arasındaki iş birliğinin artırılmasında kültürel miras önemli bir role sahiptir. Ortak kültürel değerlerin muhafaza edilmesi ve gelecek nesillere aktarılması, ülkeler arasında güven ve iş birliğini artırarak uluslararası ilişkilerin ve diplomatik ilişkilerin güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak, kültürel miras, özellikle çatışma ve savaş dönemlerinde zarar görme veya yok olma riski ile karşı karşıyadır. Afganistan'ın Bamiyan kentindeki yaklaşık 2000 yıllık Buda heykellerinin 2001 yılında Taliban tarafından havan topları ve dinamitlerle tahrip edilmesi, kültürel mirasa yönelik tehditlerin uluslararası ilişkiler üzerindeki olumsuz etkisini açıkça ortaya koymaktadır (Harding, 2001). Bu tür olaylar, kültürel mirasın korunmasının uluslararası aktörlerin ortak sorumluluğunda olduğunu ve bu alanda iş birliği yapılması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle kültürel mirasın korunması, sadece ulusal değil, uluslararası düzeyde de sürdürülebilir barış ve güvenliğin sağlanmasında kritik bir faktördür.

3.2.1. Kültürel Miras ve Diplomasi

Diplomasi sözcüğü, eski Yunanca "Diploma" sözcüğünden türemiştir. Bu sözcük, Yunanca "ikiye katlamak" anlamına gelen “plier” fiilden oluşmuştur. Eski Yunanlılar, Romalılar ve daha sonraları Venedikliler, komşu ülkelerle iletişim kurmak, ticari ilişkiler geliştirmek ve önemli haberleri iletmek amacıyla temsilciler gönderirlerdi. Bu temsilcilere, Hükümdarlar veya Prenslar tarafından verilen ve ikiye katlanabilen belgelere

"Diploma" adı verilmekteydi (Gökmen, 2011: 148).

Uluslararası ilişkiler alanında devletlerarası düzeyde ortaya çıkan siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal krizler, çatışmalar ve savaşlar, bu alandaki sorunların çözümü noktasında alternatif yöntemlerin aranmasına zemin hazırlamıştır. Bilhassa savaşların yol açtığı yıkıcı sonuçlardan kaçınma ihtiyacı, diplomasinin ön plana çıkmasında başlıca etkenlerden biri olarak değerlendirilmektedir. (Eren, 2017: 39). Bu bağlamda diplomasi, uluslararası ilişkilerin temel bileşenlerinden biri olarak devletlerin dış politikalarının vazgeçilmez bir unsurudur. En genel tanımıyla diplomasi; ülkelerin ve uluslararası arenada faaliyet gösteren diğer aktörlerin siyasi, ekonomik ve sosyal etkileşimlerini düzenleme, yönlendirme ve geliştirme sürecini ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle diplomasi, devletler ve diğer uluslararası aktörler arasındaki ilişkileri düzenlemek, sorunları çözmek ve ortak çıkarları geliştirmek için resmi ve gayri resmi iletişim, müzakere ve anlaşmalar yoluyla yürütülen faaliyetler bütünüdür. Bu çerçevede diplomasi, devletlerarası ilişkilerin yanı sıra uluslararası örgütler, çok uluslu şirketler ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörler arasındaki ilişkileri de kapsamaktadır. Diplomasinin temel hedefi, uluslararası alanda barış, istikrar ve işbirliğini tesis etmektir. Bu nedenle diplomasi, özellikle savaş ve çatışma gibi kriz dönemlerinde, tansiyonu düşürmek ve mutabakat zemini oluşturmak adına kritik bir misyon üstlenmektedir.

Çağdaş dünyada, diplomasi kavramı çok yönlü ve çok katmanlı bir nitelik kazanarak diplomatlar tarafından yapılan bir mesleğin ötesine geçmiştir. Bu dönüşüm, ülkelerin dış politika faaliyetlerinde, uluslararası kamuoyunu ve diğer ülkelerin vatandaşlarını da kapsayacak şekilde iletişim stratejileri geliştirmelerini zorunlu hale getirmiştir (Aslan ve Babacan, 2019: 181). Bu bağlamda, devletler uluslararası arenada etkinliklerini artırmak ve hedeflerine ulaşmak amacıyla, geleneksel diplomasinin yanı sıra kamu diplomasisi, dijital diplomasi, çevre diplomasisi, insani diplomasi ve kültürel diplomasi gibi yeni diplomasi türlerine de başvurmaktadır (Abdurahmanlı ve Bağış 2021: 144). Bunlardan biri olan *“kültürel diplomasi, kamu diplomasisi çatısı altında yer alan ve etkin bir şekilde uluslararası alanda kullanılan bir diplomasi türüdür”* (Avşar ve Koyuncu 2022: 19).

Kültürel diplomasi, bir ülkenin uluslararası ilişkilerini geliştirmek ve güçlendirmek amacıyla sanat, eğitim, bilim, spor ve diğer kültürel faaliyetleri kullanarak yumuşak gücünü artırmayı hedefleyen stratejik bir yaklaşım olarak değerlendirmek mümkündür. *“Kültür, özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren uluslararası ilişkilerde hem karşılıklı güven inşa etmek hem de bir ülkenin değerlerini ve mirasını diğer uluslar tarafından*

desteklenmesini sağlamada önemli bir rol oynamıştır” (Mulcahy, 1999: 9, aktaran Okumuş, 2021: 1977). Günümüz kültürel diplomasisinin temellerinin, dil eğitimi ve kültür enstitüleri aracılığıyla atıldığı ve başlangıçta daha seçkin bir kitleyi hedeflediği söylenebilir. Ulusal bilincin oluşması ve sömürgeleşme süreciyle birlikte başlayan dil eğitimleri zamanla farklı alanlara doğru genişleyerek çeşitlilik kazanmıştır. Bu nedenle kültürel diplomasi başlığı altında spor, kongreler, burslar, değişim programları, müzik, gastronomi, sinema ve insani yardım gibi birbirinden oldukça farklı unsurlar yer almaktadır (Yağmurlu, 2019: 1185). Kültürel diplomasi, teorik bir çerçevenin ötesinde uygulamaya dönük bir faaliyet alanıdır. Kamu yönetimi açısından bakıldığında kültürel diplomasi faaliyetlerinin birincil sorumluluğu Dışişleri Bakanlıklarına aittir. British Council ve Goethe Enstitüsü gibi kültürel diplomasinin önde gelen örnekleri arasında yer alan kuruluşlar, bağlı oldukları ülkelerin Dışişleri Bakanlıklarının ilgili birimleri olarak faaliyet göstermektedir (Yağmurlu, 2019: 1193).

Kültürel diplomasi, ülkelerin sahip olduğu somut ve somut olmayan kültürel değerleri turizm potansiyeline dönüştürerek uluslararası tanınırlığı artırma ve ekonomik büyümeyi destekleme imkânı sunmaktadır. Ayrıca kültürel iş birliği anlaşmaları, öğrenci değişim programları, uluslararası bilimsel etkinlikler ve ortak kültür festivalleri gibi faaliyetler, ülkeler arasında kalıcı bir bilgi alışverişi ve kültürel etkileşim köprüsü kurmasında katkı sağlamaktadır. Burslar, stajlar ve araştırma fonları gibi mali destekler, bireylerin yurtdışında eğitim ve çalışma imkanlarını sağlayarak kültürlerarası diyalogu ve uluslararası işbirliğini güçlendirmektedir. Örneğin Türkiye, farklı medeniyetlere ev sahipliği yapması ve zengin kültürel mirasa sahip olmasıyla kültürel mirasın diplomasideki önemini gösteren en iyi örneklerden biridir. Anadolu toprakları, antik çağlardan günümüze kadar uzanan çeşitli medeniyetlerin izlerini taşımaktadır. Bu zengin kültürel miras, Türkiye'nin diplomasi faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Türkiye, bu kültürel mirasını korumak ve uluslararası alanda tanıtmak için birçok proje yürütmüş, uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmış ve çeşitli programlara aktif olarak katılmıştır. 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti³ olarak İstanbul'un seçilmesi, Türkiye'nin kültürel mirasını tanıtmaya çabalarında bir dönüm noktası olmuştur. Binlerce sanatçı ve ziyaretçiyi

³ Avrupa Kültür Başkenti projesi, kültürel diplomasinin en başarılı uygulamalarından biri olarak kabul edilebilmektedir. Bu proje kapsamında her yıl farklı bir Avrupa şehri, bir yıl boyunca "Avrupa Kültür Başkenti" unvanıyla onurlandırılır. Sadece prestijli bir unvan olmanın ötesinde hem seçilen şehrin hem de ülkenin kültürel zenginliklerini uluslararası düzeyde tanıtmak için önemli bir fırsat sunmaktadır.

ağırlayan bu proje kapsamında sergi, konser, konferans gibi birçok etkinlik düzenlenmiştir ve bu süreçte İstanbul evrensel düzeyde tanınmıştır. Benzer bir örnek ise, Şanlıurfa'da bulunan ve dünyanın en eski tapınaklarından biri olarak kabul edilen Göbeklitepe'nin Türkiye'nin koruma ve tanıtmaya çabaları neticesinde 2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne alınması önemli bir diplomatik başarı örneği olarak görülmektedir. Bu girişimler, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerdeki konumunu güçlendirmiş ve yumuşak gücünü artırmıştır.

Kültürel diplomasi, devletlerin uluslararası örgütlerdeki konumlarını güçlendirerek politik etki oluşturmalarına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda ülkeler; Birleşmiş Milletler (BM), AB ve Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) gibi kuruluşlarda eğitim, bilim ve kültür komitelerine aktif katılım göstererek politikaları etkileme ve yönlendirme kabiliyetlerini artırma imkanı kazanmaktadır. Bununla birlikte kültürel diplomasi insani yardım çabalarının bir parçası olarak kriz zamanlarında zarar görmüş tarihi yapıların onarımı ve korunması için girişimlerde bulunmaktadır. Savaş veya diğer krizler nedeniyle mülteci konumuna düşen sanatçılar, yazarlar ve entelektüeller de kültürel diplomasi kapsamında çeşitli programlarla desteklenmektedir.

Sonuç olarak, kültürel diplomasinin ülkelerin uluslararası arenada etki ve itibar kazanmalarında stratejik bir rol oynadığı görülmektedir. Kültürel miras, bir ulusun kimliğinin, tarihinin ve değerlerinin somut bir ifadesidir. 21. yüzyılda ülkelerin dış politika hedeflerine ulaşmalarında giderek daha fazla önem kazanan bu miras, hem iç politikada hem de dış politikada önemli bir yumuşak güç kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültürel diplomasi, bir toplumun kültürünü başka bir ortama taşıyarak kısa ve uzun vadeli faydalar sağlamayı hedeflese de bu amacın kültürel emperyalizmden ne kadar farklı olduğu literatürde sıklıkla tartışılmaktadır. Nitekim bu belirsizlik, kültürel diplomasiye karşı duyulan şüphenin de temelini oluşturmaktadır. Konu birçok teorisyen tarafından ele alınmış olsa da genellikle retorik düzeyde kalmış ve derinlemesine bir analize tabi tutulmamıştır (Bulut, 2020: 873).

3.2.2. Kültürel Miras ve Emperyalizm

Kültürel miras, bir toplumun kimliğinin ve tarihî sürecinin bir parçası olarak tarih boyunca oluşturduğu ve kuşaktan kuşağa aktardığı somut ve somut olmayan değerler bütünüdür. Bu değerler ait olduğu toplumun benzersiz kimliğini oluşturmaktadır.

Kültürel miras, diğer toplumların kültürleriyle sürekli bir etkileşim içindedir. Bu etkileşim, savaşlar, göçler, ticaret, teknolojik gelişmeler ve küreselleşme gibi çeşitli faktörlerden kaynaklanabilmektedir. Kùltürler arası etkileşim sürecinde, bir yandan kültürel çeşitliliğin ve zenginliğin artması söz konusu olurken, diğer yandan hegemonik kùltürlerin diğer kùltürleri asimile etmesi veya kültürel emperyalizm gibi olumsuz dinamikler nedeniyle kültürel mirasın erozyona uğrama riski de bulunmaktadır.

Emperyalizm, bir devletin kendi çıkarları doğrultusunda diğer devletlerin topraklarını, kaynaklarını ve nüfusunu kontrol etme amacıyla izlediği siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel politikaların genel adıdır. Bu kavram, genellikle güçlü devletlerin zayıf veya gelişmekte olan devletleri sömürgeleştirme, hakimiyet altına alma ve kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirme amacıyla uyguladığı stratejileri ifade etmektedir.

Emperyalizm, genellikle egemen kültürün boyunduruk altına alınan toplumun kültürünü baskılamaya veya yok etmeye çalıştığı bir kültürel hegemonya sürecini beraberinde getirmiştir. Emperyalizmin en belirgin örneklerinden biri olan sömürgecilik döneminde, sömürgeci devletler somut ve somut olmayan kültürel mirası tahrip etmiş ve kendi dillerini, inanç sistemlerini, toplumsal yapılarını ve yaşam biçimlerini sömürge toplumlara dayatma eğiliminde olmuşlardır. Bu dönemde emperyalist güçler tarafından somut kültürel mirasın önemli bir kısmı sistematik bir şekilde yağmalanmış, tahrip edilmiş veya tamamen yok edilmiştir. Bununla birlikte, el konulan kültürel miras unsurlarının bir bölümü, sömürgeci devletlerin müzelerine ve koleksiyonlarına dahil edilerek kendi kültürel hegemonyalarını pekiştirmek amacıyla kullanılmıştır. Bu süreçte, çok sayıda tarihi eser, sanat eseri ve arkeolojik buluntu, sömürgeleştirilen bölgelerden kaçırılarak sömürgeci ülkelere götürülmüştür. Bu durumun en çarpıcı kanıtlarından biri, British Museum'da sergilenen tarihi eserlerdir. İngiltere'nin çeşitli sömürgelerinden elde ettiği bu eserler, günümüzde halen müzenin koleksiyonunda yer almakta ve emperyalist geçmişin bir göstergesi olarak varlığını sürdürmektedir (Vural, 2019: 251).

Kendi kültürel normlarını ve değer yargılarını evrensel ve üstün olarak nitelendiren sömürgeci devletler, bu yaklaşımın bir sonucu olarak sömürgeleştirilen toplumların somut olmayan kültürel miras değerlerine de karşı genellikle olumsuz bir tutum sergilemiştir. Bu hegemonik bakış açısıyla hareket eden sömürgeci güçler, sömürge topraklarında yerel dillerin kullanımını yasaklamış ve yerel gelenekler ile uygulamaların ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar uygulamıştır. Örneğin, Fransa'nın sömürgelerinden biri olan Cezayir'de Arapça dilinin ve kültürünün sistematik bir şekilde

hedef alındığı görülmektedir. Fransa, Arap kimliğini zayıflatmak amacıyla etnik bölücülük politikasını uygulamıştır. 16 Mayıs 1930'da çıkarılan bir kanunla Cezayir toprakları etnik temele göre bölünmüş, Berberilerin yaşadığı bölgelerde Arapça yasaklanmıştır (Parıld, 2010: 117). Bu durum, Cezayir halkı arasında derin sosyal ve kültürel ayrışmalara neden olmuştur. Benzer şekilde sömürgeci güçler; sömürgelerinde okullar, kiliseler ve diğer kültürel kurumlar inşa ederek kendi dillerini, geleneklerini ve inançlarını yayma çabası içerisinde olmuşlardır. Bu durum sömürgeleştirilen topraklarda ve toplumlar üzerinde sömürgeci gücün kültürel hegemonyasının pekiştirilmesine ve buna bağlı yerel kimliklerin tahribatına ya da tamamen yok olmasına neden olmuştur. Sömürgeci güçlerin bu kültürel hegemonyası, sömürgeleştirilen bölgeler üzerinde derin bir etki bırakmıştır. Bu etki, günümüzde de devam etmektedir. Örneğin, İngiltere'nin Hindistan'ı sömürgeleştirme sürecinde, İngiliz kültür ve değerlerinin Hint kültürüne kıyasla üstün gösterilmesi, Hint kültürü ve kimliğine büyük zarar vermiştir. Hintçe, İngilizcenin lehine gerilemiş, Hint gelenekleri ve inançları küçümsenmiştir. 1947'de bağımsızlığını kazanmasına rağmen günümüzde Hindistan'da hukuktan eğitim sistemine kadar birçok alanda İngiliz kültürünün izlerini tespit etmek mümkündür.

Dekolonizasyon süreciyle birlikte sömürgecilik dönemi sona ermiş olsa da dünya genelinde emperyalist politikaların devam ettiği gözlemlenmektedir. Nitekim Said'e (2021:40) göre, günümüzde doğrudan sömürgecilik büyük ölçüde sona ermiş olsa da emperyalizm hala genel kültür, siyasal, ideolojik, iktisadi ve toplumsal uygulamalar gibi çeşitli alanlarda varlığını sürdürmektedir. Özellikle kültürel alanlardaki etkileşim, "kültürel emperyalizm" kavramını ortaya çıkarmaktadır. Kültürel emperyalizm; emperyalist bir ülke veya toplumun, başka bir ülke veya toplumun kültürel yapısına sistematik bir biçimde nüfuz ederek egemen güçlerin çıkarları doğrultusunda, ezilen ülke veya toplumun kültürel değerlerini, davranış kalıplarını, kurumlarını ve kimlik yapılarını yeniden şekillendirmeye çalışması sürecidir (Petras, 1994: 2070).

"Genel olarak kültürel emperyalizm kavramıyla, teziyle ima edilmek istenen şey; dünyanın pek çok yerinde var olan otantik, geleneksel ve yerel kültürlerin özellikle gelişmiş devletlerin ticari ürünler ve medya ürünleri bombardımanı dolayısıyla yok edilmesidir. Bu bombardıman, kitle iletişim araçları vasıtasıyla sinemayla, televizyonla, gazeteler, dergilerle, çizgi filmler, dizi filmler, reklamlar, radyolar ve tiyatroyla gerçekleştiriliyor." (Cebeci, 2003: 4)

Kültürel emperyalizmin temel amacı, hedef ülkenin kültürel kimliğini kendi kültürüyle değiştirmek ve böylece hedef ülkeyi kendi çıkarlarına göre şekillendirmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için çeşitli araçlar kullanılmaktadır. Kültürel emperyalizmin en etkili araçlarından biri eğitim sistemidir. Emperyalist güçler, hedef ülkelerin eğitim müfredatını

değiştirerek öğrencilere kendi dillerini, tarih anlayışlarını, değer yargılarını ve ideolojilerini öğretmeyi amaçlamışlardır (Aydoğan ve Fidan, 2022). Böylece, eğitim sistemi aracılığıyla, öğrenciler emperyalist kültür ve düşünce sistemlerine yönlendirilmek istenmiştir. Bu bağlamda, emperyalist güçlerin kendi dillerini öğretmeye ve toplumu bu dili kullanmaya zorlaması, yerel dillerin ve lehçelerin baskı altına alınmasına ve hatta yok olmasına neden olabilmektedir. Edebiyat alanında ise, emperyalist propaganda üzerinden yürütülen anlatılar ve metinler, emperyalist ideolojinin yayılmasında ve meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Edward Said, "Kültür ve Emperyalizm" (Culture and Imperialism) adlı eserinde edebiyatın emperyalizmin gelişmesi ve yayılmasındaki önemli rolüne dikkat çekmektedir. Özellikle 19. ve 20. yüzyıl romanlarının dönemin kültürel ve sosyal yapısını yansıttığını belirtmektedir. Ancak Said'in vurgulamak istediği, edebiyatın emperyalizme sebep olduğu değil, burjuva toplumunun kültürel bir ürünü olarak roman ile emperyalizmin iç içe geçmiş olduğudur (Gönültaş, 2008: 67).

Cebeci'nin (2003: 4) ifade ettiği üzere;

"Genel olarak kültürel emperyalizm kavramıyla, teziyle ima edilmek istenen şey; dünyanın pek çok yerinde var olan otantik, geleneksel ve yerel kültürlerin özellikle gelişmiş devletlerin ticari ürünler ve medya ürünleri bombardımanı dolayısıyla yok edilmesidir. Bu bombardıman, kitle iletişim araçları vasıtasıyla sinemayla, televizyonla, gazeteler, dergilerle, çizgi filmler, dizi filmler, reklamlar, radyolar ve tiyatroyla gerçekleştiriliyor."

Bu bağlamda, kültürel emperyalizmin önemli araçlarından birinin de medya ve iletişim araçları olduğu ortaya çıkmaktadır. Televizyon, sinema, radyo, internet ve sosyal medya gibi küresel iletişim araçları emperyalist kültürün değerlerini, yaşam tarzlarını ve düşünce yapılarını geniş kitlelere ulaştırmak için temel araçlar olarak kullanılmaktadır. Bu iletişim araçları yerel kültürlerin ve geleneklerin yerine emperyalist ülkelerin kültürünü ve değerlerini benimsetmek için etkili bir şekilde kullanılabilmektedir. Bu durum, bireylerin kendi kültürlerinden uzaklaşarak emperyalist kültüre daha fazla bağımlı hale gelmelerine ve kendi kimliklerini yitirmelerine yol açabilmektedir. CNN, BBC, ITV, Disney ve Netflix gibi medya şirketleri tarafından üretilen ve milyonlarca kişiye ulaşan haberler, filmler, diziler ve müzik endüstrisi; Batı merkezli bir dünya görüşünü, yaşam tarzını ve değerlerini küresel ölçekte yaygınlaştırmaktadır. Bu tür medya içerikleri, genellikle Batı merkezli perspektifleri evrenselleştirerek diğer kültürleri bu bakış açısına göre konumlandırmaktadır. Bu etki, yalnızca kültürel değerleri değil, aynı zamanda belirli siyasi ve ideolojik algıları da yönlendirmektedir. Örneğin, 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra Batı medyasında İslamiyet ve Müslümanlar hakkında olumsuz ve düşmanca

ifadelerin sıklıkla yer aldığı görülmektedir (Akdemir, 2009: 11-15). Özellikle filmler ve sinema üzerinden İslam, Müslümanlar ve Araplar “terörist”, “barbar”, “intihar bombacısı” ve “potansiyel tehdit” olarak tasvir edilmektedir. Bu tür temsiller, Hollywood yapımlarında sıkça görülmekte ve Müslümanların şiddet yanlısı ve tehlikeli bireyler olarak gösterilmesine yol açmaktadır. Örneğin, “The Siege” ve “Executive Decision” gibi filmler, Müslüman karakterleri terörist eylemlerle ilişkilendirerek bu olumsuz stereotipleri pekiştirmektedir (Ameli vd., 2007: 34-41). Bu durum, Batı’nın kültürel ve siyasi hegemonyasının medya aracılığıyla küresel algıları şekillendirme gücüne işaret etmektedir. Batı söz konusu medya araçları vasıtasıyla kendi değerlerini ve ideolojik bakış açısını küresel düzeyde meşrulaştırmakta ve normalleştirmektedir. Örneğin, ABD hükümetinin seçimlerin yapılacağı yıl medyanın genel husumetini İranlılara, İslam’a ve genel anlamda Batılı olmayan ülkelere yönlendirerek bunu siyasi bir kazanç aracı olarak kullandığını söylemek mümkündür (Said, 2008: 191).

Kültürel emperyalizm terimi, bir veya daha fazla kültürün diğer kültürlerle kendisini az ya da çok bilinçli bir şekilde dayatması sürecini ifade etmektedir. Bu durum yerel kültürlerin tamamının veya büyük ölçüde bir kısmının tahrip olmasına neden olmaktadır (Ritzer, 2020: 277). Bu çerçevede kültürel emperyalizm, baskın kültürlerin diğer kültürler üzerinde hegemonya kurma ve onları asimile etme sürecini ifade etmektedir. Teknolojinin hızlı gelişimi ve popüler kültürün küresel ölçekte yayılması, bu süreci daha da hızlandırmaktadır. Bu bağlamda özellikle Facebook, Instagram, TikTok, Twitter ve YouTube gibi sosyal medya platformları aracılığıyla yayılan Batı merkezli popüler kültür, yerel kültürlerin değerlerini ve geleneklerini erozyona uğratarak bireylerin düşünce yapılarını, giyim tarzlarını ve davranışlarını dönüştürmektedir. Bunun en belirgin örnekleri arasında küresel fast-food zincirleri ve hazır giyim markaları yer almaktadır. McDonald's, Burger King ve KFC gibi Batı menşeli zincir restoranlar, yerel mutfak kültürlerinin yerini almakta ve Batı tarzı beslenme alışkanlıklarını teşvik etmektedir. Benzer şekilde, Starbucks gibi kahve zincirleri, geleneksel kahve ritüellerini değiştirerek Batı tarzı kahve tüketimini yaygınlaştırmaktadır. Coca Cola, Pepsi gibi içecekler de küresel ölçekte tüketilen ve Batı kültürüyle özdeşleşen ürünler arasında yer almaktadır. Hazır giyim alanında ise H&M ve Zara gibi markalar, küresel moda trendlerini belirlemekte ve yerel giyim tarzlarını etkilemektedir. Bu örnekler, popüler kültür ürünlerinin emperyalist ülkelerin kültürel değerlerini ve tüketim kalıplarını yaygınlaştırarak kültürel hegemonyasını nasıl pekiştirdiğini ve hedef toplumlardaki

kültürel yapıların zamanla emperyalist güçlerin çıkarlarına uygun şekilde dönüşmesine nasıl yol açtığını göstermektedir.

Kültürel miras, emperyalist güçlerin çıkarları doğrultusunda manipüle edilebilecek kadar güçlü bir unsurdur. Bu nedenle kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği, emperyalizme karşı mücadelenin en etkili yöntemlerden biri olarak kabul edilmektedir. Küreselleşme süreci, emperyalizmin etkilerini daha da artırmış ve genişletmiştir.

3.2.3. Kültürel Miras ve Küreselleşme

Küreselleşme kavramı, başlangıçta 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında ABD'de, kamunun piyasa ekonomisinden çekilmesi gerektiğini savunan muhafazakâr görüşlerle ortaya çıkmıştır (Yıldırım, 1997: 171). İlk olarak ekonomik bir olgu olarak ele alınan küreselleşme, zamanla kültürel, sosyal ve politik alanları da içine alacak şekilde genişleyerek çok boyutlu bir sürece dönüşmüştür. Böylece küreselleşme, yaşamın hemen her alanında etkisini hissettiren kapsamlı bir olgu haline gelmiştir. Bu bağlamda, *“Küreselleşme, siyasetten ekonomiye, toplumsal olandan ekolojik olana, teknikten kültüre kadar hayatın çok geniş bir alanını etkileyen çok boyutlu değişim ve dönüşümleri içermektedir”* (Karadağ ve Birdişli, 2019: 40). Bu değişim ve dönüşümler, yerel ve küresel dinamiklerin karşılıklı etkileşimiyle şekillenmekte ve toplumsal yapılar üzerinde derin etkiler yaratmaktadır. Başka bir ifadeyle küreselleşme, dünyayı yeniden şekillendiren çok yönlü bir olgudur. Sosyal, kültürel, ekonomik ve politik değişimleri beraberinde getirirken, farklı bölgeler ve kültürler arasındaki etkileşimi ve bağımlılığı artırmaktadır.

Bir toplumun kimliğini, değerlerini ve tarihini yansıtan somut ve somut olmayan tüm unsurları kapsayan kültürel miras, küreselleşme ile karmaşık ve çok yönlü bir ilişki içerisindedir. Bu çerçevede *“Küreselleşme, bir yanıyla standartlaştırıcı kültür ürünleri oluşturan ve dünya çapında yayan bir kapitalist sistem, diğer yanıyla enformasyon ağları üzerinden kültür karşılaşmalarını mümkün kılan, böylece demokratikleştirici hareketleri tetikleyen bir etkileşim alanıdır”* (Güven ve Ergur, 2014: 17).

İçinde bulunduğumuz modern çağın en belirgin özelliği olarak küreselleşme, dünyanın dört bir yanında fikirlerin, malların ve bilgilerin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır. Bu süreç, dünya genelindeki kültürel öğelerin hızla yayılarak daha geniş kitlelere ulaşmasına ve farklı kültürler arasında etkileşim ve kültürel alışverişin artmasına yol açmaktadır. Müzik, moda, yemek, dil, gelenekler, inançlar ve diğer kültürel pratikler

gibi çeşitli unsurlardan oluşan kültürel öğeler, küreselleşme yoluyla ulusal sınırları aşarak farklı coğrafyalara ve toplumlara yayılmakta ve bu süreçte yeni kültürel ifade biçimlerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Örneğin, Japon anime ve manga sanatı, küreselleşme sayesinde çizgi roman ve animasyon alanında uluslararası bir üne kavuşmuştur. Müzik alanında ise Afrika kökenli Amerikan hiphop kültürü, küresel bir fenomen haline gelmiş ve Güney Kore'nin K-pop müziği gibi yerel türlerle etkileşime girerek yeni alt türlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda küreselleşme, farklı kültürlerin müzikal geleneklerini bir araya getirerek yeni müzikal ifade biçimlerinin oluşmasını sağlamıştır. "Dünya Müziği" olarak adlandırılan bu yeni tür, çeşitli yerel müziklerin küresel ölçekte harmanlanması sonucu ortaya çıkmış ve kültürlerarası etkileşimin somut bir örneği haline gelmiştir. Örneğin bu akımın önde gelen temsilcilerinden biri olan İngiliz müzisyen Sting, eserlerinde dünyanın farklı bölgelerinden gelen müzikal unsurları sentezleyerek küreselleşmenin müzik üzerindeki etkilerini yansıtmaktadır. Yöndem (2013: 1047) kültür araçları içerisinde en önemli ve herkesin içselleştirdiği sanat dalının müzik olduğunu belirterek müziğin tüm insanları kavrayan yapısıyla ulusların kültürlerini yozlaştırmaya en açık alan olduğunun altını çizmektedir. Bu nedenle küreselleşmenin müzik ve sanat üzerindeki etkileri her zaman olumlu değildir. Örneğin, Batı müziğinin yaygınlaşması bazı yerel müzik türlerinin popülerliğini yitirmesine ve unutulmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda kitle iletişim araçları aracılığıyla yaygınlaştırılan tüketim müziği, toplumun beğeni düzeyinde ayarlamalar yaparak müzik sanatında yozlaşma ve kirlenmeye neden olmaktadır (Yöndem, 2013: 1044). Bunların yanı sıra, büyük müzik şirketlerinin pazarın büyük bir bölümünü kontrol etmesi, yerel ve bağımsız müzik üretimini olumsuz etkilemekte ve müzikal ifade özgürlüğünü kısıtlamaktadır.

Küreselleşmenin etkisiyle, tüketim kalıplarından gelenek ve göreneklere kadar geniş bir alanda benzerlikler artmaktadır. Bu durum, modernitenin rasyonelliğinin radikalleşmesiyle birlikte, toplumun "McDonalddlaştırılma"sı olarak tanımlanmaktadır (Karadağ ve Birdişli, 2019: 50). Ritzer'in literatüre kazandığı "McDonalddlaşma" ya da "Amerikanlaşma" ya da "Batılılaşma" kavramı, küresel kapitalizmin ve onun getirdiği tüketim kültürünün toplumlara nüfuz etmesiyle ortaya çıkan bir homojenleşme sürecini ifade etmektedir. Ritzer'a (2008: 441) göre küreselleşme, Batı'nın üstünlüğünün ve değerler sisteminin tüm dünyaya yayılması ve diğer toplumlar tarafından benimsenmesi beklentisini taşımaktadır. Bu bakış açısına göre, küreselleşme esasen Batı'nın öncülük

ettiği bir süreç olmakla birlikte dünyanın giderek Batıya benzemesi anlamına gelmektedir. Ritzer, "McDonalddlaşma" terimini, fast-food restoranlarının işleyiş mantığının Amerikan toplumu ve dünya genelinde egemen olmasına yol açan sosyo-kültürel süreçleri ifade etmek için kullanmıştır. Fast-food kuruluşlarının benimsediği "etkinlik", "hesaplanabilirlik", "tahmin edilebilirlik" ve "denetim" ilkeleri, toplumun farklı kesimlerini ve dünyayı büyük ölçüde etkilemektedir (Çapcıoğlu, 2008: 160). Bu ilkelere;

“Birincisi, günlük hayatta istek duyma ve doyuma ulaşma arasındaki zaman aralığının kısaldığını göstermektedir. İkinci ilke ise, paranın zaman ve harcanan emek karşılığı değerinin hesaplanmasını kolaylaştırmaktır. Üçüncü ilkeye göre, sunulan ürünler o kadar standart hale gelmiştir ki, tüketicinin aklına alternatif bir istek gelmemektedir. Dördüncü ve sonuncusu da, Mc Donaldslaşma sürecinde geliştirilen teknolojilerle tüketicinin kontrol edilebilmesidir. Tüketici kontrolü, kuyruğa girmeyi sağlayan rahatsız oturma yerleri ve arabaya yiyecek servisi gibi işlevlerle yapılmaktadır. Tüm bu ilkelerin duyurduğu temel öge zamanın kontrol edilmesi ve yoğun bir standartlaşmadır. Bu standartlaşma sadece hazır yiyecek alanında değil, çocuk bakımı-eğitimi gibi gündelik hayatın diğer alanlarında da etkilidir” (Ritzer 1993: 7-13, aktaran Talas ve Kaya, 2007: 155-156).

Bu bağlamda Ritzer, "McDonalddlaşma" ifadesini küreselleşmenin kültürel sonuçlarına işaret etmek için kullanmaktadır.

“Küreselleşme, zaman ve mekân ufuklarının sıkıştırılmasını, anlık ve derinliği olmayan bir dünyanın yaratılmasını ifade etmektedir” (Çapcıoğlu, 2008:166). Bu süreç, kültürel açıdan değerlendirildiğinde, farklı kültürlerin birbirine daha hızlı bir şekilde nüfuz etmesine ve yerel kültürel değerlerin küresel etkilerle değişime uğramasına neden olmaktadır. Küreselleşmenin etkisiyle, kültürel çeşitliliğin yerini, daha homojen ve evrensel bir kültür alabilmekte, yerel kimlikler ve gelenekler kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır. Ayrıca, medya ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, kültürel sınırları ortadan kaldırarak dünya genelinde benzer tüketim ve yaşam tarzlarını benimseyen bir toplum yapısının oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Küreselleşme sürecinin bir başka etkisi de, somut ve somut olmayan kültürel mirasın daha geniş kitlelere ulaşmasını ve tanınırlık kazanmasını sağlamasıdır. Ancak bu süreç, aynı zamanda ticarileşme ve değer kaybı riskini de beraberinde getirmektedir. Kültürel mirasın tanıtılması ve yaygınlaştırılması için yeni fırsatlar sunan küreselleşme, diğer yandan bu mirasın metalaşmasına ve salt ticari bir unsur haline dönüşmesine neden olabilmektedir. Bu durum, kültürel mirasın özgün anlamını ve değerini yitirmesine, turistik bir cazibe merkezine veya hediyelik eşyalara indirgenmesine yol açabilmektedir.

Sonuç olarak, küreselleşme çok boyutlu ve karmaşık bir süreçtir. Bir yandan kültürel

etkileşimi artırarak farklı kültürlerin zenginliklerini dünyaya tanıtmaya fırsatı sunarken, diğer yandan yerel kültürleri tehdit ederek kültürel yozlaşma ve homojenleşme riskini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, küreselleşme sürecinin kültürel boyutunun dikkatle ele alınması ve yerel kültürlerin korunmasına yönelik politikaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

4. IRAK KÜLTÜREL MİRASININ POSTKOLONYAL BAĞLAMDA İNCELENMESİ: ABD’NİN ETKİLERİ

4.1. ORTADOĞU’DA POSTKOLONYALİZMİN İZLERİ

Ortadoğu, sahip olduğu tarihi zenginlik, kültürel çeşitlilik ve karmaşık dinamiklerin yanı sıra jeopolitik konumu ve stratejik doğal kaynakları nedeniyle dünya siyaseti ve ekonomisinde merkezi bir rol oynamaktadır. Ortadoğu, coğrafi konumu itibariyle Asya ve Afrika kıtalarının kesişim noktasında yer almaktadır. Arı’nın (2017a: 17) ifade ettiği üzere;

“Ortadoğu, en geniş anlamda batıda Fas, Tunus, Cezayir, Libya, Somali, Etiyopya, Sudan ve Mısır’dan başlayarak doğuda Umman Körfezine kadar uzanan ve Irak, Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman’ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan’ın da dahil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan’dan Yemen’e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin’in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlanabilir.”

Ortadoğu, antik çağlardan itibaren kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. İnsanlık tarihinin dönüm noktalarından biri olan tarımsal devrim, ilk olarak Ortadoğu’da, Mezopotamya’daki Dicle ve Fırat nehirleri arasında yer alan ve "Bereketli Hilal" olarak adlandırılan bölgede başlamıştır (Çimen, 2020: 14). Sümer, Asur, Babil, Mısır ve Fenike gibi insanlık tarihine yön veren uygarlıklar, Ortadoğu coğrafyasında ortaya çıkmıştır. Bu nedenle, bölgede antik şehirler, tapınaklar ve tarihi eserler gibi insanlık tarihinin en eski izlerine rastlamak mümkündür. Ortadoğu, aynı zamanda Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam gibi üç büyük semavi dinin doğduğu ve yayıldığı bir bölgedir. Mekke, Medine ve Kudüs gibi dini açıdan önemli ve kutsal kabul edilen şehirler de bu coğrafyada yer almaktadır. Üç büyük dinin yanı sıra bölgede Yezidilik, Zerdüştlük ve Sâbiîlik gibi çeşitli inanç sistemleri de bulunmaktadır. Ancak Ortadoğu bölgesi ele alındığında, nüfusun dini açıdan ağırlıklı olarak Müslümanlardan oluştuğu, etnik yapının ise Türkler, Araplar ve Farslar gibi toplulukların çoğunlukta olduğu bir coğrafyadan söz edilmektedir (T. Arı, 2017a: 17). Ortadoğu’da en yaygın olarak konuşulan dil Arapça olmakla birlikte; Farsça, Türkçe, İbranice, Kürtçe ve Süryanice gibi diller de kullanılmaktadır. Bu bağlamda, kültürel zenginliği ve köklü tarihi mirası ile Ortadoğu, farklı etnik grupları ve kültürleri bir arada barındıran özgün bir coğrafya olarak dikkat çekmektedir.

Ege Denizi dahil olmak üzere Akdeniz, Basra Körfezi, Karadeniz, Hazar Denizi ve Hint

Okyanusu, Ortadoğu'yu çevreleyen önemli su kütleleridir (Bates ve Rassam, 2018: 26). Bu denizler ve okyanuslar, Ortadoğu'nun tarihini, ticaretini ve kültürünü şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin, Akdeniz tarih boyunca önemli bir ticaret rotası olmuş ve bölgenin birçok önemli şehri ve limanı Akdeniz kıyılarında konumlanmıştır. Benzer şekilde, Basra Körfezi dünya petrol rezervlerinin önemli bir bölümüne ev sahipliği yapmaktadır. Ortadoğu'yu çevreleyen denizlerin yanı sıra bölgenin coğrafyasına katkı sağlayan önemli nehirler de bulunmaktadır. Özellikle Mezopotamya olarak adlandırılan bölgenin merkezinde yer alan Fırat ve Dicle nehirleri, kadim medeniyetlerin ortaya çıkmasında ve tarımın gelişmesinde oynadıkları kritik rol ile bilinen Ortadoğu'daki önemli su yollarıdır. Fırat ve Dicle kıyılarında Sümer, Akad, Babil ve Asur gibi birçok önemli uygarlık kurulmuştur. Türkiye, Suriye ve Irak topraklarından geçerek Basra Körfezi'ne dökülen Fırat ve Dicle Nehirleri, bölgedeki tarım arazilerinin sulanmasında hayati önem taşıyan iki önemli su kaynağıdır. Benzer şekilde, dünyanın en uzun nehri olan Nil Nehri, Mısır'ın tarihî ve kültürel gelişimindeki rolünün yanı sıra, günümüzde Burundi, Eritre, Mısır, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Sudan, Tanzania, Uganda ve Demokratik Kongo Cumhuriyeti gibi ülkeleri kapsayan ve yaklaşık 2,9 milyon kilometrekarelik bir alanı içeren Nil Havzası ile de önemli bir bağlantıya sahiptir (Warburg, 2007: 476). Ürdün (Şeria), Asi ve Litani nehirleri de Ortadoğu'nun önemli akarsuları arasında yer almaktadır. Bölgedeki denizlerin ve su yollarının varlığı, Ortadoğu'nun Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını birbirine bağlayan stratejik bir "kara köprüsü" olarak nitelendirilmesinde etkili olmuştur (Bates ve Rassam, 2018: 26). Kıtaların kesişim noktasında yer alması ve önemli su yollarına ev sahipliği yapması, Ortadoğu'yu tarih boyunca ticaret yollarının ve güç mücadelelerinin merkezi haline getirmiştir. Buna ek olarak, Ortadoğu petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynakları bakımından da oldukça zengin bir bölgedir. Dünya petrol rezervlerinin 807,7 milyar varili (%47,6) ve doğal gaz rezervlerinin 79,1 trilyon metreküpü (%40,9) Ortadoğu ülkelerinde bulunmaktadır (BOTAŞ, 2024). Suudi Arabistan, Irak, İran, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler, dünya petrol üretiminin önemli bir bölümünü sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, günümüzde oldukça önemli olan ve geleceğin enerji kaynağı olarak görülen "yenilenebilir enerji" açısından da bölge büyük bir potansiyele sahiptir. Özellikle güneş ve rüzgâr enerjisi potansiyeli, Ortadoğu'da büyük ölçekli yenilenebilir enerji üretim kapasitesinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Chandak, 2024). Bu bağlamda Ortadoğu, dünya enerji rezervlerinin önemli bir bölümünü barındırması ve sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle uluslararası ilişkilerde ve dünya ekonomisinde belirleyici bir

rol oynamaktadır. Bu nedenle, sadece geçmiş çağlarda değil, günümüzde de başta ABD, Rusya ve Avrupa ülkeleri gibi büyük güçlerin sürekli ilgisini çekmektedir. ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi de bu coğrafyayı kapsamaktadır (T. Arı, 2017a: 17).

Ortadoğu, 19. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın sömürgeci ve emperyalist politikalarının etkisi altına girmeye başlamıştır. Bu süreç, Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyılın başlarında yaşanan siyasi ve askeri zayıflamasıyla birlikte hız kazanmıştır. Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında, 1916 yılında Fransa ve İngiltere arasında imzalanan ve Ortadoğu'nun paylaşımını öngören gizli Sykes-Picot Anlaşması, bu sürecin önemli bir parçasıdır. Bu anlaşma, Avrupalı güçlerin Ortadoğu üzerindeki emellerini açıkça ortaya koyan ve bölgenin gelecekteki siyasi yapısını şekillendiren bir belgedir. Savaşın ardından, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyetinin sona ermesiyle birlikte, topraklarının büyük bir kısmı İngiltere ve Fransa'nın kontrolüne geçmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte 1919 yılında düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda, Suriye ve Lübnan Fransa'nın; Irak ve Filistin ise İngiltere'nin manda yönetimine resmen girmiştir. Bu durum, Ortadoğu'nun siyasi haritasını yeniden şekillendirmiştir (Sharp, 2022: 7-8). Ortadoğu'da uzun süre varlığını sürdüren Osmanlı Devleti, bölgeyi dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koruduğu gibi, bölgede yapısal ve kurumsal bir istikrar da sağlamaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'nin egemenliğinin sona ermesi ve bölgenin Avrupalı devletlerin etkisi altına girmesiyle birlikte bu koruma ve istikrar düzeni de ortadan kalkmıştır. Zira Avrupalı devletlerin bölgeye yönelik politikaları, kendi aralarındaki güç dengeleri üzerinden şekillendiğinden Ortadoğu halklarının ihtiyaçlarına cevap verememiştir (Lewis, 2020: 444-445).

II. Dünya Savaşı, insanlık tarihinin en büyük ve yıkıcı çatışmalarından biri olmasının yanı sıra uluslararası sistemin güç dengelerini derinden sarsan ve yeni bir dünya düzeninin oluşumuna zemin hazırlayan bir dönüm noktası olmuştur. Savaşın ardından dünya genelinde yaygınlaşan anti-emperyalist düşünce ve yükselen milliyetçilik akımları, sömürgecilik karşıtı hareketlerin yükselmesine yol açmıştır. Ortadoğu'da Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen gibi ülkelerde belirgin bir etkiye sahip olan Arap milliyetçiliğinin, 1945 yılında Arap Birliği'nin kurulmasıyla birlikte zirveye ulaştığı görülmektedir (Çoban Karabulut, 2022: 709). Bu bağlamda, II. Dünya Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri, şüphesiz ki dekolonizasyon sürecinin hız kazanması ve birçok Asya, Afrika ve Ortadoğu ülkesinin siyasi bağımsızlıklarına kavuşmasıdır (Sayın, 2016: 66). Özellikle 1940'lar ve 1950'li yıllarda, Ortadoğu coğrafyası, sömürgeci güçlerin

gerilemesi ve yerel halkların bağımsızlık taleplerinin artmasıyla önemli değişimlere sahne olmuştur. Bu dönem içerisinde Fransa, 1943 yılında Lübnan'ın bağımsızlığını tanımış ve 1946 yılında Lübnan'dan tamamen çekilmiştir (Turp, 2024: 105). Benzer şekilde Fransa, 1945 yılında Suriye topraklarından çekilmiş ve 1946 yılında Suriye'nin bağımsızlığını resmen tanımıştır. Bu gelişme ile birlikte, yaklaşık 25 yıl süren Fransız manda yönetimi sona ermiştir (Korgun, 2020: 54). Ürdün, 1946 yılında İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır. Irak ise 1932'de bağımsızlığına kavuşmuş olsa da İngiliz askeri varlığı 1958 yılındaki darbeye dek Irak topraklarında kalmaya devam etmiştir (Sayın, 2016: 67). Mısır her ne kadar 1922'de bağımsızlığını ilan etmiş olsa da İngiliz askeri varlığının 1946 yılına kadar ülkeden çekilmemiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024).

Sömürgeci güçlerin Ortadoğu'dan çekilmesi, yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak, bu yeni siyasi yapılar, sömürgeci güçlerin dayattığı sınırlar nedeniyle bölgenin tarihsel, etnik ve dini dokusuyla uyumlu değildir. Bu durum, sınır sorunlarını beraberinde getirmiş ve Arap devletleri arasındaki mevcut rekabet ve güvensizlik ortamını derinleştirmiştir. Ayrıca, 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulması bölgedeki jeopolitik dengeleri köklü bir şekilde sarsmıştır. Bu olay, yalnızca Arap-İsrail çatışmasının başlangıcını temsil etmekle kalmamış, aynı zamanda Ortadoğu'da kalıcı bir barışın tesis edilmesini daha da zorlaştırmıştır. Bu bağlamda sömürgeciliğin mirası, bölgedeki sınırların yapay niteliği ve yeni kurulan devletler arasındaki güven eksikliği, Ortadoğu'da barışın önündeki en büyük engeller olarak değerlendirilmektedir. (Atvur, 2020: 92). Bununla birlikte sömürgecilik döneminde yaşanan siyasi ve sosyal dönüşümler, kimlik eksenli çatışmaların ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Sömürgeci güçlerin bölgeye yönelik politikaları, Ortadoğu'daki etnik, dini ve ulusal kimliklerin şekillenmesinde ve dönüşümünde derin izler bırakmıştır. Bu politikalar, bir yandan yerel kimliklerin siyasallaşmasına zemin hazırlarken, diğer yandan kültürel hegemonya yoluyla yerel kültürleri ötekileştirmiş ve marjinalleştirmiştir. Sünni-Şii gerilimi, Kürt sorunu ve Arap-İsrail anlaşmazlığı gibi örnekler, kimlik temelli çatışmaların bölge siyasetini nasıl şekillendirdiğini gözler önüne sermektedir. Bu çatışmalar, sadece siyasi ve askeri boyutlarıyla değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel yansımalarıyla da Ortadoğu'nun gündemini belirlemeye devam etmektedir.

Postkolonyal dönemde birçok Ortadoğu ülkesi sadece siyasi olarak değil, ekonomik olarak da bağımsızlık mücadelesi vermiş, kalkınma ve sanayileşme hedeflerine ulaşmak

için yoğun çaba sarf etmiştir. Ancak küresel ekonomik sistemdeki eşitsiz güç dinamikleri ve ticaret, yatırım, dış yardımlar gibi alanlarda devam eden bağlantılar nedeniyle eski sömürgeci ülkelerle devam eden ilişkiler bölge ülkelerinin tam anlamıyla ekonomik özgürlüklerini kazanmalarını zorlaştırmaktadır. Sömürge dönemi politikaları, Ortadoğu ekonomilerini sömürgeci ülkelere bağımlı hale getirmiş ve bu bağımlılık dekolonizasyon sonrasında da varlığını sürdürmüştür. Petrol başta olmak üzere bölgenin zengin doğal kaynaklarının kontrolü üzerindeki uluslararası rekabet ve dış müdahaleler, Ortadoğu ekonomilerinin geleceğini belirlemeye devam etmektedir.

Sonuç olarak, 20. yüzyılın ortalarında Ortadoğu'da yaşanan bu dekolonizasyon süreci, bölge ülkelerinin siyasi bağımsızlıklarını kazanmalarını sağladığı gibi bölgede güç boşluğu ve istikrarsızlığı da beraberinde getirmiştir. Bu durum bölgesel güç mücadelelerine, siyasi istikrarsızlığa ve askeri darbelere zemin hazırlamıştır. Örneğin, 1952'de Mısır'da gerçekleşen Hür Subaylar Darbesi, Kral Faruk'un devrilmesine ve Cemal Abdünnâsır'ın iktidara gelmesine neden olmuştur. Benzer şekilde, 1958'de Irak'ta General Abdülkerim Kasım liderliğindeki darbe, monarşinin yıkılmasına ve cumhuriyetin ilanına yol açmıştır. Bölgedeki istikrarsızlık, İsrail'in komşu Arap ülkelerine karşı gerçekleştirdiği saldırılarla daha da artmıştır. 1948 Arap-İsrail Savaşı ve 1967 Altı Gün Savaşı, İsrail'in Sina Yarımadası, Gazze Şeridi, Batı Şeria ve Golan Tepeleri'ni işgal etmesiyle sonuçlanmıştır (Kartal ve Öztürk, 2017: 53). Bu çatışmalar, günümüze kadar devam eden birçok sorunun temelini oluşturmuştur.

Günümüzde sömürgeci güçler başta olmak üzere diğer Batılı ülkelerin Ortadoğu'nun iç işlerine doğrudan veya dolaylı müdahalelerde bulunmaya devam ettiği görülmektedir. Bu müdahaleler; askeri operasyonlar, rejim değişikliği girişimleri, ekonomik yaptırımlar ve siyasi baskılar gibi farklı biçimlerde kendini göstermektedir. Dış güçlerin bölgeye yönelik müdahaleci politikaları, Ortadoğu ülkelerinin egemenliğini zedelemekte ve bölgesel dinamikleri kendi stratejik öncelikleri doğrultusunda şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle Ortadoğu'da hâkimiyet kuran otoriter rejimlerin temelleri, sömürgecilik dönemi ve onu takip eden bağımsızlık sürecine dayanmaktadır. Bu rejimler, sömürgecilere karşı verdikleri mücadeleye rağmen varlıklarını sürdürebilmek ve iktidarda kalabilmek için Batılı ülkelerle işbirliği yapmak veya onlarla uyumlu politikalar geliştirmek zorunda kalmışlardır. (Bahtiyar, 2016: 153). Bu durum, Ortadoğu'daki otoriter rejimlerin Batılı güçlerin etkisi altında şekillenmesine ve bölgenin kendi iç dinamiklerinden ziyade dış faktörlerin belirlediği bir rotada ilerlemesine neden olmaktadır.

Sömürgeciliğin sona ermesiyle birlikte Ortadoğu ülkeleri, bağımsızlıklarını kazanma mücadelesinin yanı sıra sömürgeci mirasın beraberinde getirdiği sorunlarla da yüzleşmek durumunda kalmıştır. Bu bağlamda postkolonyalizm, sömürgecilik sonrası dönemde ortaya çıkan eleştirel bir yaklaşım olarak Ortadoğu'yu derinden etkileyen sömürgecilik deneyimini ve günümüze uzanan izlerini anlamak için önemli bir perspektif sunmaktadır.

Ortadoğu'nun güncel sorunlarının kökeninde, sömürgeci mirasın ve postkolonyal dönemde devam eden dış müdahalelerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Bölgede yaşanan istikrarsızlık, çatışmalar ve toplumsal gerginlikler, büyük ölçüde bu karmaşık tarihsel süreçlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sömürgeciliğin ve emperyalizmin izleri, bölgenin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarında halen görülmektedir.

4.2. UYGARLIK TARİHİNDE IRAK VE KÜLTÜREL MİRASI

Mezopotamya ismi ilk olarak Yunan gezginleri ve tarihçileri tarafından kullanılmıştır. Yunanca “arasında” veya “ortasında” anlamına gelen “mesos”, “nehir” anlamına gelen “potamos” ve Yunanlıların yer isimlerine ekledikleri bir son ek olan “ia” ekinde oluşan sözcük “nehirler arasındaki bölge” anlamına gelmektedir. Mezopotamya sözcüğü ile işaret edilen nehirler Dicle ve Fırat olmakla birlikte, günümüzde antik Mezopotamya'nın büyük bir kısmı modern Irak sınırları içerisinde yer alırken batı ve kuzeyindeki bazı kısımları ise Suriye ve Türkiye topraklarında bulunmaktadır. (Bertman, 2003: 2). Uygarlık gelişimi açısından ele alındığında bu bölge, Akdeniz'in doğu kıyılarından başlayarak Kuzey Mısır'dan ilerleyen, Suriye, Lübnan ve İsrail'i geçen, Güneydoğu Anadolu'ya uzanan ve Irak'tan Basra Körfezi'ne doğru akan bir hilâle benzetilerek Verimli Hilâl olarak adlandırılır (Acar, 2020: 309). Mezopotamya'nın kültürel sınırları kesin çizgilerle tanımlanamamakla birlikte; batıda Suriye Çölü'nü Fırat Vadisi boyunca geçerek Filistin ve Lübnan Dağları'na, güneyde ise Elam üzerinden doğuya kadar uzanmaktadır. Coğrafi bir terim olan Mezopotamya, aynı zamanda burada gelişen Sümer, Akkad, Babil ve Asur gibi uygarlıklardan miras kalan zengin bir kültürel kimliği de temsil etmektedir (Köroğlu, 2018: 12). Aynı zamanda antik yazarlar, Mezopotamya adını, Fırat ve Dicle nehirleri arasında yer alan ve günümüzde Irak'ın bir bölümünü kapsayan bölgeyi tanımlamak için kullanmışlardır (Özmen, 2022: 202). Bu çerçevede, Mezopotamya'nın büyük bir kısmının günümüzde Irak sınırları içerisinde yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle Irak, zengin bir tarihi ve kültürel mirasa sahiptir. Günümüzde Mezopotamya uygarlıklarına ev sahipliği yapmış olan antik kentlerin birçoğu Irak sınırları içerisinde yer

almaktadır. Tarihi ve kültürel açıdan büyük öneme sahip bu merkezler arasında Ur, Uruk, Eridu, Nippur, Ninova, Hatra, Samarra ve Babil gibi yerleşimler öne çıkmaktadır. Verimli Mezopotamya toprakları, tarım ve hayvancılık için elverişli bir ortam sağlamanın yanı sıra, stratejik konumu nedeniyle Doğu ve Batı arasında ticaret ve kültürel alışveriş için önemli bir kavşak noktası olmuştur. Bu sayede farklı medeniyetler arasında mal, fikir ve teknoloji alışverişi gerçekleşmiş, çeşitli kültürlerin etkileşimi mümkün olmuştur. Söz konusu kültürler arası etkileşim, Irak toplumunun kültürel zenginliğine katkıda bulunmuş ve ülkenin çok kültürlü yapısının temellerini oluşturmuştur.

Dünyanın bilinen en eski uygarlıklarından biri olan Sümerler, Mezopotamya'nın güneyinde günümüz Irak sınırları içinde yer almıştır. Sümerler, MÖ 4500 yıllarından itibaren tarih sahnesine çıkmış ve MÖ 2000'li yıllara kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. Sümerler'in en önemli katkılarından biri, dünyanın ilk yazı sistemi olarak kabul edilen çivi yazısını geliştirmiş olmalarıdır. MÖ 3200 yılına tarihlenen bu yazı sistemi kil tabletler üzerine kazınarak oluşturulmuştur (Işık, 2018: 47). Böylece Sümerler'in tarihin, edebi eserleri ve kanunları kayıt altına alınmıştır. Yazının icat edilmesi ile birlikte ilk yazılı hukuk sistemi olan ve "Ur-Nammu Kanunları" olarak adlandırılan yasalar da Sümerler tarafından oluşturulmuştur (Işık, 2018: 58). Tarihteki ilk şehir devletlerini inşa eden Sümerler, sulama sistemleri kurarak tarımda yüksek verimlilik sağlamışlardır. Sümer şehir devletleri arasında öne çıkan Ur kenti, UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan Ur Zigguratı ile ünlüdür. Ziggurat, Sümer kralı Ur-Nammu'nun şehir devletinin koruyucusu Ay Tanrısı Nanna'ya ithafen inşa ettirmiş ve oğlu Shulgi tarafından tamamlanmıştır (Hamdani, 2008: 152). Söz konusu Ziggurat, Sümer uygarlığından günümüze kadar gelmiş en iyi korunmuş tapınak komplekslerinden biridir. Ur kentinin yanı sıra Uruk, Eridu ve Nippur antik kentleri de Sümer uygarlığının oluşumunda ve gelişiminde önemli rol oynamış şehir devletlerindendir. MÖ 2300'lerde Akadlar, Sargon liderliğinde tarihte bilinen ilk imparatorluğunu kurmuşlardır. Sümer kültürel mirasını devam ettiren Akadlar, bu dönemde hukuk, yazı, edebiyat ve sanat alanlarında önemli gelişmeler kaydetmişlerdir. (Topdemir ve Özsoy 2015: 39-40).

Asur Uygarlığı, Mezopotamya'nın kuzeyinde, günümüzde Irak'ın kuzey bölgelerini de kapsayan bir alanda MÖ 2000'li yıllardan MÖ 600'lü yıllara kadar hüküm sürmüş bir medeniyettir. Güçlü bir askeri yapıya sahip olan Asurlular, demir işlemeciliği ve savaş arabalarının kullanımında ileri bir seviyeye ulaşmışlardır. Bugünkü Irak'ın Musul şehri yakınlarında yer alan Ninova başkentleridir. Asur Kralı Asurbanipal'a ait olan

Ninova'daki kütüphane, dünyanın en eski ve en kapsamlı kütüphanelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu kütüphane, dönemin bilimsel, edebi ve dini metinlerini içeren çivi yazısı tabletlerinden oluşmuştur. Kütüphanenin en ünlü eserleri arasında Gılgamış Destanı ve Yaratılış Destanı bulunmaktadır (Keseroğlu ve Demir, 2016: 379). MÖ 7. yüzyılın sonunda Medler ve Babilliler tarafından yıkılmıştır. Asur Uygarlığı, görkemli mimari yapılarının yanı sıra mimari, heykel ve kabartma sanatlarında da önemli eserler ortaya koymuştur (Mark, 2023).

Mezopotamya'nın bir diğer kadim uygarlığı olan Babiller, MÖ 18. yüzyıldan MÖ 6. yüzyıla kadar Mezopotamya'da hüküm sürmüştür. Başkenti, günümüzde Irak'ın başkenti Bağdat'ın güneyinde yer alan Babil şehridir. Hammurabi döneminde en parlak çağını yaşayan Babil Uygarlığı, "Hammurabi Kanunları" ile tanınmaktadır (Sivas, 2018: 36). MÖ 6. yüzyılda II. Nebukadnezar döneminde adını tanrıça İştâr'dan alan İştâr Kapısı, dünyanın yedi harikasından biri olarak kabul edilen Babil'in Asma Bahçeleri ve bu bahçelerin içinde bulunan Babil Kulesi gibi görkemli yapılar inşa edilmiştir (Topdemir ve Özsoy, 2015: 44). Babil'in ana giriş kapısı olan İştâr Kapısı ve Tören Yolu; kırmızı, mavi ve sarı renkli sırlı tuğlalarla inşa edilmiş, üzerinde aslan kabartmalı rölyeflerin yer aldığı en büyük yapılardan biridir. Kapıda betimlenen hayvanlar, belirli tanrıları sembolize etmektedir. Genel olarak aslanların İştâr'ı, ejderhaların Marduk'u ve boğaların Adad'ı temsil ettiği düşünülmektedir (Sirkeci, 2023: 11). Rekonstrüksiyonu Berlin'deki Pergamon Müzesi'nde sergilenmektedir. Babil'in Asma Bahçeleri ise teras şeklinde yükselen ve üzerinde çeşitli bitkilerin yetiştirildiği bir yapıdır. MÖ 6. yüzyılda Babil Kralı II. Nebukadnezar tarafından eşi Amytis'in memleketi Media'yı özlediği için yaptırıldığı düşünülmektedir (Topdemir ve Özsoy, 2015: 44). Ancak, bu etkileyici yapı zamanla büyük ölçüde tahrip olmuş ve günümüze yalnızca kalıntıları ulaşabilmiştir. Babil, edebiyat ve bilim alanlarında da önemli bir merkez olmuştur. MÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru Persler tarafından fethedilerek tarih sahnesinden çekilmiştir.

Irak toprakları üzerinde yer alan Hatra kenti, 1985 yılından bu yana UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde bulunmaktadır. Hatra, MÖ 3. yüzyılda Partlar tarafından kurulmuş bir antik kenttir. Roma İmparatorluğu'na karşı direnişin sembolü haline gelen bu şehir, güçlü surları, tapınakları, Yunan ve Roma mimarisinin izlerini taşıyan heykelleriyle ünlüdür. Ancak Hatra antik kenti 2015 yılında Irak Şam İslam Devleti (İŞİD) tarafından büyük oranda tahrip edilmiştir (Curry, 2015).

Irak, antik uygarlıkların yanı sıra İslam medeniyetinde de oldukça önemli bir yere

sahiptir. 7. yüzyılın başlarında Hz. Muhammed'e gelen ilk vahiyle İslam hakimiyetine giren bölge Abbasi Halifeliği (750-1258) döneminde altın çağını yaşamıştır. Başkent Bağdat, dönemin en önemli bilim, kültür ve ticaret merkezi haline gelmiş; İslam dünyasının ilk ilimler akademisi olma unvanına sahip olan Beytül-Hikme (Bilgelik Evi) adlı kurum ise farklı coğrafyalardan gelen bilim insanlarını ve düşünürleri bir araya getirerek tıp, matematik, astronomi ve felsefe gibi alanlarda oldukça önemli çalışmalara ev sahipliği yapmıştır (Erdem, 2013). Abbasilerin bölgedeki hakimiyeti ile ilim ve tercüme merkezi haline gelen Bağdat'ta Beytül Hikme'nin dışında çeşitli kütüphaneler, gözlemevleri ve ilmi meclisler ile adeta bilgi ve kültür başkentine dönüşmüştür (Tekin, 2019: 319).

Irak sınırları içerisinde yer alan ve 9. yüzyılda Abbasiler Dönemi'nde inşa edilen Samarra şehri de İslam tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bağdat'ın kuzeybatısında, Dicle nehri yakınındaki Samarra şehrinin en dikkat çeken yapısı ise 848-852 yılları arasında Abbasi halifesi Mütevekkil tarafından yaptırılan ve spiral minaresiyle ünlü Samarra Ulu Camii'dir (Can vd., 2017: 83). Samarra Camisi'nin Kahire'deki İbn Tulun Camii'ne ilham kaynağı olduğu düşünülmektedir (Bloom, 1993: 22). Samarra antik kenti UNESCO tarafından 2007 yılında Irak İşgali nedeniyle Tehlike Altındaki Dünya Mirası Listesi'ne eklenmiştir (UNESCO, 2024).

11. yüzyılda Selçukluların hakimiyeti altına giren Irak'ta, özellikle Bağdat ve Musul gibi şehirler Selçuklu kültürünün etkisi altında kalmıştır. 1172 yılında Selçuklu Atabeyi Nüreddin Zengî tarafından Musul'da yaptırılan Musul Ulu Camii (El-Nuri Camii) ve onun ünlü Kambur Minaresi (El-Hadba) ile Bağdat'taki Kumrulu Mescid (Mescid-i Kumriyye), Selçuklu mimarisinin en önemli örneklerindendir (Parlak vd., 2013: 192). İslam mimarisinin diğer önemli örnekleri arasında Kufe'de bulunan ve dünyanın en eski camilerinden biri olarak kabul edilen Kufe Camii, Kerbela'daki Hz. Hüseyin Türbesi ve Necef'teki İmam Ali Camii yer almaktadır.⁴

13. yüzyılda, Abbasi Halifesi Müstansır-Billâh tarafından Bağdat'ta inşa ettirilen ve Kur'an, dört mezhep fıkhı, hadis ve tıp alanlarında da yüksek öğretim vermesiyle üniversite özelliği gösteren Müstansırıyye Medresesi de dönemin en önemli eğitim

⁴ Irak'ta, Şiilerce mukaddes sayılan bazı ziyaret yerlerine "atebât" ismi verilmektedir. Daha çok "atebât-ı mukaddese" ve "atebât-ı âliye" diye anılan bu yerler Necef, Kerbelâ, Kâzımiyye ve Sâmerrâ'da bulunmaktadır. Bu yerlerin ortak özelliği Şiilerce imam kabul edilen Ehl-i beyt mensuplarının defnedildikleri mekânlar olmasıdır (İlhan, 1991: 49-50).

kurumlarından biri olarak kabul edilmektedir (es-Sakkar ve Bozkurt, 2006: 121). 1258 yılında Moğol İmparatorluğu'nun bir kolu olan İlhanlılar, Abbasi başkenti Bağdat'ı ele geçirerek Abbasi Halifeliği'ne son vermiştir.

Musul, Tala'fer, Erbil ve Kerkük gibi yerleşim merkezlerini içine alan Kuzey Irak bölgesi, 1515 yılında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'nin nüfuz alanına girmiştir. Ancak bölgenin tam anlamıyla Osmanlı hakimiyetine geçmesi, Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşmiştir (Şaban, 2011: 25). Kanuni Sultan Süleyman, 1534 yılında Irakeyn Seferi olarak bilinen seferle önce Tebriz üzerine yürümüş ve şehri ele geçirmiştir. Daha sonra ordu buradan hareket ederek Bağdat'a sefer düzenlemiş ve Bağdat, 1534 yılında Osmanlı egemenliğine girmiştir (Gülcü 2023: 25). Osmanlı dönemi, Irak'ın önemli şehirlerinin ticari ve kültürel açıdan geliştiği bir dönem olarak kabul edilmektedir. Bağdat, Basra ve Musul gibi şehirler, stratejik konumları ve ticaret yolları üzerinde bulunmaları nedeniyle önemli ticaret merkezleri haline gelmiştir. Bu dönemde bölgede inşa edilen cami, medrese ve kütüphaneler İslam kültürünün yayılmasında ve bölgenin kültürel zenginliğinin artmasında önemli bir rol oynamıştır.

Irak'ın zengin tarihi ve kültürel mirası, günümüze ulaşabilen eserler aracılığıyla ülkenin müzelerinde muhafaza edilmektedir. Bu eserlerin korunmasında, Irak'ın önde gelen kültürel kurumları arasında yer alan Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi ve Musul'daki müze önemli bir rol üstlenmektedir. Irak Ulusal Müzesi, 1926 yılında dönemin ünlü İngiliz gezgin ve yazarı Gertrude Bell tarafından "Bağdat Arkeoloji Müzesi" adıyla kurulmuştur. Müze özellikle Sümer, Akad, Babil, Asur ve İslam dönemlerine ait paha biçilmez eserleri bünyesinde barındırmasıyla dikkat çekmektedir. Ancak Irak'ın zengin tarihi ve kültürel mirası, ülkenin müzelerinde sergilenen eşsiz eserlerle yaşatılmaya çalışılsa da ülkenin yakın tarihinde yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler, bu mirasın korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını zorlaştırmaktadır.

Irak, 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından İngiltere'nin kontrolü altına girmiştir. 1921'de Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Kral Faysal, İngilizlerin desteğiyle tahta çıkmış ve yönetimindeki Irak, 1932 yılında bağımsızlığını kazanarak anayasal monarşiyle idare edilmeye başlanmıştır (Gelvin, 2019: 225-226). 14 Temmuz 1958 yılında General Kasım liderliğindeki bir grup subay tarafından gerçekleştirilen askeri darbe, Irak'ın yakın dönem tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Darbeyle birlikte monarşi yıkılmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. (Karşlı, 2023: 80-81). Bu gelişme, ülkenin siyasi ve toplumsal yapısında köklü değişimlerin yaşandığı yeni bir dönemi başlatmıştır.

Irak'ta 1968 yılında gerçekleşen bir başka askeri darbe sonucunda Baas Partisi iktidara gelmiş ve 1979 yılında Saddam Hüseyin'in devlet başkanı olmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Irak, çeşitli savaşlar ve ekonomik yaptırımlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Cleveland, 2008: 452). Özellikle 1980-1988 yılları arasında gerçekleşen İran-Irak Savaşı, 1990'da Kuveyt'in işgali ve 2003 yılında ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'a müdahalesi, ülkenin yakın tarihindeki önemli olaylar arasında yer almaktadır.

Tüm bu siyasi ve askeri gelişmeler, Irak'ın zengin tarihsel ve kültürel mirasının korunmasını zorlaştırmış olsa da bu mirasın önemi ve Irak'ın dünya kültür tarihindeki rolü hiçbir zaman azalmamıştır.

4.3. ABD'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI KAPSAMINDA IRAK

Ortadoğu, sahip olduğu jeopolitik konumu, zengin petrol ve doğal gaz rezervleri ile küresel güçlerin ekonomik ve siyasi çıkar çatışmalarının merkezinde yer alan ve dünya siyasetinin şekillenmesinde kilit bir bölge olarak öne çıkmaktadır.

Batılı ülkelerin Ortadoğu'nun jeopolitik önemini kavraması 16. yüzyıla dayanmaktadır. Bu dönemde, Hindistan ve Çin'in zenginlikleri Batılı devletler için cazip hale gelmiş ve özellikle İngiltere'nin ilgisini çekmiştir. 16. yüzyıldan itibaren Batılı devletler, Hindistan ve Çin'e ulaşmak amacıyla yeni ticaret yolları arayışına girmişlerdir. 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması, Avrupa-Hindistan-Çin deniz yolu mesafesini önemli ölçüde kısaltmıştır. Ayrıca, Rönesans ile başlayan bilimsel ve kültürel gelişmeler ile Sanayi Devrimi'nin ardından artan hammadde ve pazar ihtiyacı, Batılı ülkelerin Afrika, Uzak Doğu ve Ortadoğu bölgelerine olan ilgisini daha da artırmıştır (Kepsutlu, 2020: 31-32).

20. yüzyılda Ortadoğu'nun kaderi, Batılı güçlerin bölgede gerçekleştirdiği bir dizi müdahale ile şekillenmiştir:

- 1) 1919'da düzenlenen Paris Konferansı ile Avrupa tarafından Ortadoğu'nun bugünkü sınırları büyük ölçüde çizilmiş ve bölgedeki petrol kaynakları kontrol altına alınmaya başlanmıştır.
- 2) 1980-1988 yılları arasında yaşanan İran-Irak Savaşı, bölgede biriken petrol gelirlerinin silah satışı yoluyla gelişmiş ülkelere geri dönüşünü sağlamıştır.
- 3) 1991'deki Çöl Fırtınası Harekâtı ile Kuveyt ve Suudi Arabistan başta olmak üzere

bölge askeri ve ekonomik ABD'nin askeri ve ekonomik hegemonyası altına girmiştir.

4) 2003 yılında gerçekleştirilen Irak işgali ise, ABD'nin bölgeye fiilen yerleşmesini sağlamıştır.

5) 2004 yılında G-8 zirvesinden itibaren Büyük Ortadoğu Projesi uygulamaya konulmuş ve bölge halklarına söz hakkı tanınmadan Avrupa ve ABD bölgenin mevcut siyasi ve ekonomik yapısını kendi menfaatleri doğrultusunda şekillendirmiştir.

6) 2010'da Tunus'ta başlayıp neredeyse eş zamanlı olarak Bahreyn, Mısır, Libya, Suriye'ye sığınan halk hareketleri ise Batılı güçlerin bölge üzerindeki emellerinin sürdüğünü ortaya koymuştur (Taş, 2012: 14-15).

ABD'nin Ortadoğu'ya olan ilgisi ise, I. Dünya Savaşı sonrasında bölgedeki petrol kaynaklarından pay elde etme amacıyla başlamıştır (Karagüzel, 2020: 31). Özellikle II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, İngiltere bölgeden aşamalı olarak geri çekilirken ABD'nin bölgedeki varlığı ve etkisi artmaya başlamıştır (Z. Akbaş, 2011:2). *“Dolayısıyla SSCB'nin Ortadoğu'da olası etkinliğini engellemek, özellikle de bu bağlamda Körfez petrolünün Batı'ya güvenli ve uygun fiyatlarla akmasını sağlamak Soğuk Savaş döneminde ABD'nin bölge politikasının en önemli ayaklarından birini oluşturmuştur”* (Benli Altunışık, 2009: 70). Bu doğrultuda, Ortadoğu'daki Batı yanlısı rejimleri desteklemiş ve bu rejimlerin ayakta kalmasını sağlamak için çeşitli politikalar izlemiştir. Örneğin, 1953 yılında İran'da gerçekleşen ve CIA tarafından desteklenen darbe, ABD'nin bölgedeki ilk büyük müdahalelerinden biri olarak kabul edilmekle birlikte ABD'nin bölgedeki çıkarlarını korumak adına Batı yanlısı rejimleri destekleme politikasının bir örneğidir (Erkan, 2017: 99). Bu darbe sonucunda Muhammet Musaddık Hükümeti devrilmiş ve yerine Şah Muhammed Rıza Pehlevi iktidara getirilmiştir. Böylece İran'daki Amerikan nüfuzu artmıştır.

İsrail'in 1948 yılında kurulmasının ardından ABD, İsrail'i bağımsız bir devlet olarak tanıyan ilk ülkelerden biri olmuş ve iki ülke arasında güçlü bir stratejik ortaklık kurulmuştur. ABD, İsrail'in güvenliğini ve refahını kendi ulusal çıkarlarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirmiş ve bu doğrultuda İsrail'e çok yönlü destek sağlamıştır. Soğuk Savaş döneminde temelleri atılan bu stratejik ortaklık, günümüzde de varlığını güçlü bir şekilde sürdürmektedir.

ABD'nin İsrail'e verdiği desteğin en somut göstergelerinden biri, kapsamlı askeri yardımlardır. ABD, İsrail'in savunma kapasitesini artırmak amacıyla ileri teknoloji ürünü

silahlar, füze savunma sistemleri ve savaş uçakları gibi kritik askeri ekipmanları tedarik etmektedir. Bu askeri yardımların yanı sıra, iki ülke arasında düzenli olarak ortak askeri tatbikatlar düzenlenmekte ve istihbarat paylaşımı gerçekleştirilmektedir (Wunderle ve Briere, 2008). Bu işbirliği, İsrail'in bölgesel tehditlerle mücadele etme kabiliyetini güçlendirirken ABD'nin de Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarını koruma altına almaktadır.

ABD ve İsrail arasındaki işbirliği, askeri boyutun yanı sıra ekonomik alanda da kendini göstermektedir. ABD, İsrail'in ekonomik gelişimini desteklemek için her yıl önemli miktarlarda mali yardım yapmaktadır. Bu yardımlar, İsrail'in ekonomik istikrarını artırmanın yanı sıra, ülkenin ekonomik büyümesini de hızlandırmaktadır. ABD'den sağlanan ekonomik destek İsrail'deki çeşitli sektörlerdeki projelere fon sağlamaktadır. Bu projeler arasında ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon gibi hayati altyapı yatırımlarının yanı sıra, yüksek teknolojiye odaklanan araştırma ve geliştirme faaliyetleri de yer almaktadır. ABD ile olan özel ilişkisi sayesinde İsrail en fazla Amerikan yardımı alan ülke durumundadır (Kasım, 2000: 124). Bu bağlamda ABD'nin sağladığı ekonomik yardımlar, İsrail'in Ortadoğu'da ekonomik açıdan güçlü bir aktör olarak ön plana çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır.

ABD'nin İsrail'e sağladığı desteğin bir başka kritik yönü de diplomasi alanında görülmektedir. ABD, uluslararası arenada İsrail'in haklarını ve meşruiyetini savunarak, bu ülkeye güçlü bir destek sunmaktadır. Özellikle BM Güvenlik Konseyi başta olmak üzere diğer uluslararası platformlarda İsrail'e yönelik ithamlar ve yaptırım tehditleri karşısında, ABD her zaman İsrail'in yanında yer almakta ve İsrail aleyhine çıkan karar tasarılarını veto etmektedir (Y. Arı, 2023: 17). Aynı zamanda ABD, İsrail'in güvenliğine yönelik risk ve tehditlerle mücadele etmek için diplomatik nüfuzunu kullanmaktan çekinmemektedir. Bölgesel ve küresel aktörler nezdinde yürütülen yoğun diplomatik temaslar, lobicilik faaliyetleri ve ikna çabaları İsrail'in bölgedeki konumunu güçlendirmek ve güvenliğini sağlamaya yönelik adımlardır. Bu bağlamda, ABD'nin diplomatik desteğinin en somut örneklerinden biri, 1978 yılında imzalanan Camp David Anlaşmalarıdır. ABD'nin arabuluculuğunda gerçekleşen bu anlaşmalar, İsrail ile Mısır arasındaki barış sürecinin temelini oluşturmuştur. ABD'nin bu arabuluculuk faaliyetleri, bir yandan bölgedeki çıkarlarını korumak ve genişletmek amacıyla yürüttüğü stratejik hamlelerin bir parçası olarak değerlendirilebilirken, diğer yandan da İsrail'in bölgedeki konumunu güçlendirmeye ve İsrail-Mısır ilişkilerinin normalleşmesine katkıda bulunmuştur (Yazıcı, 2021: 7-9). Tüm bunlar göstermektedir ki; ABD'nin İsrail'e

sağladığı çok boyutlu destek, İsrail'in Ortadoğu'daki konumunu güçlendirirken ABD'nin de bölgedeki çıkarlarını koruma altına almaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından ABD'nin Ortadoğu politikaları, uluslararası ilişkilerde yaşanan köklü değişiklikler ve bölgedeki dinamiklerin yenilenmesiyle şekillenmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte iki kutuplu uluslararası sistem yerini tek kutuplu bir sisteme bırakmıştır. ABD bölgedeki tek süper güç haline gelmiş ve bölgeye yönelik politikalarını bu doğrultuda şekillendirmiştir.

ABD, uluslararası alanda nüfuzunu pekiştirmek ve uluslararası ilişkilerde belirleyici bir rol oynamak amacıyla, kendi çıkarları doğrultusunda şekillenen bir “Yeni Dünya Düzeni” inşa etme çabası içerisine girmiştir. Amerikan dış politikasının temel unsurlarından biri haline gelen söz konusu bu düzen; Amerikan hegemonyasının altını çizen, ABD’nin etkin gücünü tüm dünyaya kabul ettirmeyi amaçlayan ve uluslararası sistemde ABD'nin liderliğini sağlamlaştırmayı hedefleyen bir anlayışı temsil etmektedir. (Bostancı Özüğurlu, 2005: 10-14). Buna göre “Yeni Dünya Düzeni”, ABD'nin küresel çıkarlarını öncelikli olarak gözetken ve diğer ülkelerin bu düzene ayak uydurmasını öngören bir anlayışı temsil etmektedir. 1990 yılında ABD Başkanı Bush’un Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasında kullandığı bir kavram olmakla beraber iki kutuplu yapının sona erdiğini ve uluslararası sistemde yeni bir düzenin ortaya çıktığını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda, ABD'nin “Yeni Dünya Düzeni” söylemi, hem uluslararası sistemdeki değişim-dönüşümü hem de jeopolitik ve jeostratejik yeni açılımları işaret etmektedir (Şöhret, 2011: 86)

Soğuk Savaş’ın ardından değişen konjonktür ile birlikte Ortadoğu'nun stratejik önemi daha da belirgin hale gelmiştir. Körfez bölgesindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının güvenliğini sağlamak, enerji arzının kesintisiz devam etmesini temin etmek ve İsrail'in güvenliğinin garanti altına alınması ABD'nin öncelikli hedeflerinden biri olmuştur. Bu hedefler doğrultusunda, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikalarında önemli bir yer tutan Büyük Ortadoğu Projesi, Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan "Yeni Dünya Düzeni" anlayışının somut bir yansıması olarak değerlendirilebilir. BOP, resmî belgelere dayanmayan ve ABD yönetimi tarafından geliştirilen bir girişim olarak, "Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ile Müşterek Gelecek ve İlerleme için Ortaklık Projesi" şeklinde tanımlanır. Bu proje, 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından küresel terörizmin kökenlerini kurutma amacıyla ortaya çıkmış ve ABD'nin Ortadoğu'da yeni bir düzen kurma çabalarının bir parçası olarak görülmüştür (Günel, 2004: 156-157).

Büyük Ortadoğu Projesi, geniş bir coğrafi alanı kapsayan ve bölgesel dönüşümü hedefleyen kapsamlı bir girişimdir. Türkiye, İran, Irak, Suriye, Suudi Arabistan, İsrail ve Filistin'i kapsayan Merkezi Ortadoğu'yu; Türk Cumhuriyetlerinin yer aldığı Kafkasya'yı; Fas, Tunus, Cezayir, Libya ve Mısır'ı içeren Kuzey Afrika'yı ve kısmen de olsa Güneydoğu Asya'yı kapsamaktadır. BOP'un kesin sınırları tartışmalı olsa da projenin yaklaşık 1.7 milyar insanın yaşadığı ve 12 milyon km²'lik bir alanı kapsadığı tahmin edilmektedir. 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırılarının ardından meşruiyet kazanmış; NATO ve G8 ülkelerinin de projeye dahil olmasıyla birlikte genişlemiştir. Afganistan'da başlatılan savaş ve Irak'ın işgali, BOP'un askeri boyutunu ön plana çıkarmıştır. 2010 yılında başlayan Arap Baharı süreci BOP'un bölgedeki etkisini artırmış ve projenin gelişimini hızlandırmıştır (Deniz, 2012: 155-156).

Projenin temel hedefi, enerji kaynaklarına sahip olmak ve bu kaynakların akışını kontrol etmektir. Bu nedenle BOP, ABD'nin Ortadoğu ve Avrasya'daki enerji rezervleri üzerindeki hâkimiyetini pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Her ne kadar BOP, siyasal ve kültürel farklılıkları ortadan kaldırma ve demokrasiyi yayma gibi göstermelik hedefler içerse de projenin asıl amacı bölgedeki Amerikan askeri ve ekonomik varlığını korumaktır. Ayrıca, BOP, enerji kaynaklarının diğer küresel güçler tarafından bir silah olarak kullanılmasını önlemeyi ve bu kaynakların ABD kontrolünde güvenli ve kesintisiz bir şekilde dünya pazarlarına ulaştırılmasını hedefleyen kapsamlı bir stratejidir (Ural, 2009: 132-144).

Bu bağlamda ABD'nin dış politikasını şekillendiren ve Ortadoğu'da önemli etkileri olan BOP, bölgeye demokrasi ve istikrar getirme iddiasıyla ortaya çıkmış olsa da bölgenin kendine özgü gerçeklerini ve dinamiklerini yeterince hesaba katmayan, askeri güce dayalı bir proje olarak bölgede istikrarsızlık ve güç boşluğu yaratarak radikal örgütlerin zemin kazanmasına yol açmış, mezhepsel ve etnik çatışmaları tetiklemiştir.

ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politika yaklaşımında, bölge ülkeleriyle kurduğu ikili ilişkiler belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu ilişkilerin şekillenmesinde, ülkelerin jeostratejik konumları ve doğal kaynak rezervleri gibi unsurlar ön plana çıkmaktadır. Bu ülkelerden biri olan Irak, sahip olduğu coğrafi avantajlar ve zengin petrol yatakları nedeniyle ABD'nin bölgesel stratejilerinde her zaman kilit bir konumda olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrasında Irak, sahip olduğu zengin petrol rezervleri ve jeostratejik konumu nedeniyle ABD'nin Ortadoğu politikasında önemli bir aktör haline gelmiştir.

1921 yılında monarşinin ilanından 1958 yılında gerçekleşen darbeye kadar Irak, Batı yanlısı politikalar izlemiştir. 1958 yılında gerçekleşen darbeyle birlikte monarşi sona ermiş ve ülkenin İngiltere ile olan 37 yıllık bağı son bulmuştur. Darbeden sonra Irak, Batı bloğundan uzaklaşmaya ve Doğu bloğuyla yakınlaşmaya başlamıştır (T. Arı, 2017a: 414). İngiltere'nin Ortadoğu'daki etkinliğini kaybetmesiyle oluşan güç boşluğu ABD tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. Dönemin ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower, Soğuk Savaş'ın etkisiyle bölgede Sovyet nüfuzunun artmasını engellemek amacıyla 1957 yılında Eisenhower Doktrini olarak bilinen bir dış politika stratejisi benimsemiştir. Bu doktrine göre; i) Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardım yapılmasını, ii) askerî yardım talep eden ülkelere destek sağlanmasını ve iii) komünizm kontrolündeki herhangi bir devletten gelecek saldırıya karşı bölge ülkelerinin talebi doğrultusunda Amerikan askeri kuvvetlerinin müdahale için kullanılmasını öngörmekteydi. Eisenhower Doktrini, ABD'nin Ortadoğu politikasında önemli bir dönüm noktası olmuş ve bölgedeki Amerikan varlığının artmasına zemin hazırlamıştır (T. Arı, 2017b: 106).

Eisenhower'ın ardından görevi devralan Başkan Nixon, ülkesinin uluslararası anlaşmalardan doğan yükümlülüklerini yerine getirmeyi sürdüreceğini vurgularken, artık küresel ölçekte bir jandarma rolü üstlenmeyeceğini açık bir şekilde beyan etmiştir. Nixon, ihtiyaç duyulduğunda müttefik ülkelere her türlü desteği sağlamaya hazır olduklarını belirtmekle birlikte, hiçbir devletin kendi savunma sorumluluğunu ABD'ye devretmesinin söz konusu olamayacağını altını çizmiştir (Önder, 2020: 32). Bu açıklama, ABD'nin küresel rolünü yeniden tanımladığı ve dış politikada önemli bir paradigma değişikliğine işaret ettiği bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir. Ancak 1979 İran İslam Devrimi ve SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi, ABD'nin bölgeye yönelik yaklaşımını değiştirmiştir (T. Arı, 2017b: 110).

1990 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgali, ABD'nin Irak politikasında köklü bir değişikliğe neden olmuştur. Bu işgal, ABD için bölgesel çıkarlarına doğrudan bir tehdit olarak algılanmış ve Irak'a karşı sert bir tutum benimsenmesine yol açmıştır. Sonuç olarak, ABD öncülüğünde çok uluslu bir koalisyon oluşturulmuş ve 1991'de "Çöl Fırtınası Operasyonu" adı altında Irak'a geniş çaplı bir askeri müdahale gerçekleştirilmiştir. Körfez Savaşı (1990-1991), Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucu ABD öncülüğündeki uluslararası koalisyon güçlerinin Irak'a karşı düzenlediği askeri operasyondur (Bahtiyar, 2021: 178-179). Savaş sonucunda Irak, Kuveyt'ten çekilmek zorunda kalmıştır. Bununla birlikte Irak ekonomik ve askeri yaptırımlara maruz

bırakılmıştır. Bu gelişmeler, ABD'nin Ortadoğu'daki askeri varlığını artırmasına ve Irak'a yönelik uzun vadeli bir politika benimsemesine yol açmıştır.

ABD'nin Ortadoğu politikasında köklü değişikliklere neden olan oldukça önemli bir kırılma noktası ise 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleştirilen terör saldırıları olmuştur. Bu tarihten itibaren, ABD "teröre karşı savaş" söylemi çerçevesinde şekillenen yeni bir stratejik yaklaşım benimsemiştir. "Teröre Karşı Savaş" kavramı, Başkan George W. Bush tarafından 20 Eylül 2001'de, terörist organizasyonlar ve bu örgütlere destek verdiği iddia edilen rejimlere karşı başlatılan küresel ölçekteki askeri, siyasi, hukuki ve teorik mücadeleyi tanımlamak amacıyla ortaya atılmıştır (Dündar 2018: 53). Nitekim 2003 Irak işgali, bu yaklaşımın somut bir yansıması olarak öne çıkmaktadır. ABD Başkanı Bush, Irak lideri Saddam Hüseyin'in kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasını öne sürerek İngiltere'nin de desteğiyle 2003 yılında Irak'a karşı askeri bir operasyon başlatmıştır. ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'a yönelik askeri müdahalesi, ülkenin fiili olarak işgal edilmesiyle sonuçlanmıştır. İşgalin yol açtığı istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı, Irak ekonomisini de derinden sarsmış, ülkenin altyapısı büyük ölçüde tahrip olmuştur. Savaş ve çatışmalar nedeniyle petrol üretimi sekteye uğramış, ticari faaliyetler durma noktasına gelmiş ve işsizlik oranı çarpıcı bir şekilde artmıştır. Temel kamu hizmetlerinin sağlanmasında yaşanan aksaklıklar, halkın yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemiştir. Elektrik, su ve sağlık hizmetleri gibi temel ihtiyaçların karşılanmasında ciddi sorunlar baş göstermiştir. Aynı zamanda bu durum Irak'ta derin bir siyasi, ekonomik ve toplumsal kargaşaya yol açmıştır. Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinin ardından ortaya çıkan güvenlik boşluğu ülkede istikrarsızlığın kök salmasına ve IŞİD gibi radikal örgütlerin güçlenmesine zemin hazırlamıştır. İşgal sonrası dönemde, Irak toplumundaki etnik ve mezhepsel farklılıklar belirginleşmiş; Şiiiler ve Sünniler arasında şiddetli çatışmaların patlak vermesine neden olmuştur.

2003'ten bu yana süregelen şiddet olaylarında yüz binlerce Iraklı sivil hayatını kaybetmiş, milyonlarcası ise evlerini terk etmek zorunda kalmıştır. Öte yandan, işgal ve çatışmalar sırasında ülkedeki birçok tarihi eser, müze ve kütüphane ya yağmalanmış ya da tahrip olmuştur. ABD'nin 2003 yılında Irak'a yönelik gerçekleştirdiği söz konusu askeri müdahalenin arkasında yatan temel neden, Irak'ın sahip olduğu zengin petrol rezervleri başta olmak üzere tekstil ve kimyasal madde kaynaklarının olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar ABD, Saddam Hüseyin rejiminin kitle imha silahlarına sahip olduğu iddiasını müdahaleye gerekçe olarak sunsa da asıl hedefin Irak'ın stratejik kaynaklarını kontrol

altına almak ve bölgede nüfuz sahibi olmak olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, ABD'nin bu müdahaleyi meşrulaştırmak için kitle imha silahları bahanesini kullanması, uluslararası toplumun tepkisini çekmemek amacıyla atılmış bir adım olarak değerlendirilebilir (Daban ve Daban, 2018: 102).

2011 yılında Başkan Barack Obama yönetimi, ABD'nin Irak'taki savaş misyonunu sonlandırarak askerlerini büyük ölçüde geri çekme kararı almıştır. Ancak IŞİD'in yükselişiyle birlikte ABD, IŞİD'e karşı mücadelede Irak hükümetine destek vermiştir. Obama döneminde ABD'nin Ortadoğu politikasında bir değişim yaşanmış, askeri müdahalelerden ziyade diplomasiye ve yumuşak güç unsurlarına öncelik verilmiştir. Trump döneminde ise Ortadoğu'daki savaş ve çatışmalara doğrudan bir müdahaleden kaçınılsa da kamu diplomasisi ve yumuşak güç unsurları geri planda bırakılmış, askeri güç ve silah tehdidi gibi sert güç unsurları söylemlerinde belirgin bir yer edinmiştir (Öncel, 2018: 99-102).

ABD, Irak'a yönelik güncel politikasında, bölgedeki hassas dengeleri gözetmeye çalışmaktadır. Öncelikli hedefi, İran'ın Irak üzerindeki nüfuzunu kontrol altında tutarak bölgesel istikrarı korumaktır. Bu nedenle, Irak'ın egemenliğini ve bağımsızlığını dolaylı olarak destekleyerek İran'ın bölgedeki etkisini sınırlamaya çalışmaktadır.

4.4. POSTKOLONYAL PERSPEKTİFTEN ABD'NİN IRAK MÜDAHALESİNİN ÇOK BOYUTLU ANALİZİ

20. yüzyılın son çeyreğinde cereyan eden ve dünya siyasi konjonktürünü derinden etkileyen Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve buna paralel olarak ivme kazanan küreselleşme süreci, uluslararası ilişkiler dinamiklerinde köklü değişimlere yol açmıştır. Bu gelişmeler neticesinde, uluslararası sistem içerisinde yeni güç dengeleri ortaya çıkmış ve sistemin mevcut parametreleri önemli ölçüde dönüşüme uğramıştır. Bu dönemde ABD dış politikasında, sahip olduğu jeopolitik unsurlar nedeniyle Ortadoğu önemli bir bölge olmuştur. Özellikle ABD'nin Irak'a yönelik izlediği politikalar çerçevesine askeri, siyasi, ekonomik ve kültürel müdahaleleri dikkat çekici derecede artmış ve bölgenin istikrarını derinden sarsan gelişmelere sebebiyet vermiştir.

Postkolonyal teorinin sunduğu eleştirel bakış açısı, sömürgecilik sonrası dönemde eski sömürgeci güçlerin siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerinin devam ettiğini ve bu etkilerin yerel kültürler üzerinde yıkıcı sonuçlar doğurduğunu vurgulamaktadır. Bununla

birlikte postkolonyal teori, sömürgeci güçlerin yerel kültürler üzerindeki tahakkümünü ve bu kültürlerin "öteki" olarak konumlandırılmasını sert bir dille eleştirmektedir. Her ne kadar ABD'nin Irak müdahalesi geleneksel sömürgecilikten farklı olsa da 2003 yılından itibaren izlediği politikalar, Irak toplumunun kolektif hafızasında ve kültürel kimliğinde kalıcı değişim ve dönüşümlere yol açmıştır.

Bush Doktrini çerçevesinde 11 Eylül terör saldırılarını bahane ederek 2001 yılında Afganistan'ı ve 2003 yılında Irak'ı işgal eden ABD, bu müdahaleleri tüm dünyanın güvenliğini sağlamak, teröre karşı mücadele etmek ve söz konusu ülkelere demokrasi getirmek amacıyla yaptığını iddia etse de aslında uluslararası kamuoyunun rızasını arkasına alma ve bu ülkelere yönelik eylemlerini meşrulaştırma çabası içinde bu tür söylemler geliştirmiştir (Alakel ve Yıldırım, 2014: 153).

2003 yılında ABD öncülüğünde gerçekleştirilen askeri müdahale ve işgal süreci sadece siyasi ve askeri sonuçlar doğurmakla kalmamış aynı zamanda Irak'ın ekonomik, sosyal ve kültürel yapısında kapsamlı ve çok boyutlu bir dönüşüm sürecini tetiklemiştir. ABD'nin Batı merkezci bir bakış açısıyla Irak'a yönelik izlediği politikaların etki alanı, devlet yönetiminden eğitim sistemine, toplumsal normlardan kültürel pratiklere kadar geniş bir yelpazeyi kapsamıştır. Bu süreçte, Irak'ta baş gösteren siyasi istikrarsızlık, ülke altyapısının ağır tahribata uğraması ve toplumsal çatışmaların şiddetlenmesi, Irak'ın somut ve somut olmayan kültürel mirasının geleceği üzerine de bir gölge düşürmüştür. ABD'nin Batı medyasını etkin bir şekilde kullanarak Irak kültürünü "geri kalmış" ve "modernleştirilmesi gereken" bir yapı olarak sunması Irak'ın kültürel mirasının ve toplumsal değerlerinin göz ardı edilmesine ve hatta küçümsenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda ABD'nin Irak müdahalesi, postkolonyal teorinin eleştirdiği sömürgecilik sonrası güç ilişkilerinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.4.1. Savaş ve Çatışma Dönemlerinde Irak Kültürel Mirası

Irak, tarih öncesi çağlardan bu yana insanlığın gelişimine tanıklık etmiş kadim bir coğrafyadır. "Verimli Hilal" olarak adlandırılan bölgede, Fırat ve Dicle nehirleri arasında uzanan bereketli topraklar üzerinde kurulmuş olan Irak; Sümer, Akad, Babil ve Asur gibi dünyanın en eski medeniyetlerinden bazılarının ev sahipliği yapmıştır (Kevseroğlu, 2018: 81). Söz konusu medeniyetler; yazının icadı, tekerleğin bulunması, sulama sistemlerinin geliştirilmesi, şehirlerin kurulması ve astronomi, matematik gibi bilimlerin temellerinin atılması gibi insanlık tarihinde çığır açan pek çok gelişmenin gerçekleşmesine öncülük

etmiştir. Bu nedenle Irak'ın zengin kültürel birikimi sadece bölge tarihi açısından değil, tüm insanlığın geçmişini anlamak ve yorumlamak açısından da büyük önem taşımaktadır.

Irak'ın sahip olduğu zengin kültürel miras, ülkenin yakın tarihinde yaşanan savaşlar ve çatışmalar nedeniyle ciddi tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin geçirdiği istikrarsız dönemler, arkeolojik alanların, tarihi eserlerin ve kültürel miras sitelerinin korunmasını son derece güç hale getirmiştir. Savaş ve çatışma ortamlarında, öncelikli hedef insan hayatını korumak olsa da kültürel mirasın da ağır hasarlar aldığı bir gerçektir. Irak'ta yaşanan çatışmalar sırasında, birçok arkeolojik alan ve tarihi eser doğrudan saldırıya uğramış, bazıları ise yağmalanarak kaçakçılık faaliyetlerine maruz kalmıştır.

1980-1988 yılları arasında gerçekleşen İran-Irak Savaşı, sadece insan kayıplarına ve ekonomik zarara neden olmakla kalmamış, aynı zamanda her iki ülkeye ait önemli tarihi ve kültürel miras alanlarının da büyük zarar görmesine yol açmıştır. Sekiz yıl süren bu savaş sırasında, özellikle sınır bölgelerinde yer alan tarihi ve arkeolojik alanlar ciddi zarar görmüştür.

1990'da Kuveyt'in işgalinden önce Saddam Hüseyin yönetimi, kültürel mirasın korunmasına büyük önem vermiştir. Bu dönemde Eski Eserler Dairesi'ne ciddi fonlar tahsis edilmiş, arkeolojik alanların güvenliği sağlanmış ve bilimsel kazılar desteklenmiştir. Ülke genelinde bölgesel müzeler açılarak yerel buluntular ve hazineler sergilenmiş, vatandaşlara kültürel miraslarına sahip çıkmaları yönünde eğitimler verilmiştir. Bu politikalar neticesinde, 1991'den önce Irak'ta eski eser kaçakçılığı neredeyse hiç görülmemiştir. Ancak Körfez Savaşı bu koruma çabalarını kesintiye uğratmış, önceden Eski Eserler Dairesi'ne aktarılan kaynaklar savaş giderlerine yönlendirilmiş ve arkeolojik mirasın muhafazası, ulusal savunmaya kıyasla ikincil önemde kalmıştır (Forsyth, 2004: 77-78). 2 Ağustos 1990'da Irak lideri Saddam Hüseyin'in, Kuveyt'in petrol zenginliklerini ele geçirerek ekonomik sorunlarını hafifletmek ve bölgesel hakimiyet kurmak amacıyla Kuveyt'i işgal etmesi sonucu Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 660 sayılı kararıyla Irak'ın Kuveyt'ten çekilmesini talep etmiş ancak bu talep Irak tarafından reddedilmiştir. Bu durum, uluslararası bir koalisyonun oluşturulmasına ve ABD liderliğindeki müttefik kuvvetlerin "Çöl Fırtınası Operasyonu" adı verilen büyük bir askerî harekât gerçekleştirmesine neden olmuştur. Operasyon, 17 Ocak 1991'de hava saldırılarıyla başlamış ve 24-28 Şubat 1991 tarihleri arasında kara harekâtıyla devam etmiştir. Bu süreçte, Irak kuvvetleri ağır kayıplar vermiş ve Kuveyt'ten çekilmek zorunda kalmıştır (The Office of the Historian, 2024). I. Körfez

Savaşı, Irak'ın kültürel mirasına da ciddi zarar vermiştir. Savaş sırasında Irak sınırları içinde bulunan birçok tarihi kalıntı olumsuz etkilenmiştir. Özellikle bu dönemde Irak'ta bulunan Mezopotamya uygarlıklarına ait ören yerleri ve bölgesel müzeler büyük tehlike altında kalmıştır. Her ne kadar ABD, Ur şehrinin simgesi haline gelmiş ve UNESCO tarafından Dünya Mirası alanı olarak ilan edilen Ur Zigguratı'nı korumak amacıyla, çatışma sırasında kültürel varlıklara dolaylı zarar verilmesini önlemek için Ziggurat'ın yakınında bulunan Irak uçaklarına saldırmaktan kaçınmak gibi çeşitli önlemler almış olsa da savaşın yıkıcı etkisi Irak'ın kültürel mirasının büyük bir bölümüne zarar vermiştir (International Humanitarian Law, 2024).

I. Körfez Savaşı sırasında, Irak uçaksavarlarının arkeolojik höyükler üzerine konuşlandırıldığı gerekçesiyle ABD güçleri tarafından birçok höyük bombalanmıştır (Tekkök Karaöz, 2022: 59). Bu bombalamalar, yalnızca askeri hedefleri değil, aynı zamanda binlerce yıllık arkeolojik alanları da tahrip etmiştir. Mezopotamya'nın kadim topraklarında yer alan birçok höyük ve tarihi kalıntı, savaşın yıkıcı etkileri nedeniyle büyük zarar görmüştür.

1991 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı'nın ardından Irak'ta yaşanan yağma olayları, ülkenin kültürel mirasına büyük bir darbe vurmuştur. Savaş sonrası dönemde ülkedeki güvenlik zafiyetinden faydalanan yağmacılar, kontrolsüz bir şekilde hareket ederek tarihi eserlere zarar vermiştir. Ülke genelindeki dokuz bölgesel müzenin yağmalanması sonucunda en az 3.000 eski eserin kaybolduğu tespit edilmiştir. Ancak bu sayının çok daha yüksek olabileceği düşünülmektedir. Zira arkeolojik alanlardan çıkarılan ve kayıt altına alınmamış binlerce eski eserin de yağmalandığı tahmin edilmektedir (Brodie vd., 2000: 21). Yağmalanan eserlerin bir kısmı uluslararası sanat piyasasında alıcı bulmuştur. Özellikle Londra ve New York gibi büyük şehirlerdeki müzayedelerde, Irak kökenli eski eserlerin satışında dikkat çekici bir artış gözlemlenmiştir (Brodie vd., 2000: 21). Bu durum yağmalanan eserlerin yasa dışı yollarla ülke dışına çıkarıldığını ve uluslararası kaçakçılık ağlarının ne kadar organize olduğunu göstermektedir.

Yağma olaylarından en çok etkilenen yerlerden biri de Ninova'daki Sanherib'in sarayı olmuştur. Asur Uygarlığı'nın başkenti olan Ninova'daki bu saray, Asur sanatının en önemli örneklerinden birini teşkil etmektedir. Ancak yağmacılar tarafından saraydaki kabartma heykellerin parçalanarak dağıtıldığı belgelenmiştir. Bu vandallık, eserlerin daha kolay taşınmasını ve satılmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır (Brodie vd., 2000: 21). Saraydaki kabartmaların zarar görmesi, Asur sanatının önemli bir bölümünün yok

olmasına neden olmuştur. 1991'de yaşanan yağma olayları, ülkenin kültürel mirasının ne kadar savunmasız olduğunu göstermiş ve 2003 işgalinde yaşanacak olan daha büyük yıkımın adeta habercisi olmuştur.

Yaşanan bu gelişmelerin ardından Irak'ta arkeolojik, tarihi ve kültürel miras değeri olan alanların korunması için 2003 yılına kadar oldukça etkili bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistem, Irak hükümeti tarafından Irak Devlet Eski Eserler ve Miras Müdürlüğü (SBAH) ve bölgesel Eski Eserler Müdürlükleri aracılığıyla yürütülmüştür. Ülke çapında istihdam edilen maaşlı alan muhafızları kadrosu, kendi idareleri altındaki alanları korumakla görevlendirilmiştir. Ancak bu sistem, 2003 yılındaki Irak işgalinin ardından çökmüş ve sonraki yıllarda ancak kısmen restore edilebilmiştir (Nováček vd., 2017: 11).

2003 yılı, Irak tarihi için trajik bir dönüm noktası olmuştur. ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu öne sürmüş ve söz konusu bu silahları kullanma potansiyelinin bulunduğu iddiaları ile bölgesel istikrarsızlığa neden olduğu bahanesiyle Irak'ı işgal etmiştir. Bu işgal, emperyalist güçlerin uluslararası hukuku hiçe sayarak, egemen bir ülkenin topraklarını istila etmesinin açık bir örneği olarak tarih sayfasında yerini almıştır. Irak'a sözde "demokrasi" ve "özgürlük" getirme kisvesi altında gerçekleştirilen bu işgal, aslında ABD'nin bölgedeki jeopolitik çıkarlarını koruma ve petrol kaynaklarını kontrol etme amacını taşıyan bir girişimdir. Savaş sırasında ve sonrasında yüz binlerce Iraklı sivil hayatını kaybetmiş, milyonlarca insan yerinden edilmiş ve ülkenin altyapısı büyük zarar görmüştür.

İşgalin en trajik sonuçlarından biri de, Irak'ın zengin kültürel mirasının yağmalanması ve tahrip edilmesi olmuştur. 1991 Körfez Savaşı sırasında, uçuşa yasak bölgelerde bulunan bölgesel müzelerin korunması için herhangi bir güvenlik gücü görevlendirilmemesi, bu müzelerin yağmalanmasına zemin hazırlamıştır. 2003 yılında gerçekleşen Irak işgali öncesinde ise özellikle ABD'den birçok kurum ve kuruluş, Irak'taki kültürel miras alanlarına gelebilecek potansiyel zararı önlemek veya en azından azaltmak için harekete geçmiştir. Bu kapsamda arkeologlar, Pentagon yetkilileriyle görüşmeler gerçekleştirerek Irak'ta yer alan önemli alanların bir listesini sunmuş ve bu alanların taşıdığı önemi vurgulamıştır. Diğer yandan çok sayıda Amerikan ve uluslararası kuruluş, Silahlı Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarının Korunmasına İlişkin 1954 Lahey Sözleşmesi'ne saygı gösterilmesi çağrısında bulunmuştur. Ne ABD ne de Britanya bu sözleşmeyi imzalamamış olsa da iki ülke de sözleşmenin tavsiyelerine uyacaklarını beyan etmişlerdir (Palumbo, 2005: 233). Tüm bunların yanında Pentagon daha önce yaşanan olumsuz

deneyimler konusunda uyarılmış olmasına rağmen ABD'nin askeri ve sivil teşkilatları, birliklerin konuşlandırılması sürecinde, Irak'ın önemli kültürel miras alanlarını belirleme ve koruma konusunda yetersiz kalmıştır. Sınırlı kapasite ve yetersiz planlama, Irak'ın en değerli tarihi ve kültürel varlıklarını yok etmiş ve yağmacılara karşı savunmasız bırakmıştır. Bu nedenle 2003 Irak'ın işgal sürecinde ve sonrasında Irak'ın kültürel mirası büyük ölçüde zarar görmüştür.

Bağdat, işgal sırasında en çok zarar gören şehirlerden biri olmuştur. Bağdat'taki Irak Ulusal Müzesi olarak da bilinen Bağdat Müzesi insanlığın binlerce yıllık ortak kültürel ve tarihi mirasını barındıran dünyadaki en zengin müzelerden biri olmuştur. Ancak Irak Ulusal Müzesi, işgalin ilk günlerinde güvenlik açıkları nedeniyle korumasız kalmıştır. Bu durum tarihi eser kaçakçılarının ve yağmacılarının içeri girmesine ve binlerce paha biçilmez eseri çalmasına yol açmıştır.

170.000 tarihi eserin bulunduğu Irak Ulusal Müzesi'nde; Ninova, Babil kenti kazılarından çıkan eserler, Sümerlere ait heykeller, Ur ve Akad kral mezarlarından gelen tarihi kalıntılar, Asur rölyefleri, 5 bin yıllık çivi yazısı tabletler ve ilk yazılı kanun metni sayılan Hammurabi Kanunları'nın bir parçası da dahil olmak üzere, Sümer, Babil, Asur ve İslam medeniyetlerinin sayısız kültür hazinesi yok olmuştur (Tekkök Karaöz, 2022: 58).

Irak'ın işgali yalnızca şehirlerdeki kültürel yapı ve müzeleri değil, aynı zamanda açık alanlardaki arkeolojik sit alanlarını da etkilemiştir. Mezopotamya bölgesi, sayısız arkeolojik hazineye ev sahipliği yapmaktadır. Ancak işgalin ardından artan güvenlik sorunları nedeniyle bu alanlar korumasız kalmış ve yağmacılar tarafından hedef alınmıştır. Irak'taki arkeolojik alanların maruz kaldığı yağma, medyanın ilgisini Irak Müzesi'ndeki kadar çekmemiş olsa da aslında çok daha geniş çaplı ve yıkıcı bir felaketi gözler önüne sermiştir. Irak'ta resmi olarak tanınmış 12.000'den fazla arkeolojik alan bulunmasının yanı sıra, henüz keşfedilmemiş 100.000'den fazla potansiyel alan olduğu tahmin edilmektedir. Bu nedenle, yağmalanan eserlerin gerçek sayısını belirlemek neredeyse imkansızdır (Detwiler, 2008).

2003 Irak işgali sürecinde, yağmalama ve kasıtlı tahribat sonucunda önemli kurumlar ve tarihi eserler yok edilmiştir. Bunlar arasında Abbasi dönemine ait arkeolojik kanıtları barındıran ünlü kütüphane ve akademik merkez olan Bilgelik Evi de bulunmaktadır (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023).

Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı Merkez Kütüphanesi, 1920 yılında Evkaf Kütüphanesi

adıylı kurulmuş olup, bünyesinde dini vakıf belgelerinin yanı sıra çoğunluğu dini alanlarda yoğunlaşan yaklaşık 7.000 el yazması eser barındırmaktaydı. Kütüphanenin koleksiyonunda ayrıca 6.000 nadir Osmanlı Türkçesi yayını da dahil olmak üzere 45.000'den fazla basılı kitap yer almaktaydı. Vakıflar ve Din İşleri Bakanlığı Merkez Kütüphanesinin sahip olduğu 6.000 Osmanlı Türkçesi kitabın yanı sıra, 4.000 cilde yakın üç büyük tıp kitabı koleksiyonu ve Caferi (Şii) fıkhıyla ilgili 5.300 kitabı içeren yayınlanmış kitap koleksiyonunun tamamının yok olduğu anlaşılmaktadır (Al-Tikriti, 2007: 733-735).

Ortaçağ'ın önde gelen eğitim kurumlarından biri olarak kabul edilen ve 13. yüzyılda Bağdat'ta kurulan El-Mustansiriyya Üniversitesi, bünyesindeki kütüphanesiyle de ön plana çıkmaktaydı. Bu kütüphane, içerdii değerli eserler ve nadir el yazmalarıyla dönemin önemli bilgi ve kültür merkezlerinden biri konumundaydı. Ancak, ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinin ardından, diğer pek çok kültürel miras öğesi gibi El-Mustansiriyya Üniversitesi Kütüphanesi de yağma ve tahribata uğramıştır. Kütüphanenin sahip olduğu koleksiyonlar, el yazmaları ve çeşitli nadir kitaplar, bu yıkıcı olayların sonucunda ciddi şekilde zarar görmüş veya tamamen yok olmuştur.

Irak Milli Kütüphanesi ve Arşivi de benzer bir kaderi paylaşmış, yağmalanmanın yanı sıra kasten tahrip edilmiştir. Irak'ın Osmanlı ve Baas rejimi öncesi dönemine ait kitapların, el yazmalarının ve belgelerin en kapsamlı koleksiyonuna ev sahipliği yapan Irak Milli Kütüphanesi ve Arşivi'nde, sadece Irak'ın 1920-1958 yılları arasındaki monarşi dönemini kapsayan yaklaşık 450.000 belge yer almaktaydı (Khoury, 2003). Pek çok değerli el yazması, beyaz fosfor ve yüksek basınçlı su kullanılarak bilinçli bir şekilde yok edilmiştir. Kayıplar arasında nadir kitapların %25'i, Osmanlı ve Haşimi dönemlerine ait belgelerin %60'ı ve Cumhuriyet dönemine ait tüm kütüphane varlıkları yer almaktadır (The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, 2023).

Dönemin ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld, Bağdat'ın işgali sırasında yaşanan yağma ve talan olaylarıyla ilgili kendisine yöneltilen bir soruya, son derece duyarsız ve umursamaz bir tavırla yaklaşarak "Olur böyle şeyler" (Stuff happens) şeklinde bir açıklamada bulunmuştur (Dyson, 2009: 341). Bu ifade, ABD yönetiminin Irak'ın kültürel zenginliklerine ve tarihi eserlerine gereken saygıyı göstermediği yönündeki eleştirileri haklı çıkaran bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. Rumsfeld'in söz konusu açıklaması, savaş ve işgal sırasında kültürel mirasın korunması konusundaki uluslararası normların

açıkça ihlal edildiğinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bunun ötesinde ABD'nin Irak'taki somut kültürel mirası bilinçli ve sistematik bir şekilde yağmalaması, değerli tarihi eserleri kaçırmaması veya imha etmesi, postkolonyal bir perspektiften değerlendirildiğinde oldukça stratejik bir hamle olarak görülmektedir. ABD, söz konusu eylemlerle Irak'ın zengin tarihi ve kültürel birikimini hedef alarak ülkenin kolektif hafızasını ve buna bağlı ulusal kimliğini zayıflatmayı amaçlamıştır. Bu süreçte Irak toplumunun ortak geçmişine ve kültürel değerlerine zarar vermiş, ülkenin sosyal dokusunu ve tarihsel bağlarını koparmaya çalışmıştır. Irak'ın tarihi ve kültürel kimliğine yönelik bu girişim Irak toplumunu parçalamayı ve Amerikan çıkarlarına hizmet eden yeni bir sosyo-politik yapı oluşturmayı hedeflemiştir.

Irak'ın kültürel mirasına yönelik tehditler, yalnızca savaş ve işgal dönemleriyle sınırlı kalmamaktadır. Ülkenin kültürel ve tarihi zenginliklerine ciddi zarar veren bir diğer unsur da terör faaliyetleridir. 2000'li yılların başından itibaren Irak'ta etkili olan çeşitli terör örgütleri, ülkenin tarihi ve kültürel zenginliklerini sistematik olarak hedef almışlardır. Bu örgütler, bir yandan ülkenin istikrarını bozmayı amaçlarken diğer yandan Irak'ın kültürel kimliğini yok etmeye çalışmışlardır.

Özellikle 2003 yılındaki işgalin ardından ortaya çıkan güvenlik boşluğu ve siyasi istikrarsızlık, terör örgütlerinin Irak'ta güç kazanmasına ve faaliyetlerini artırmasına zemin hazırlamıştır. Bu kaotik ortam, terör örgütlerinin kültürel miras alanlarına yönelik saldırılarının artmasına neden olmuştur. Terör örgütleri, ideolojik motivasyonlarının yanı sıra yağmaladıkları tarihî eserleri satarak finansman sağlamayı da amaçlamışlardır.

Ortadoğu'da güçlü bir yapılanmaya sahip IŞİD terör örgütünün Irak'ta hakimiyet kurduğu 2014-2017 yılları arasında, Irak'ın kültürel mirası büyük zarar görmüştür. IŞİD terör örgütü mensupları, 2015 yılında Musul Müzesi'nde sergilenen Asur heykellerini baltalarla parçalamıştır (BBC News, 2015a). Aynı zamanda IŞİD, Irak'taki birçok antik kenti de hedef almıştır. Ninova, Hatra ve Nimrud gibi UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer alan önemli arkeolojik alanlar, terör örgütünün yıkımlarına maruz kalmıştır. Musul yakınlarındaki Nimrud antik kenti, yaklaşık MÖ 13. yüzyıla kadar uzanan bir geçmişe sahip olmasına rağmen 2015 yılında IŞİD tarafından buldozerlerle yerle bir edilmiştir (BBC News, 2015b). Benzer şekilde, Hatra antik kenti de büyük zarar görmüştür.

Terör örgütleri, sadece arkeolojik alanları değil, dini ve kültürel yapıları da hedef almıştır. Musul'daki tarihi El Nuri Camii, 12. yüzyılda inşa edilmiş olmakla birlikte İslam dünyası

için büyük bir öneme sahiptir. Ancak 2017 yılında El Nuri Camii'ni ve El Hadba (Kambur) minaresini IŞİD tarafından patlatılarak yıkılmıştır (Euronews, 2017). Ayrıca, Musul'da peygamber Hz. Yunus Türbesi de IŞİD tarafından dinamit yerleştirilerek havaya uçurulmuştur (Milliyet, 2014).

Irak'ın zengin kültürel mirası savaşlar, işgaller ve terör faaliyetleri nedeniyle telafisi mümkün olmayan büyük zararlara maruz kalmıştır. 1980-1988 yılları arasında gerçekleşen İran-Irak Savaşı, 1991'deki Körfez Savaşı ve 2003'teki ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin işgalinin ardından, yakın zamanda IŞİD terör örgütünün ülkenin önemli bir bölümünü ele geçirmesi ve beraberinde getirdiğı tahribat, Irak'ın tarihi eserleri ve arkeolojik alanları üzerinde büyük bir yıkıma sebep olmuştur.

4.4.2. Siyasi Müdahaleler ve Yönetim Yapısında Değışiklikler

2001 yılından itibaren ABD, teröre ve terör örgütlerine destek verdiğini iddia ettiğı rejimlere karşı mücadele çerçevesinde, hedef olarak belirlediğı ülkelere karşı askeri güç kullanabilmek için uluslararası alanda meşru bir zemin oluşturmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ABD, Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğunu ve terör örgütlerine destek verdiğı iddialarını gündeme getirerek Irak'a karşı askeri müdahaleyi haklı göstermeye çalışmıştır. Nitekim 20 Mart 2003 tarihinde ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'a müdahalesi, yakın tarihin en tartışmalı ve etkileri uzun süren olaylarından biri olarak değerlendirilmektedir.

İşgalin hemen ardından ABD, Irak'ta Geçici Koalisyon Yönetimi'ni (Coalition Provisional Authority - CPA) kurarak ülkenin yönetimini devralmıştır. ABD Başkanı George W. Bush, 6 Mayıs 2003'te Büyükelçi L. Paul Bremer'i Başkanlık Irak  zel Temsilcisi olarak atamış ve aynı zamanda Geçici Koalisyon Yönetimi'nin başına getirmiştir (Dobbins vd., 2009: 11). Bremer, bu sıfatla Irak'ın geçiş sürecindeki en üst düzey yetkili olarak görev yapmıştır. Bu geçici yönetim, Irak'ın siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda yeniden yapılandırılması çerçevesinde kapsamlı bir plan hazırlamıştır. Bu planın temel unsurları arasında; Irak'ta demokratik bir siyasi sistemin tesis edilmesi, güvenlik birimlerinin yeniden organize edilmesi, hukuk sisteminin etkin ve adil bir şekilde çalışması, ulaşım ve iletişim gibi hasar görmüş temel altyapının onarılması, ekonomik faaliyetlerin canlandırılması, gıda güvenliğinin sağlanması, sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi, eğitim kalitesinin artırılması ve yükseköğretim kurumlarının yeniden yapılandırılması, kadın haklarının korunması, gençlik ve spor alanlarında

gelişmeler sağlanması gibi birçok unsur yer almıştır (Coalition Provisional Authority, 2004).

CPA'nın ilk adımlarından biri, Baas Partisi'ni feshetmek ve eski rejimle bağlantılı kişileri kamu görevlerinden tasfiye etmek olmuştur. Bu çerçevede devlet kurumlarındaki bürokratlar ve kamu görevlileri başta olmak üzere ordu ve güvenlik güçlerindeki tecrübeli askerler işten çıkarılmıştır (Salman ve Othman, 2021: 109). Bu durum ülkede güç boşluğu oluşmasına, mezhepsel gerilimlerin yükselmesine ve güvenlik sorunlarının artmasına sebebiyet vermiştir.

CPA, 13 Temmuz 2003 tarihinde "Irak Yönetim Konseyi" adlı 25 üyeli bir kurul oluşturmuştur. CPA denetimi altında, bakanların atanması ve genel bütçenin kabulü gibi önemli kararları almakla yetkilendirilen söz konusu Konsey'in kurulması, Irak'ta yeni egemen siyasi yapının oluşturulması sürecindeki ilk adım olarak değerlendirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2003). Ardından 28 Haziran 2004 tarihinde, Irak Geçici Hükümeti kurulmuş ve ABD öncülüğündeki CPA tarafından yönetilen Irak'ın egemenliği bu geçici hükümete devredilmiştir.

30 Ocak 2005 tarihinde ise Irak'ta ilk demokratik seçimler gerçekleştirilmiş ve Irak Geçiş Hükümeti oluşturulmuştur. Bu seçimlerde Şii gruplar büyük bir başarı elde etmiş ve İbrahim el-Caferi başbakan olarak seçilmiştir (Z. Akbaş, 2012: 325). 2005 seçim sonuçları, Irak'ın siyasi yapısında önemli değişikliklere yol açmıştır. Şii grupların güç kazanarak iktidarda daha fazla söz sahibi olması Sünni Arap nüfus arasında huzursuzluğa neden olmuştur. Bu bağlamda 2005 seçimlerinin, mezhepsel açıdan Sünnilerle Şiilerin arasını açarken Araplarla Kürtler arasında da etnik ayrılıkları iyice körüklediğini söylemek mümkündür (Köse, 2015: 74).

2003 ABD işgalinin ardından Irak'ta yaşanan en önemli siyasi gelişmelerden biri de 2005 yılında oluşturulan ve referandumla kabul edilen yeni anayasa olmuştur. ABD'nin desteğiyle hazırlanan bu anayasayla Irak, federal bir cumhuriyet olarak tanımlanmış ve Kürt bölgesine özel bir statü verilmiştir. Bu anayasanın 117. maddesine göre Kürdistan Bölgesel Yönetimi (KBY) resmen tanınmış ve KBY'nin federal yapı içindeki statüsü tanımlanmıştır (Constitution of the Republic of Iraq, 2005). Bu yasal çerçeve sayesinde KBY, merkezi hükümetin birçok yetkisini kendi bünyesinde toplamıştır. Bu durum KBY'nin bölgesel bir hükümet olarak hareket etmesine imkân tanımıştır. İlerleyen dönemlerde KBY'nin merkezi hükümetten bağımsız hareket etme ve daha fazla yetkiye

sahip olma yönündeki talepleri artmıştır. Kürtlerin özerklik taleplerinin artmasının yanı sıra, Kerkük ve Musul gibi tartışmalı bölgelerdeki petrol kaynakları konusunda merkezi hükümetle yaşanan anlaşmazlıklar bölgedeki gerilimi tırmanmıştır.

Sonuç olarak 2003 yılı öncesinde, Irak'ın siyasi yapısı Saddam Hüseyin'in demir yumruğu altında Baas Partisi'nin otoriter rejimiyle yönetilmekteydi. Ancak ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etmesiyle birlikte ülkenin siyasi yapısı köklü bir değişime uğramıştır. İşgalin ardından oluşan siyasi boşluk, ABD'nin denetimindeki çeşitli yapılanmalarla doldurulmaya çalışılırken Irak'ın siyasi geleceği de ABD'nin çizdiği çerçevede yeniden şekillendirilmeye başlanmıştır. 2005 seçimleri, bu sürecin en belirgin dönüm noktalarından biri olmuştur. Şii grupların yükselişi, Sünni Araplar ve Kürtler arasındaki etnik ve mezhepsel farklılıkları derinleştirmiştir. Böylece, Irak'ın siyasi yapısı, Saddam Hüseyin'in tek adam hakimiyetinden farklı etnik ve dini grupların güç mücadelesine sahne olan istikrarsız bir zemine doğru kaymıştır. Tüm bu gelişmeler Irak'ın 2003 sonrası dönemde radikal bir dönüşüm geçirdiğinin açık bir göstergesi niteliğindedir. ABD, Ortadoğu'daki jeopolitik çıkarlarını korumak amacıyla Irak'taki etnik ve mezhepsel ayrışmanın yarattığı istikrarsızlığı kendi lehine kullanmaya çalışmıştır. Böylece parçalanmış ve kontrol edilmesi daha kolay bir Irak yaratarak bölgedeki hakimiyetini artırmayı hedeflemiştir.

4.4.3. Ekonomik Zorluklar ve Yeniden Yapılanma Süreci

Askeri işgallerin önemli bir boyutu da ekonomik etkileridir. İşgal altındaki ülkenin ekonomik yapısı, genellikle işgal eden gücün politikaları doğrultusunda şekillenmektedir. II. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın ekonomik yapısı da önemli ölçüde değiştirilmiştir. Neo-liberal politikaların uygulanması ile devletin dönüştürülmesi ve hem Irak toplumunda hem de ekonomide devletin oynayabileceği rolün köklü bir şekilde azaltılması hedeflenmiştir (Dodge, 2010: 1269). Bu bağlamda işgal sonrası dönemde liberalleşme, özelleştirme, yabancı yatırımların teşviki ve dış borçlanma gibi unsurlar ön plana çıkmıştır.

Liberalleşme adımları kapsamında ABD'nin yeniden yapılanma politikası, devlet kontrolündeki birçok işletmeyi devre dışı bırakarak özelleştirmiş ve kamu işletmelerini yabancı yatırımcılara ve özel sektöre devretmiştir. Bu durum, devletin ekonomideki rolünü azaltırken özel sektörün payını artırmıştır (Schwartz, 2007: 21). Özelleştirme programları ve yabancı yatırımların önündeki engellerin kaldırılması, ülke ekonomisinin

serbest piyasa ilkelerine uygun olarak yeniden yapılandırılmasına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte, söz konusu dönüşüm süreci, beraberinde birtakım zorlukları ve olumsuz etkileri de getirmiştir. ABD'nin yeniden inşa politikası çerçevesinde, sosyalist bir ekonomiye serbest ticaret piyasa sistemini dayatmaya çalışması savaşın potansiyel olarak geçici yıkımını kalıcı hale getirmiştir (Schwartz, 2007: 21).

2003 işgali süresince Başkan George W. Bush, Başkan Yardımcısı Richard Cheney, Dışişleri Bakanı Colin Powell ya da Savunma Bakanı Donald Rumsfeld tarafından kamuoyuna yapılan önemli açıklamalarda petrol konusuna neredeyse hiç değinilmemiş olsa da (Duffield, 2005: 109), Iraklılar başta olmak üzere uluslararası kamuoyu, ABD'nin Irak'ı işgalinin temel motivasyonunun arkasında Irak'taki zengin petrol kaynaklarının olduğuna inanmaktadır (Hinnebusch, 2007: 19). Bu bağlamda Irak'ın sahip olduğu zengin petrol ve doğal gaz rezervleri, ülkenin jeopolitik önemini artırmakta ve küresel güçlerin ilgisini çekmektedir. ABD'nin Irak'ı işgal etmesinde, bu değerli enerji kaynaklarını kontrol altına alma ve enerji güvenliğini sağlama hedefi önemli bir rol oynamıştır. II. Körfez Savaşı, ABD'nin uzun süredir devam eden egemenlik krizini çözme amacıyla petrol zengini bir bölgeyi işgal etme girişimi olarak değerlendirilmiştir. Petrolün küresel önemi göz önüne alındığında, Irak'ın ABD tarafından işgalini planlayanların sadece bu kaynağı kontrol etmekle kalmayıp, aynı zamanda Çin ve Hindistan gibi ekonomik olarak güçlü rakipler üzerinde de nüfuz kazanmayı hedeflemiş olabileceği ileri sürülmüştür (Lowe, 2010: 231). Ancak işgalin ardından, ülkede yaşanan güvenlik sorunları, siyasi istikrarsızlık ve altyapı yetersizlikleri nedeniyle petrol endüstrisi ciddi zarar görmüş ve hedeflenen üretim seviyelerine ulaşamamıştır. Irak'taki petrol altyapısı, 2003 yılının Nisan ayından 2005 yılının Ekim ayına kadar geçen süre zarfında 282 saldırıya maruz kalmıştır. Ülkede yaşanan mezhep ve bölge kaynaklı anlaşmazlıklar, petrol tesislerinin ve sektörünün verimli ve etkili bir şekilde yönetilmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, petrol endüstrisinin işleyişini olumsuz yönde etkilemekte ve sektörün potansiyelini tam olarak kullanmasını engellemektedir (Jaffe, 2007: 6).

İşgalin ekonomik etkilerinin bir diğer önemli yönü ise Irak'ın dış borcunun artmasıdır. İşgal döneminde Irak'a sağlanan uluslararası krediler ve yardım paketleri, ülkenin borçlanma seviyesini önemli ölçüde yükseltmiştir. Artan borçlanma, Irak'ın ekonomik bağımsızlığını zayıflatmış ve ülkeyi dış finansal desteklere bağımlı hale getirmiştir. Bu durum, Irak'ın ekonomik kalkınmasını ve istikrarını olumsuz yönde etkilemiştir.

Dış borçlanmanın yanı sıra, Irak işgal edildikten sonra uzun bir süre yüksek enflasyonla

da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Uluslararası Para Fonu (IMF) verilerine göre, ülkedeki tüketici enflasyon oranı 2006 yılında %53 ile zirve yapmıştır (The World Bank, 2024). Yüksek enflasyon, Irak halkının satın alma gücünü düşürmüş ve ekonomik istikrarsızlığa neden olmuştur.

Ancak son yıllarda, uluslararası kuruluşların desteğiyle Irak ekonomisini canlandırmaya yönelik adımlar atılmaktadır. 2024 yılı itibarıyla, ABD Uluslararası Kalkınma Finans Kurumu (The U.S. International Development Finance Corporation - DFC) ve ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı (U.S. Agency for International Development - USAID), Irak Ulusal Bankası'na (National Bank of Iraq - NBI) ülke genelindeki girişimcilere finansman sağlamak amacıyla 50 milyon dolarlık bir kredi verme konusunda resmi bir anlaşma imzalamıştır. DFC'nin Irak'taki bir ticari bankaya verdiği ilk kredi olan bu girişimle, küçük işletmelere önemli mali destek sağlayarak Irak'ın ekonomik potansiyelini ortaya çıkarmayı ve özel sektörü güçlendirmeyi hedeflediği belirtilmektedir (USAID, 2024).

Her ne kadar ABD 2011 yılında Irak'tan askeri olarak çekilmiş olsa da ekonomik yardımlar aracılığıyla ülke üzerindeki etkisini sürdürmektedir. Bu ve benzeri ekonomik yardımlar, ABD'nin bıraktığı enkazı ekonomik politikalar çerçevesinde dönüştürmenin bir parçası olarak görülmektedir. ABD'nin Irak'a sağladığı finansal destekler, ülkenin ekonomik bağımlılığını artırarak Amerikan çıkarlarına hizmet eden bir ortam yaratmayı amaçlamaktadır. Postkolonyal bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, ABD'nin Irak'a yönelik bu tür ekonomik yardımları ülkenin kalkınmasına destek olmaktan ziyade bölgedeki Amerikan hegemonyasını güçlendirmeye yönelik bir araç olarak kullanılmaktadır.

4.4.4. ABD Emperyalizminin Gölgesinde Irak Eğitim Sistemi

2003 yılında ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'ı işgal etmesi, Irak'ta kapsamlı siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel dönüşümlere yol açmıştır. Bu değişimlerin en belirgin olduğu alanlardan biri Irak eğitim sistemidir. ABD'nin müdahalesi sonrasında, Irak eğitim sistemi, Amerikan modelini esas alan reformlara tabi tutulmuştur. Söz konusu reformlar, Amerikan kültürünün ve değerlerinin Irak toplumuna empoze edilmesine hizmet etmekte ve Irak'ta toplumsal bir dönüşüm hedeflemektedir.

Osmanlı Devleti'nde eğitimin ilk basamağı birçok köy ve şehir merkezinde bulunan, genellikle 5 yaş ve üzeri karma olarak erkek ve kız çocuklar için okuma, yazma, dört

temel aritmetik işlemini öğreten ve din eğitimi verilen “Sıbyan Mektepleri” dir (Ágoston ve Masters, 2009: 199). Sıbyan mekteplerinden mezun olan öğrenciler, eğitimlerine medreselerde devam edebilmekteydi. Medreseler, sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksek okul ve üniversite seviyesindeki eğitime karşılık gelen eğitim kurumları olmakla birlikte İslami karakteri nedeniyle sadece Müslüman öğrencilere hizmet vermiştir (İpşirli, 2003: 327). Osmanlı Devleti'nde eğitim-öğretimin omurgasını oluşturan medreseler, oldukça önemli bir role sahip olmuştur. 17. yüzyıla kadar medreselerin müfredatında Aklî Bilimler (Matematik, Fizik, Kimya, Astronomi, Tıp, Felsefe) ve Naklî Bilimler (Kur'an, Hadis, Kelam, Fıkıh, Tefsir) bir arada okutulmuştur. Her ne kadar medreselerde eğitim dili Türkçe olsa da ders kitaplarının büyük bir kısmı dönemin bilim dili olan Arapça ile kaleme alınmıştır. Bu nedenle, medreselerden mezun olanların Türkçe'nin yanı sıra Arapça ve Farsça dillerine de hâkim oldukları söylemek mümkündür (Özkan, 2017: 54). Bu bağlamda Osmanlı Devleti döneminde Irak'ta da benzer bir eğitim-öğretim yapısı uygulanmıştır. Geleneksel olarak eğitim camiler ve medreselerde dini ağırlıklı olarak verilmiştir.

Ancak I. Dünya Savaşı'nın ardından, 1920 yılında İngiliz mandası altına giren Irak'ta eğitim-öğretim sistemi önemli değişikliklere uğramıştır. Özellikle bu dönemde, İngiltere'nin sömürgecilik politikası kapsamında İngiliz kültür ve değerleri eğitim sistemine entegre edilmiştir. Ancak, eğitim büyük ölçüde şehir merkezleriyle sınırlı kalmış ve kırsal kesimde yaygınlaşamamıştır. İngiliz manda yönetimi altında Irak'taki eğitim politikaları, bağımsızlık hazırlıkları adı altında yapılmasına rağmen oldukça sınırlı kalmıştır. Eğitime ayrılan bütçe düşük tutulmuş ve genellikle bir lüks olarak görülmüştür. Bu yaklaşım, Irak'ın bağımsızlık sonrası dönemde nitelikli personel eksikliği yaşamasının temel nedenlerinden biri olmuştur. İngiliz yetkililer, eğitim konusunda acele etmemiş ve sömürge eğitimine yönelik genel tutumları nedeniyle eğitim harcamalarını düşük seviyede tutmuşlardır. Bunun yanı sıra, aşırı eğitilmiş gençlerin iş bulamaması ve bu gençlerin halkı galeyana getirerek manda yönetimine karşı kışkırtıcılar haline gelme endişesi yaygın olduğundan, eğitim harcamaları minimum düzeyde tutulmuştur (Sluglett, 2007: 193-195).

1920-1930 yılları arasında Eğitim Genel Müdürü Sati' al-Husri, İngiliz danışmanlar veya Milletler Cemiyeti'nin uluslararası denetimine karşı çıkarak bu tür denetimlerin eğitim sisteminin sömürgeci bakış açısını yansıtacağını savunmuştur. Al-Husri, Arapçılık ve Irak milliyetçiliğini birleştirerek Haşimi meşruiyetini destekleyen bir müfredat vizyonu

oluşturmayı başarmıştır (Al-Tikriti, 2010: 351). Irak, 1932 yılında bağımsızlığını kazandıktan sonra, ilköğretim sisteminin ülke genelinde yayılması hız kazanmıştır. İlköğretimdeki bu büyümeye paralel olarak, ortaöğretim de gelişme göstermiş ve yeni okullar açılmıştır (Akrawi, 1935: 165).

1958 askeri darbesi, Irak'ta birçok alanı etkilediği gibi eğitim sistemini ve müfredatını da derinden etkilemiştir. Bu dönemde eğitim dahil olmak üzere pek çok devlet politikası değişikliğe uğramıştır. 1958 yılından sonra Irak'ta eğitim sistemi, dini ve politik ideolojilerin etkisi altına girmeye başlamıştır. Darbe sonrası iktidara gelen hükümetler, Arap milliyetçiliği ve sosyalizm gibi ideolojik kavramları eğitim alanına taşıyarak eğitimi ideolojik bir araç haline getirmişlerdir. Müfredata "Ulusal Toplumlar ve Eğitim" (al-Ijtima'iyāt wa al-tarbiyāt al-wataniyya) adlı yeni bir ders eklenmiştir. Bu ders, Baas Partisi'nin "Ulusal Eğitim" [et-Tarbiya alwataniyya] dersinin de temelini oluşturmuştur. Söz konusu ders, öğrencileri Haşimi sonrası dönemin siyasi ideolojisine göre şekillendirmeyi amaçlayan bir yurttaşlık bilgisi dersi niteliğinde olmakla birlikte mümkün olduğunca çok sayıda öğrenciyi iktidarın ideolojisine maruz bırakmayı hedefleyen oldukça merkezi ve siyasallaştırılmış bir girişim olarak değerlendirilmektedir (Al-Tikriti, 2010: 351).

ABD'nin 2003 yılında Irak'a yönelik emperyalist müdahalesi, ülkenin birçok kurumunu derinden etkilediği gibi eğitim sistemini de sarsmıştır. Amerikan ordusunun gerçekleştirdiği askeri operasyonlar sırasında yaşanan şiddetli çatışmalar ve yoğun bombardımanlar, Irak'ın eğitim altyapısına büyük zararlar vermiştir. Ülke genelindeki okulların önemli bir bölümü ya tamamen yıkılmış ya da ciddi hasar almıştır. Irak Millî Eğitim Bakanlığı ve UNICEF okul binalarındaki hasarın büyüklüğünü tespit edebilmek için bir çalışma hazırlamıştır. Bu çalışma sonucunda elde edilen verilere göre, Irak'taki okul binalarının altıda birinden fazlası (2751 okul) yağmalanmış, hasar görmüş ya da yakılmıştır. Yağmalama nedeniyle 2400'den fazla okulun, bombalama nedeniyle 146 okulun ve yanma nedeniyle 197 okulun hasar gördüğü bildirilmiştir (Al-Douri, t.y.: 7).

İşgalin sona ermesinden sonra ortaya çıkan tablo Irak'taki eğitim hayatının neredeyse tamamen yok olduğunu gösterir niteliktedir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın istatistiklerine göre, 1999/2000 öğretim yılında okul binalarının %64'ü bakım ve rehabilitasyon gerektiriyordu. Ancak Mart 2003 işgalinden sonra bu endişe verici durumun daha da kötüleştiği anlaşılmaktadır. Nitekim 2003 yılında yapılan bir araştırma, binaların yaklaşık %80'inin onarıma ihtiyaç duyduğunu ortaya koymuştur (Alwan, 2004: 31).

ABD'nin resmi olarak savaşı sonlandırmasına rağmen ülkede hüküm süren istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı, eğitim faaliyetlerinin uzun bir süre sekteye uğramasına neden olmuştur. Uzun bir süre öğrenciler ve öğretmenler, can güvenliklerine yönelik endişeler nedeniyle eğitim kurumlarına erişim sağlayamamıştır. Bu durum eğitim-öğretim sürecini ciddi anlamda aksatmıştır. Savaşın yol açtığı yıkım ve kaos ortamında, çok sayıda öğrenci eğitimini yarıda bırakmak mecburiyetinde kalmış; öğretmenler ise okulların fiziki altyapısının tahrip olması ve güvenlik zafiyetleri sebebiyle mesleklerini yapamaz hale gelmiştir. ABD'nin askeri müdahalesi, yalnızca eğitim altyapısında değil, eğitim-öğretim sürecinin tüm bileşenlerinde derin tahribatlara sebebiyet vermiştir. Bu durum, Irak'ın eğitim sisteminde onarılması güç yaralar açmış ve ülkenin geleceğini derinden etkilemiştir.

Üniversiteler, bir ülkenin entelektüel ve kültürel mirasının koruyucuları olarak toplumun ilerlemesinde kilit bir rol oynamaktadır. Birleşmiş Milletler Üniversitesi tarafından Irak'taki yükseköğretim kurumlarının altyapısı hakkında yapılan bir analize göre, 2003 savaşının başlangıcından bu yana, bu kurumların %84'ü yanmış, yağmalanmış veya ciddi şekilde tahrip olmuştur. Ayrıca yüzlerce akademisyen suikasta uğramış ve birçoğu da her gün tehditlerle karşı karşıya kalmıştır (Reddy, 2005). Irak'taki yükseköğretim kurumlarının maruz kaldığı bu yıkım, ülkenin aydınlanma ve ilerleme potansiyeli için büyük bir engel oluşturmaktadır. Eğitim altyapısının tahrip olması ve akademisyenlerin güvenliğinin tehdit altında olması, Irak'ın entelektüel ve bilimsel gelişimini sekteye uğratmakta ve ülkenin yeniden inşası sürecini zorlaştırmaktadır.

Irak'ta yaşanan trajedinin en endişe verici yönlerinden bir diğeri ise ülkenin entelektüel ve profesyonel kesiminin sistematik bir şekilde hedef alınmasıdır. Akademisyenler, doktorlar, mühendisler, bilim adamları ve diğer nitelikli bireyler sistematik bir şekilde zulme ve yok edilmeye maruz kalmışlardır. Şanslı olanlar yerinden edilmeye karşı karşıya kalırken, maddi imkânı olanlar ise ülkeyi tamamen terk etmek durumunda kalmıştır (Jamail, 2010: 203).

2004 yazının başlarında, Bağdat'ın bazı bölgelerini ve Necef, Kut ve Felluce şehirlerinin büyük kısmını hedef alan geniş çaplı ABD askeri operasyonları sırasında ve sonrasında, Irak'ın tanınmış doktor ve profesörlerinin çoğu ülkeden kaçmıştır. Çok sayıda kişi de suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Kesin sayılar bilinmemekle birlikte o dönemde ülkeden kaçanların büyük bir bölümünün, bu kaçıışı gerçekleştirebilecek maddi imkanlara sahip olan profesyonel sınıflardan olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişiler, ülkeden ayrılırken

sahip oldukları mesleki bilgi ve deneyimi de yanlarında götürmüşler ve böylece ülkenin değerli insan sermayesi ciddi şekilde azalmıştır (Jamail, 2010: 206).

2006 yılının sonuna gelindiğinde, Independent gazetesi Irak'ta 470'ten fazla akademisyenin öldürüldüğünü bildirmiştir (Hodges, 2006). Guardian gazetesi ise sadece Bağdat ve Basra Üniversitelerinden öldürülen akademisyen sayısının 500 civarında olduğunu belirtmiştir (Beckett, 2006).

Dr. Ismail Jalili'nin 2007 yılında hazırladığı rapora göre, öldürülen kıdemli akademisyen oranının oldukça yüksek olduğu; kurbanların çoğunun doktora derecesine sahip olduğu ve üçte ikisinden fazlasının rektör, dekan, dekan yardımcısı, bölüm başkanı veya profesör pozisyonlarında bulunduğu belirtilmiştir (Fuller ve Adriaenssens, 2010: 151-152).

11 Nisan 2003'te, bir grup Iraklı bilim insanı ve üniversite profesörü, Amerikan işgal güçlerinin hayatlarını tehdit ettiğini belirten bir SOS e-postası göndermiştir. Bu e-postada, Amerikan askerlerinin gözetimi altında yağma ve soygunların gerçekleştiği, Amerikan askerlerinin suç örgütlerini Musul Üniversitesi başta olmak üzere çeşitli eğitim ve araştırma kurumlarına taşıyarak bilimsel araştırma merkezlerine zarar verdikleri ifade edilmiştir. Ayrıca, işgalcilerin Irak'ın bilimsel alanda yaşayabileceği ilerlemeyi daha başlamadan durdurmak amacıyla tüm belge ve dokümanları ele geçirdikleri ifade edilmiştir. Bununla birlikte, 9 Nisan'da Irak rejiminin devrilmesinin ardından oluşan otorite boşluğu ve kaos ortamında, işgal güçlerinin Iraklı bilim insanlarının kişisel bilgilerini ve çalışma alanlarını içeren listeler hazırladıkları da vurgulanmıştır (Adriaenssens, 2010: 119; INES Global, 2003).

2003 yılındaki ABD müdahalesi, Irak eğitim sistemini derinden sarsmış ve telafisi güç zararlara yol açmıştır. Okul binaları, kütüphaneler ve laboratuvarlar gibi eğitim kurumlarının fiziksel altyapısı büyük ölçüde tahrip edilmiş; değerli eğitim materyalleri, kitaplar, laboratuvar ekipmanları ve teknolojik altyapı ciddi şekilde hasar görmüş ve yağmalanmıştır.

ABD, Irak'taki eğitim sistemini önce bozmuş, ardından kendi çıkarları doğrultusunda yeniden yapılandırmaya çalışmıştır (Zehr, 2003). Eğitim sistemini yeniden yapılandırma girişimleri, her ne kadar iyi niyetli bir çaba olarak sunulsa da, bu girişimin altında yatan motivasyonlar tartışmaya açıktır. Zira Saddam Hüseyin rejimine ait eğitim müfredatı ve ideolojik öğretiler kaldırılmış, liberal ve demokratik değerleri merkeze alan, Amerikan tarzı bir eğitim modeli benimsetilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda, Orta Doğu'daki ABD

politikalarını eleştiren her türlü içeriğin yanı sıra 1991 Savaşı ve İsrail'in işgal altındaki topraklardaki politikalarına atıfta bulunan her türlü içeriği kaldıran yeni bir müfredatı uygulamaya koymuştur (Baker vd., 2010: 31). Bununla birlikte, Batı değerleri ve ABD'nin ideolojik yaklaşımları müfredatlarda öne çıkarılmış, İngilizce eğitime ağırlık verilerek dilin yaygınlaşması ve Amerikan kültürünün benimsenmesi teşvik edilmiştir. 2003 yılından önce Irak'ta ilkokul düzeyinde İngilizce eğitimi beşinci sınıfta başlamaktaydı. Fakat 2003 yılında Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesinin ardından İngilizce dersleri ilkokul birinci sınıf müfredatına dahil edilmiştir (Mathi, 2020: 2539). Böylece öğrenciler daha erken yaşta İngilizce öğrenmeye başlamıştır.

Bu gelişmeler, ABD'nin Irak'taki eğitim sistemini kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirme ve kültürel nüfuzunu artırma çabalarının bir yansıması olmakla birlikte, bu süreçte iyi niyetten ziyade kendi ideolojik ve kültürel değerlerini empoze etme amacını güttüğünü açıkça göstermektedir.

4.4.5. Irak İşgalinin Toplumsal ve Kültürel Mirası

Tarih boyunca Mezopotamya'nın bereketli topraklarındaki kadim uygarlıklara ev sahipliği yapan Irak, stratejik konumu ve zengin kaynakları nedeniyle daima emperyalizmin ve yabancı müdahalelerin hedefi olmuştur. Özellikle 2003 yılında, kitle imha silahlarını yok etme ve demokrasiyi tesis etme gerekçeleriyle başlayan ABD işgali ve ardından yaşanan gelişmeler, Irak'ın kaderini derinden etkileyen bir dönüm noktası olmuştur. Bu işgalle birlikte ABD'nin izlediği emperyalist politikalar, Irak halkının kimliğini, kültürel değerlerini ve toplumsal yapısını geri dönülmez şekilde dönüştürmüştür.

ABD'nin 2003 yılındaki müdahalesinden önce, Arap milliyetçiliğini benimseyen Baas rejiminin otoriter yapısının altında çoğunluğu Araplardan oluşmakla birlikte, Kürtler, Türkmenler ve Farslar gibi farklı etnik grupların yanı sıra Şii ve Sünni gibi mezheplerin kendilerine özgü kültürel kimliklerini barındıran zengin bir mozaîge sahipti.

Saddam rejimi döneminde her ne kadar etnik ve mezhepsel ayrışmaların ve çatışmaların varlığı yadsınamaz olsa da Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından ülkedeki mevcut sosyal ve kültürel yapıların çözülmesi hız kazanmıştır. Nitekim işgal sonrası dönemde oluşturulan yeni siyasi düzen, Irak'taki etnik ve dini gruplar arasındaki güç dengelerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Saddam Hüseyin rejiminin sona ermesi, ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Şiilerin (%60-65) siyasi alanda yükselişine zemin

hazırlamış ve 2003 sonrası dönemde bölgesel politikada önemli bir aktör haline getirmiştir (Köse, 2015: 55). Bir diğer yandan tarih boyunca Irak Kürtlerine güç elde etme konusunda en büyük fırsatı II. Körfez Savaşı sağlamıştır. Özellikle 2003 yılından sonra ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiklerinden biri haline gelen Kürtler, bölgede birçok avantaj elde etmiş ve güçlerini pekiştirmişlerdir (Z. Akbaş, 2015: 159). Bu durum, toplumsal kutuplaşmayı daha da derinleştirmiştir. Özellikle Arap-Kürt etnik kökenli ve Sünni-Şii mezhepleri arasındaki ayrımın belirginleşmesi, Irak'ın ulusal kimliğinin parçalanmasına zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak ülke, mezhep ve etnik kökenli çatışmaların odak noktası haline gelmiştir. Bu bağlamda ABD'nin Irak müdahalesi ülkenin etnik ve dini yapısındaki kırılgan dengeleri bozarak emperyalist güçlerin sıklıkla kullandığı "böl ve yönet" stratejisinin çarpıcı bir örneğini teşkil etmiştir. Nitekim Irak'ta Kürtler ve Şiiler, kendi bölgelerinde daha fazla bağımsızlık elde etmeyi hedeflerken, ülkedeki Sünni kesim ise Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasından ve merkezi bir yönetimden yana bir tutum sergilemektedir (Çakmak, 2005: 4). Sosyolojik açıdan bakıldığında, Irak toplumundaki Sünni-Şii ve Arap-Kürt eksenlerindeki farklılıklar, dış müdahalelerle kasıtlı olarak derinleştirilmiş ve ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal dokusunun parçalanması hedeflenmiştir.

Irak'ın yakın tarihindeki tüm bu gelişmeler, ülkede ortak bir ulusal kimlik inşası sürecini sekteye uğratmıştır. Bu süreçte, Kürt ulusal kimliği belirgin bir şekilde güç kazanmış ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin attığı adımlarla daha da pekişmiştir. Bölgesel yönetimin sahip olduğu idari, askeri ve kültürel yapılanmalar, Kürt kimliğinin ayrı bir siyasi aktör olarak ön plana çıkmasını sağlamıştır.

Günümüz Irak'ında, tüm toplumu kapsayan bütüncül bir kimlik anlayışından söz etmek güçtür. Ülke, çeşitli etnik ve mezhebi kimliklerin birbiriyle rekabet halinde olduğu ve zaman zaman çatıştığı parçalı bir görünüm arz etmektedir. Bu etnik ve mezhepsel kimliklerin çekişmesi, Irak'ta toplumsal bütünleşmeyi engelleyerek ortak bir ulusal kimliğin inşasını imkânsız hale getirmekte ve ülkeyi ciddi bir kimlik krizinin içine çekmektedir.

Kimlik olgusu üzerinde etkili bir diğer faktör ise göçtür. 2003 yılında gerçekleşen Irak işgali, milyonlarca Iraklının anavatanlarını terk etmek zorunda kalmasına neden olmuştur. Göç ettikleri yeni coğrafyalarda, Iraklı mülteciler kimliklerini yeniden inşa etme ve aidiyet duygusu geliştirme konusunda çeşitli zorluklarla yüzleşmek durumunda kalmıştır. Göç sürecinde yaşanan kültürel uyum sorunları ve yerel toplumların tutumları,

Iraklıların kendilerini köklerinden kopmuş ve yabancılaşmış hissetmelerine yol açmıştır. Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında, göçün ve beraberinde getirdiği psiko-sosyal zorlukların, Irak toplumunun kolektif kimliğinde kalıcı hasarlara neden olduğu ve ulusal aidiyet bilincini zedelediğini söylemek mümkündür. Özellikle bazı azınlık grupları için, anavatanlarıyla olan fiziksel bağların kopması asimilasyon, kültürel yozlaşma ve dil kaybı tehlikesi nedeniyle kimliklerinin yok olma riskini de beraberinde getirmiştir (Kadhum, 2023: 588).

“Günümüzün modern silahlarla yapılan savaşlarında ve öncesinde cinsel taciz, kadına yöneltilen ikinci silahtır. Her savaşta ırza geçme; etnik temizlik ve politik bir kontrol yöntemi olarak kullanılmaktadır.” (Değirmenci, 2003: 22). Bu bağlamda, 2003 Irak Savaşı sırasında kadınlar, tecavüz ve cinsel şiddet gibi insanlık dışı muamelelerle karşı karşıya kalmışlardır. Bunun yanında savaş sırasında ve sonrasında birçok kadın ve çocuk, doğrudan şiddet olaylarında hayatını kaybetmiş veya yaralanmıştır. Sağlık altyapısının çökmesi, kadın ve çocukların temel sağlık hizmetlerine erişimini ciddi şekilde kısıtlamış, temiz suya erişim ve yeterli beslenme gibi temel ihtiyaçlardan mahrum bırakmıştır. Savaşın getirdiği şiddet ortamı, kadınlar ve çocuklarda derin psikolojik travmalara yol açmış, birçok çocuk ciddi ruh sağlığı sorunları yaşamıştır. Kadınlar ise ailelerini geçindirmek zorunda kalmış ve büyük stres altında kalmıştır. Çevresel kirlilik ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, sağlık sorunlarını daha da artırmış, uzun vadeli sağlık etkileri, bulaşıcı hastalıkların yeniden ortaya çıkmasına ve yetersiz beslenme nedeniyle sağlık sorunlarının artmasına neden olmuştur. Genel olarak, 2003 Irak Savaşı, kadınlar ve çocuklar üzerinde yıkıcı etkiler yaratmış, onları savaşın en savunmasız kurbanları haline getirmiştir (Salvage, 2007). BM Mülteci Ajansı verilerine göre 2023 yılı itibariyle 1,2 milyon Iraklı çatışmalar, şiddet ve zulüm nedeniyle yerinden edilmiş durumdadır. Ayrıca 1 milyonu acil olmak üzere 3 milyon Iraklı da çatışmaların yıkıcı etkileri nedeniyle insani yardıma ve uluslararası korumaya muhtaç bir şekilde yaşam mücadelesi vermektedir (UNHCR, 2024).

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinin ardından başlattığı devlet inşa süreci, ülkenin siyasi, ekonomik ve toplumsal yapısında radikal dönüşümlere neden olmuştur. Bilindiği üzere devlet inşası, bir devletin temel işlevlerini yerine getirebilmesi için gerekli olan unsurları oluşturma ve güçlendirme sürecidir. Bu süreç, şiddetin kontrol altına alınması, meşru bir yönetim anlayışının yerleştirilmesi ve etkili kurumların inşa edilmesini içermektedir (Fritz ve Menocal 2007: 4). Ancak, devlet inşası süreci sadece siyasi ve

ekonomik boyutlarla sınırlı kalmamaktadır. Bu süreçte, kültürel faktörler de önemli bir rol oynamaktadır.

Lewis'a (2020: 3) göre Avrupa'daki sosyal ve kültürel değişimler çoğunlukla kendi iç dinamiklerinden kaynaklanırken, Ortadoğu'daki değişimler ise büyük ölçüde Batı'dan, özellikle de Avrupa ve Amerika'dan etkilenmiştir. Bu bağlamda ABD'nin Irak'ta uyguladığı kültürel politikalar, devlet inşası sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Ancak bu politikalar, yerel kültürel dinamiklerin göz ardı edilmesi ve Batılı normların dayatılması şeklinde gerçekleşmiştir. Küreselleşmenin de etkisiyle söz konusu politikalar, Irak'ın ulusal kimliğini ve kültürel bütünlüğünü tehdit eden bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Batı tarzı eğitim sisteminin yanı sıra medya, popüler kültür, teknoloji, ekonomik baskılar, siyasi müdahaleler ve askeri varlık aracılığıyla Irak kültürü Batı hegemonyası altında yeniden şekillenmektedir.

Irak'ın kültürel dönüşümünü tetikleyen en önemli araçlardan biri, şüphesiz medyadır. 2003 işgalinden sonra ABD, Irak medyasını şekillendirme sürecinde ideolojik ve askeri gereklilikler doğrultusunda müdahalelerde bulunmuştur (Al-Rawi, 2013: 376). Bu doğrultuda CPA tarafından Mayıs 2003'te Irak'ta devlet kontrolündeki tüm medya kuruluşlarını yöneten ve denetleyen Irak Medya Ağı (Iraqi Media Network – IMN) kurulmuştur (al-Kaabi vd., 2024). IMN, televizyon, radyo ve basılı medya gibi çeşitli platformlar aracılığıyla halkın algısını yönlendirme görevini üstlenmiş ve toplumsal dönüşümün en önemli araçlarından biri olmuştur. Başka bir ifadeyle, Irak medyası adeta ABD'nin politikalarını destekleyen bir propaganda aracı haline gelmiştir. Aynı zamanda birçok Irak medya kuruluşu, ABD tarafından finanse edilmekte ve bu durum medyanın tarafsızlığını ve bağımsızlığını ciddi anlamda zedelemektedir (DeYoung ve Pincus, 2008). Bu bağlamda Amerikan destekli yerel medya kuruluşları, haberlerinde ve programlarında Amerikan bakış açısını ve değerlerini ön plana çıkarmaktadır. Böylece, Irak halkı kendi gerçeklerinden uzaklaşmakta ve yabancı bir perspektifin etkisi altına girmektedir. Medyanın taraflı ve manipülatif tutumu, toplumun doğru ve objektif bilgiye erişimini giderek zorlaştırmakta ve kamuoyunun sağlıklı bir şekilde bilgilendirilmesini engellemektedir. Örneğin, ABD faaliyetlerini olumlu bir şekilde yansıtan veya ABD karşıtı görüşleri sansürleyen haberler, Irak halkının manipülasyona açık hale gelmesine neden olmaktadır. Nitekim, bağımsız bir medya organı olarak planlandığı iddia edilse de IMN, ABD'nin Irak üzerindeki kontrolünü güçlendirmek ve ABD'nin eylemlerinin kabulünü artırmak için kullanılan bir araç olarak tasarlanmıştır (Al-Rawi, 2013: 381).

Medyanın bir diğ er yönü ise popüler kültürün yayılmasına katkıda bulunmasıdır. Karakoç'un (2014: 255) ifade ettiği üzere, medya hem popüler kültür ürünlerinin oluşumunda hem de bu ürünlerin geniş kitlelere ulaşmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Bu yüzden medya, popüler kültürün yayılmasındaki ana etken olarak görülmektedir. Böylece Amerikan kültürünü ve yaşam tarzını tanıtan programlar ve reklamlar aracılığıyla Irak toplumunun tüketim alışkanlıkları ve beklentileri de etkilenmektedir. Hollywood filmleri, televizyon dizileri ve TV şovları gibi Amerikan yapımları, medya aracılığıyla Iraklıların günlük yaşamlarında daha fazla yer edinmeye başlamıştır.

Amerikan popüler kültürünün Irak toplumundaki artan etkisi, ülkenin tüketim alışkanlıklarını ve yaşam tarzını şekillendirmektedir. Amerikan markaları, Irak pazarında giderek daha fazla yer almaya başlamıştır. İlk olarak Irak'ın işgali sırasında Amerikan askeri üslerinde Burger King, Pizza Hut, Cinnabon, Subway ve Popeyes gibi fast-food zincirleri hizmet vermeye başlamış ve işgalin sona ermesiyle birlikte bu fast-food zincirlerinden bazıları Irak halkına da açılmıştır. Alışveriş merkezleri ve KFC, Burger King, Hardees, Papa Johns ve Church's Chicken vb. gibi Batı menşeili fast-food zincirleri şehir hayatının bir parçası haline gelmiştir (Levkowitz, 2023). Yerel restoranlar, ünlü fast-food zincirlerini taklit etme eğilimi içerisine girmişlerdir. Irak'ın Felluce şehrinde bulunan "King of Kentucky Chicken Restaurant" bunun çarpıcı bir örneğidir. Bu restoran, dünyaca  nl  KFC'nin logosuna oldukça benzer bir logo kullanmakta ve ismini de KFC'ye öykünerek KFCR olarak belirlemiştir (Shadid, 2009). McDonald's, 2006 yılında Irak'ı işgal eden Amerikan askeri birlikleri için bir şube açmış olsa da günümüzde Irak vatandaşlarına hizmet veren bir şube bulunmamaktadır. şirketin ülkede resmi olarak faaliyet göstermemesi nedeniyle, Kuzey Irak'ta yer alan Süleymaniye şehrinde MaDonal's ve Matbax gibi yerel McDonald's taklitleri ortaya çıkmıştır (Levkowitz, 2023). Iş D'in bölgede etkin olduğu yıllarda, rejimin şeriat kanunları uyarınca Amerikan fast-food  r nleri, Nike ve Adidas spor kıyafetleri, Manchester United ve Barcelona gibi önde gelen kulüplerin futbol formaları dahil olmak üzere Batı kültürünü yansıtan birçok ürün yasaklanmıştı. Ancak 2017 yılında Iş D'in bölgedeki hakimiyetinin sona ermesinin ardından Musul'da McMosul adlı bir restoran açılmıştır (Moyes, 2018). Bu  yk nme sadece fast-food markalarından ibaret değildir. Erbil şehrinde bir vücut geliştirme salonu, Amerikalı aktör ve vücut geliştirici Arnold Schwarzenegger'i "Kral Arnold" olarak idolleştirmiş ve salonun tabelasında resmetmiştir (Lightfoot, 2024). Bu  rnekler her ne

kadar basit taklitler gibi görölse de Amerikan popüler kültür sembollerinin Irak toplumunun çeşitli alanlarına ne denli nüfuz ettiğini göstermektedir.

Amerikan popüler kültürünün tüketim merkezli yapısı ve modern yaşam tarzına yönelik vurgusu, dünya çapındaki trendleri yakalamak ve çağdaş bir yaşam sürdürmek isteyen pek çok Iraklı için çekici bir seçenek olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda Batı tarzı giyim, davranış ve düşünce biçimlerinin yaygınlaşması kaçınılmaz görünmektedir. Nike, New Balance, Puma, H&M, Zara, Mango gibi Batı menşeli ayakkabı ve giyim markalarının Irak pazarında giderek daha fazla yer alması bu durumun somut göstergelerindendir. Kot pantolon, t-shirt ve spor ayakkabı gibi Batı tarzı kıyafetler gitgide günlük yaşamın bir parçası haline gelmektedir. Saddam Hüseyin döneminde kadınsı bulunduğu için takılması hoş karşılanmayan güneş gözlükleri, bugün Amerikan askerlerinden ayırt edilmesi güç olan Iraklı askerler tarafından kullanılmaktadır (Shadid, 2009).

Amerikan popüler kültürünün Irak toplumu üzerindeki etkisi, müzik ve eğlence alanında da kendini göstermektedir. Irak radyo istasyonlarında Amerikan pop şarkılarının sıklıkla yayınlanması ve özellikle genç nesil arasında rap ve hiphop gibi Amerikan kökenli müzik türlerinin popüleritesi artmaktadır.

Günümüzde doğrudan sömürgecilik büyük ölçüde sona ermiş olsa da emperyalizm siyasal, iktisadi, ideolojik, toplumsal ve kültürel alanlarda varlığını sürdürmektedir (Said, 2021: 40). Irak'ın yakın tarihinde yaşanan gelişmeler, emperyalizmin kültürel boyutunun somut bir örneğini teşkil etmektedir. Amerikan işgali ve sonrasında gelişen süreç, Amerikan popüler kültürünün ve yaşam tarzının Irak toplumunda hızla yayılmasına neden olurken kendi kültürel kodlarından koparılan Irak halkı, yabancı bir kültürün değerlerini benimsemeye yönlendirilmektedir.

5. SONUÇ

Postkolonyalizm, sömürgeciliğin uzun vadeli etkilerini inceleyen ve sömürgecilik sonrası toplumlarda meydana gelen siyasi, sosyal ve kültürel dönüşümleri derinlemesine analiz eden disiplinlerarası bir düşünce akımı ve çalışma alanıdır. Bu yaklaşım, sömürgeciliğin etkilerinin yalnızca geçmişte kalmadığını, günümüzde de çeşitli biçimlerde kendini göstermeye devam ettiğini vurgulamaktadır. Bu çerçevede postkolonyalizm sömürgecilik ve emperyalizmin modern dünyadaki yansımalarını anlamak için eleştirel bir analitik çerçeve sunmaktadır. Batı-merkezli bilgi üretimi paradigmalarını sorgulayan postkolonyalizm, Batı dışı perspektifleri ve sesleri ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır.

Postkolonyal düşünce, sömürgeci güçlerin sömürge toplumların kültürleri, dilleri, bilgi sistemleri ve kimlikleri üzerinde baskı kurarak kendi değerlerini ve dünya görüşlerini dayattığını ve böylece kültürel bir hegemonya oluşturduğunu ileri sürmektedir. Bu hegemonyanın izlerini ve etkilerini analiz etmek, postkolonyal çalışmaların temel amaçlarından biridir. Postkolonyalizmin tarihsel arka planı incelendiğinde, sömürgeciliğin temelinde Batı'nın kendini üstün görme ve "öteki"ni aşağılama anlayışının yattığı görülmektedir. Aydınlanma Çağı'ndan itibaren Batı, kendisini medeni, ileri ve akılcı olarak tanımlarken; sömürgeleştirdiği toplumları geri kalmış, ilkel ve duygusal olarak nitelendirmiş ve "öteki"leştirmiştir. Bu yaklaşım, Batı'nın "öteki"leştirdiği toplumlar üzerinde askeri, siyasi, sosyal ve kültürel müdahalelerini meşrulaştırmak için başvurduğu bir araç haline gelmiştir.

19. yüzyılda zirveye ulaşan sömürgecilik faaliyetleri sonucunda Afrika, Asya ve Amerika kıtalarının büyük bölümü Avrupalı güçlerin kontrolü altına girmiştir. Ancak 20. yüzyılda bağımsızlık hareketleri ivme kazanmış ve sömürgeler özgürlüklerini elde etmeye başlamıştır. Bu süreçte Aimé Césaire ve Frantz Fanon gibi entelektüeller, sömürgeciliğin etkilerini sorgulayan ve sömürgeciliğe karşı direniş çağrısı yapan öncü eserler kaleme almışlardır.

Postkolonyalizmin bir disiplin olarak teorileşmesi ise 1970'lerde Edward Said'in "Oryantalizm" eseriyle sistematik bir çerçeveye kavuşmuştur. Said, çalışmasında Batı'nın Doğu'yu nasıl ötekileştirdiğini ve egzotik ve ilkel olarak tasvir ettiğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, Gayatri Spivak'ın ortaya koyduğu "madun" (subaltern) kavramı,

sömürge altındaki ezilen ve susturulan kesimlerin deneyimlerine dikkat çekmiştir. Homi Bhabha ise "melezlik" (hybridity) ve "üçüncü alan" (third space) kavramlarıyla, sömürgeci ve sömürge kültürlerin etkileşiminden doğan yeni kültürel yapılanmaları analiz ederek postkolonyal teoriye önemli katkılarda bulunmuştur. Bu bağlamda eleştirel bir bakış açısı ortaya koyan postkolonyalizm, geleneksel teorilerin Batı-merkezli ve devlet odaklı yaklaşımlarını sorgulamaktadır. Postkolonyal teori, sömürgecilik mirasının günümüz dünyasındaki izdüşümlerini anlamaya çalışırken, disiplinler arası bir yaklaşım benimseyerek siyaset bilimi, sosyoloji, antropoloji, edebiyat ve kültürel çalışmalar gibi alanlardan yararlanmaktadır. Böylece postkolonyalizm sömürgecilik sonrası toplumların karmaşık gerçekliklerini ve güç ilişkilerini derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Postkolonyal düşüncenin merkezinde yer alan kritik konulardan biri kültürel miras ve emperyalizm ilişkisidir. Batılı güçler, sömürgeleştirdikleri toplumların kültürel mirasını sistematik bir şekilde tahrip etmiş, yağmalamış veya kendi kültürel hegemonyalarını pekiştirmek amacıyla sömürüye maruz bırakmışlardır. Somut kültürel miras unsurlarının önemli bir kısmı, sömürgeci ülkelerin müzelerine ve özel koleksiyonlarına kaçırılmıştır . Bir diğer yandan, sömürgeleştirilen toplumların sözlü gelenekleri, yerel dilleri, inanç sistemleri, geleneksel bilgi ve beceriler gibi somut olmayan kültürel miras unsurları da baskı altına alınmış, yasaklanmış veya asimilasyon politikalarıyla yok edilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte, yerel kültürler "ilkel", "geri kalmış" veya "barbar" olarak nitelenirken sömürgeci güçlerin sözde "medeni" ve "uygar" kültürünün üstünlüğü vurgulanmıştır.

Sömürgecilik döneminin sona ermesi ve dekolonizasyon sürecinin başlamasıyla birlikte, birçok eski sömürge ülkesi 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak, emperyalist politikaların farklı biçimlerde devam ettiği ve özellikle kültürel alanda "kültürel emperyalizm" olarak adlandırılan yeni bir hegemonya biçiminin ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Kültürel emperyalizm, emperyalist ülkelerin kendi kültürel değerlerini, yaşam tarzlarını, dillerini ve dünya görüşlerini diğer toplumlara dayatma çabalarını ifade etmektedir. Kültürel emperyalizmin temel amacı, hedef ülkenin kültürel kimliğini değiştirerek kendi çıkarlarına göre şekillendirmektir. Bu politikalar eğitim, edebiyat, medya, popüler kültür, tüketim alışkanlıkları ve iletişim araçları gibi çeşitli kanallar aracılığıyla yürütülmektedir. Örneğin emperyalist ülkeler eğitim müfredatını değiştirerek hedef ülkedeki genç nesillere kendi dillerini, tarih anlayışlarını ve değer yargılarını empoze etmeye çalışmaktadırlar.

Kültürel emperyalizmin etkileri özellikle küreselleşmenin hız kazandığı günümüz dünyasında daha da belirgin hale gelmiştir. Televizyon, sinema, radyo, internet ve sosyal medya gibi küresel iletişim araçları, baskın kültürün değerlerini ve yaşam tarzlarını geniş kitlelere ulaştırmak için kullanılmakta ve Batı merkezli bir dünya görüşünü küresel ölçekte yaygınlaştırmaktadır. Bu durum, küreselleşme faktörünün gerçekten yerel kültürler üzerinde bir "kültürsüzleştirme" etkisi yarattığını göstermektedir. Küresel kültür endüstrisinin hakimiyeti altında, yerel kültürel değerler, gelenekler ve yaşam biçimleri giderek aşınmakta ve tek tipleşmektedir.

Kültürel emperyalizme maruz kalan toplumların birçoğu güçlü kültürün hegemonyası altında eriyerek asimile olurken, bir bölümü de söz konusu kültüre karşı direnç göstererek kendi kültürel kimliklerini korumaya çalışmaktadır. Ayrıca, kültürel etkileşim sonucunda farklı kültürlerin harmanlanmasıyla hibrit (melez) kültürel formlar da ortaya çıkabilmektedir.

Postkolonyal teorinin sunduğu analitik çerçeve ışığında, kültürel mirasın tahribatı ve yağmalanması olgusunu somutlaştıran en çarpıcı örneklerden biri yakın geçmişte cereyan eden ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahaleleri ve 2003 işgalidir. Bilindiği üzere Ortadoğu, köklü medeniyetlerin beşiği olması, jeopolitik konumu ve zengin doğal kaynakları nedeniyle tarih boyunca küresel ve bölgesel güçler için ayrıcalıklı bir yere sahip olmuştur. Irak ise söz konusu bölgede Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki coğrafi konumu, Sümer, Babil, Asur ve Akad uygarlıklarından İslam medeniyetine uzanan tarihsel mirası, farklı etnik ve dini grupları barındıran demografik yapısı ve zengin petrol rezervleri ile özel bir konuma sahiptir. Ancak ülkenin yakın tarihinde yaşadığı savaşlar, işgaller ve iç çatışmalar Irak'ın kültürel mirasına telafi edilemez zararlar vermiştir.

1980-1988 İran-Irak Savaşı, 1991 Körfez Savaşı ve asıl büyük yıkımın yaşandığı 2003 ABD'nin işgali ve ardından IŞİD'in yükselişi, Irak'ın yakın tarihinde derin izler bırakan olaylardır. Bu olaylar, ülkenin siyasi ve sosyal yapısını kökten değiştirmenin yanı sıra, ABD'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını ve bölgeye yönelik politikalarını da gözler önüne sermiştir. Özellikle 2003 yılında kitle imha silahlarının varlığı iddiasıyla meşrulaştırılmaya çalışılan 2003 işgali, aslında ABD'nin bölgedeki hegemonyasını pekiştirme ve enerji kaynaklarını kontrol altına alma amacını taşıyan emperyalist bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Postkolonyal bir bakış açısıyla ele alındığında, ABD'nin Irak'a yönelik askeri müdahalesi

ve işgal sonrası izlediği politikalar, ülkenin kültürel mirasında onarılması güç tahribatlara yol açmıştır. İşgal esnasında meydana gelen yağma ve vandalizm eylemleri, Irak'ın tarihsel ve kültürel zenginliklerini hedef almıştır. Ülkenin önde gelen müzelerinin ve kültürel kurumlarının maruz kaldığı sistematik yağmalama faaliyetleri, binlerce eşsiz eserin kaybıyla sonuçlanmış ve insanlığın ortak mirası olan bu hazinelerin bir daha geri dönmek üzere yok olmasına neden olmuştur. Antik medeniyetlere ait paha biçilmez eserler yurt dışına kaçırılmış veya yok edilmiştir. Ayrıca, İslam kültürü açısından büyük öneme sahip dini yapılar da saldırıların hedefi haline gelmiş, ciddi hasarlar almış ve kısmen yıkılmıştır. Tüm bu gelişmeler, Irak'ın kültürel mirasının bilinçli bir şekilde hedef alındığını ve yok edilmeye çalışıldığını göstermektedir.

Tüm bunların yanında, ABD'nin Irak'a dayattığı siyasi ve ekonomik reformlar ülkenin siyasi ve toplumsal dokusunu parçalamış, yüzyıllardır süregelen geleneksel değerleri yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Batı eksenli demokratikleşme ve liberalleşme politikaları, Irak toplumunun sosyo-kültürel dinamiklerini dikkate almadan uygulamaya konulmuştur. Amerikan yaşam tarzı ve tüketim kültürü, Irak toplumuna dayatılarak yerel değerler ve inançlar sistemli bir şekilde erozyona uğratılmıştır. Bu durum, Iraklıların kendi öz benliklerine yabancılaşmalarına ve kimlik bunalımı yaşamalarına neden olmuştur.

ABD'nin Irak'taki "demokratikleşme" misyonu altında yürüttüğü kültürel yıkım operasyonu, esasen emperyalist hedeflere hizmet eden neo-kolonyalist bir gündemin parçası olarak değerlendirilebilir. Irak'ın jeostratejik önemi ve zengin doğal kaynakları, ülkeyi ABD'nin bölgesel güç mücadelesinde kilit bir aktör konumuna getirmiştir. Yerel kültürel değerlerin sistematik olarak tahrip edilmesi, Irak halkının toplumsal hafızasını ve kimliğini kırmayı ve onları Amerikan çıkarlarına boyun eğdirmeyi amaçlamaktadır. Postkolonyal teori, bu tür müdahalelerin ardındaki emperyalist niyetleri açığa çıkarmayı ve kültürel yıkımın toplumsal etkilerini analiz etmeyi hedeflemektedir.

Bölgenin geleceği ancak uluslararası toplumun ve uluslararası aktörlerin Irak'ın kültürel mirasını koruma konusunda kararlı bir duruş sergilemesiyle mümkün olacaktır. Emperyalist müdahalelere karşı ortak bir tavır alınmalı, BM ve UNESCO başta olmak üzere uluslararası kuruluşlar kültürel mirasın korunması konusunda daha etkin bir rol üstlenmeli ve uluslararası aktörler sömürgeci zihniyete karşı mücadele etmelidir.

6. KAYNAKLAR

- Abdurahmanlı, E., ve Bağış, E. (2021). Diploması Tanımı ve Uluslararası Konjonktürde Mevcut olan Diploması Türleri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 140-160.
- Acar, D. (2020). Turizmin Tarihî Kökenleri – I : Eski Çağlar – Mezopotamya Uygarlıkları. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 31(3), 307-313.
- Adriaenssens, D. (2010). Killing the Intellectual Class: Academics as Targets. R. W. Baker, S. T. Ismael, ve T. Y. Ismael (Eds.), *Cultural Cleansing in Iraq: Why Museums Were Looted, Libraries Burned and Academics Murdered*. London ve New York: Pluto Press, 119-148.
- Ágoston, G., ve Masters, B. (2009). “Education”. *Encyclopedia of the Ottoman Empire*. New York: Facts On File, 198-204.
- Ahuja, N. (2017). Colonialism. S. Alaimo (Ed.), *Gender: Matter*. Macmillan Reference USA, a part of Gale, Cengage Learning, 237-251.
- Akbaş, A. (2023). Gayatri Chakravorty Spivak ve Postkolonyal Teori Üzerine Notlar. *Kültür Araştırmaları Dergisi*(19), 292-307.
- Akbaş, Z. (2011). ABD'nin Ortadoğu Politikalarının Sürdürülebilirliği ve Ortadoğu'da Güç Mücadelesi. *History Studies*(3), 1-18.
- Akbaş, Z. (2012). Devlet İnşa Sürecinde Terörle Mücadele Sorunu: Irak Örneği ve Türkiye Üzerine Etkileri. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5(4), 319-332.
- Akbaş, Z. (2015). İkinci Körfez Savaşı'ndan Günümüze Irak: Aktörler ile Çıkar Çatışmalarının Analizi. E. Efegil, ve E. Pakin Albayrakoğlu (Ed.), *Türkiye'nin Yakın Havzasındaki Devlet-içi Çatışmalarının Analizi*. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 139-172.
- Akbaş, Z., Babahanoğlu, V., ve Çaylı, Ş. (2016). Kapitalist Küreselleşmenin Ortadoğu'da Sosyo-Ekonomik Ve Politik Alana Etkileri: İstikrar Ve Kalkınma İçin Fırsat Mı Tehdit Mi? *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 86-108.

- Akdemir, E. (2009). 11 Eylül 2001, 11 Mart 2004 ve 7 Temmuz 2005 Terörist Saldırılarının Ardından İslam'ın Avrupa'da Algılanışı. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 1-26.
- Akkaya, A., ve Şimşek Tolacı, S. (2021). Somut ve Somut Olmayan Kültürel Miras Üzerine: Antalya Akseki Çukurköy. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (52), 91-112.
- Akrawi, M. (1935). The New Educational System in Iraq. *The Open Court*, 3(3), 162-176.
- Alakel, M., ve Yıldırım, A. (2014). 11 Eylül Sonrası ABD'nin Irak İşgali Sürecinde Hegemonya-Emperyalizm Tartışmalarına Eleştirel Bir Bakış. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(8), 135-165.
- Al-Douri, Y. (t.y.). Status of education and higher education in Iraq for post 2003. *Committee of Education and Scientific Research*, 1-38. https://iraqi-forum2014.com/wp-content/uploads/2018/05/Paper_Yarub.pdf adresinden 21 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- al-Kaabi, A., Knights, M., ve Malik, H. (2024). *Profile: Iraqi Media Network*. The Washington Institute: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/profile-iraqi-media-network> adresinden 6 Haziran 2024 tarihinde alınmıştır.
- Allen, C. (1998). Who Put the "Post" in Postcolonial? [Review of Postcolonial Theory: A Critical Introduction, by L. Gandhi]. *NOVEL: A Forum on Fiction*, 32(1), 144-146.
- Alova, E. (2013). *Latince Türkçe Sözlük*. İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Alptekin, M. (2015). Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-Kültürel Yaklaşım. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), 231-241.
- Al-Rawi, A. (2013). The US influence in shaping Iraq's sectarian media. *International Communication Gazette*, 75(4), 374-391.
- Al-Tikriti, N. (2007). Stuff Happens": A Brief Overview of the 2003 Destruction of Iraqi Manuscript Collections, Archives, and Libraries. *Library Trends*, 55(3), 730-745.
- Al-Tikriti, N. (2010). War, State Collapse, and the Predicament of Education in Iraq. A.

Mazawi, ve R. Sultana (Eds.), *World Yearbook of Education 2010 Education and the Arab 'World': Political Projects, Struggles, and Geometries of Power*. Routledge, 350-360.

Alwan, A. (2004). *Education in Iraq: Current Situation and New Perspectives*. Ministry of Education.

Ameli, S., Marandi, S., Ahmed, S., Kara, S., ve Merali, A. (2007). *British Muslims' Expectations of the Government: The British Media and Muslim Representation: The Ideology of Demonisation*. Wembley: Islamic Human Rights Commission.

Arı, T. (2017a). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diplomasi Cilt I*. Bursa: Alfa Yayınları.

Arı, T. (2017b). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu: Irak, İran, ABD, Petrol, Filistin Sorunu ve Arap Baharı (Cilt 2)*. Bursa: Alfa Yayınları.

Arı, T. (2018). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: Aktüel Yayınları.

Arı, Y. (2023). Bir İnsanlık Suçu ve Soykırım Trajedisi: İsrail'in Filistinlilere Uyguladığı Devlet Terörü Nedeniyle Yargılanması Gerektiğine Dair Bir Değerlendirme. *Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi*(5), 16-38.

Armaoğlu, F. (2020). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. İstanbul: Kronik Kitap.

Arslanel, M., ve Eryücel, E. (2013). Küreselleşme Sürecinde Egemenlik Kavramının Dönüşümü / The Transformation of the Concept of Sovereignty in the Process of Globalization. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 23-36.

Arslanoğlu, İ. (2000). Kültür ve Medeniyet Kavramları. *Türk Kültüre ve Hacı Bektaşî Veli Araştırma Dergisi*(15), 243-255.

Ashcroft, B., Griffiths, G., ve Tiffin, H. (2002). *The Empire Writes Back*. London ve New York: Routledge.

Ashcroft, B., Griffiths, G., ve Tiffin, H. (2007). *Post-colonial Studies : The Key Concepts*. New York: Routledge.

Aslan, Ö., ve Babacan, K. (2019). Kamu Diplomasisi Bağlamında Algı Değişimi Üzerine Niteliksel Bir Araştırma. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 5(2), 177-200.

- Atalay, H. (1999). *İngilizce-Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atvur, S. (2020). Ortadoğu Jeopolitiğinde Kültürel Yansımalar: Kültürel Miras Üzerine Bir Değerlendirme. *Novus Orbis: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(2), 81-110.
- Avery, R., Bezmez, S., Edmonds, A., ve Yaylalı, M. (1996). *Redhouse English-Turkish Dictionary*. İstanbul: Redhouse Yayınevi.
- Avşar, Z., ve Koyuncu, S. (2022). Teorik Çerçeve ve Kültürel Diplomasi. Z. Avşar, M. Şahin, M. Küçükylmaz, S. Ökten, ve M. Popescu Veske (Eds.), *Türkiye'nin Yumuşak Güç Enstrümanı Olarak Kültürel Diplomasi ve İletişim*. İstanbul: Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Yayınları, 17-40.
- Aydoğan, İ., ve Fidan, M. (2022). Sömürgecilik Bağlamında Afrika'da Eğitim. *Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 128-149.
- Backman, M., ve Nilsson, P. (2018). The role of cultural heritage in attracting skilled individuals. *Journal of Cultural Economics*, 42, 111-138.
- Bağce, H. E. (2003). Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (28), 63-79.
- Bahtiyar, K. (2021). Petrolün Orta Doğu Siyasetinin Belirlenmesindeki Rolü: Abd'nin Enerji Hegemonyası Ve Çatışmalar. *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*(5), 138-194.
- Bahtiyar, N. (2016). *Ortadoğu'da otoriter rejimler ve demokrasiye geçiş süreci sorunları: Arap baharı içinde Mısır örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Baker, R. W., Ismael, S. T., ve Ismael, T. Y. (2010). Ending the Iraqi State. R. W. Baker, S. T. Ismael, ve T. Y. Ismael (Eds.), *Cultural Cleansing in Iraq: Why Museums Were Looted, Libraries Burned and Academics Murdered*. London ve New York: Pluto Press, 3-48.
- Balcı, A. (2020). Post-Kolonyalizm. A. Balcı ve Ş. Kardaş (Ed.), *Uluslararası İlişkilere Giriş: Tarih, Teori, Kavram ve Konular*. İstanbul: Küre Yayınları, 269-280.
- Bates, D., ve Rassam, A. (2018). *Ortadoğu Halkları ve Kültürleri*. (Çev. M. B. Gümüşbaş) Ankara: Dipnot Yayınları.

- Bayar, F. (2008). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye. *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, 32(4), 25-34.
- BBC News. (2015a). *IŞİD militanları Musul Müzesi'nde heykelleri parçaladı*. https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2015/02/150227_vid_isid_heykel adresinden 24 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- BBC News. (2015b). *IŞİD, Nimrud'u önce yağmaladı, sonra yıktı*: https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/03/150306_nimrud_tahribati adresinden 25 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Beckett, F. (2006). Professors in Penury. *Guardian*. <https://www.theguardian.com/education/2006/dec/12/internationaleducationnews.highereducation> adresinden 23 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Benli Altunışık, M. (2009). Ortadoğu ve ABD: Yeni bir Döneme Girilirken. *Ortadoğu Etütleri*, 1(1), 69-81.
- Bertman, S. (2003). *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*. New York: Facts On File.
- BIAA. (2023). Arkeolojik Varlıkların Korunması ve Kurtarılması. https://digitalrepository.biaa.ac.uk/_flysystem/repo-bin/2023-06/PRJ149_B1D3_metin_tr.pdf adresinden 13 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.
- Bilgiç, A. T. (2012). *Tarih Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Bloom, J. (1993). On the Transmission of Designs in Early Islamic Architecture. *Muqarnas*, 10, 21-28.
- Bostancı Özügürlü, M. (2005). *Soğuk Savaş Sonrası Değişen Dünya Koşulları Ve Yeni Uluslararası Konjonktürde Abd'nin Yeri*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BOTAŞ (2024). <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dunyadaki-petrol-ve-dogal-gaz-rezervleri-nerelerdedir-ve-ne-kadardir/251> adresinden 25 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.
- Brodie, N., Doole, J., ve Watson, P. (2000). *Stealing History: The Illicit Trade in Cultural Material*. Cambridge: The McDonald Institute for Archaeological Research.
- Buğra, S. (2011). *Mimari Melezlik Yerelin Kendini "Yeni"Den Tanımlaması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri

Enstitüsü, İstanbul

Bulut, F. (2020). Kültürün Reklamı: İngiliz ve Alman Geleneklerinde Kültür Diplomasisi. *TRT Akademi*, 5(10), 870-881.

Bush, B. (2006). *Imperialism and Postcolonialism*. London: Pearson Education Limited.

Buzan, B., ve Lawson, G. (2015). *The Global Transformation: History, Modernity and the Making*. Cambridge: Cambridge University Press.

Byrne, E. (2009). *Homi K. Bhabha*. Palgrave Macmillan.

Can, B., Gülbudak, Ö., ve Gökler, B. (2017). “Fusayfîsâ” İslam Mimarisinde Mozaik. *Art-Sanat Dergisi*(7), 71-121.

Cebeci, K. (2003). *Kültürel Emperyalizm ve Medya*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Césaire, A. (2005). *Sömürgecilik Üzerine Söylev - Fransız Irkçılığının Fikri ve Tarihsel Temelleri*. (Çev. G. Ayas) İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Chandak, P. (2024). *The Middle East And Africa Renewable Energy Market To Soar, Reveals Report*. SolarQuarter: <https://solarquarter.com/2024/04/03/the-middle-east-and-africa-renewable-energy-market-to-soar-reveals-report/> adresinden 28 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

Chomsky, N. (2013). *Bilgi ve Özgürlük Sorunları: Russell Konferansları*. (Çev. T. Doğan) İstanbul: bgst Yayınları.

Cleveland, W. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev. M. Harmancı) İstanbul: Agora Kitaplığı Yayınları.

Coalition Provisional Authority. (2004). *An Historic Review of CPA Accomplishments*. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pcaab654.pdf adresinden 8 Haziran 2024 tarihinde alınmıştır.

Cohen, B. J. (1973). *The Question of Imperialism: The Political Economy of Dominance and Dependence*. New York: Macmillan Press.

Constitution of the Republic of Iraq. (2005).

- Curry, A. (2015). *National Geographic*. Here Are the Ancient Sites ISIS Has Damaged and Destroyed: <https://www.nationalgeographic.com/history/article/150901-isis-destruction-looting-ancient-sites-iraq-syria-archaeology> adresinden 25 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Çakmak, C. (2005). Yeni Anayasa Sonrası Irak Parçalanır mı? *TASAM Stratejik Rapor*, 4-32.
- Çapcıoğlu, İ. (2008). Küreselleşme, Kültür ve Din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 153-183.
- Çıtak, E. (2014). “Postkolonyalizm ve Batı Sinemasında Doğu-Batı Ayrımına Yönelik Postkolonyal Öğeler. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 561-578.
- Çimen, A. (2020). *Kısa Ortadoğu Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Çoban Karabulut, P. (2022). 1947 Türkiye-Ürdün Dostluk Antlaşması ve Türkiye-Suriye İlişkilerine Etkileri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 38(106), 699-730.
- Daban, E., ve Daban, C. (2018). Saddam Hüseyin Dönemi Irak Dış Politikası: Irak-İran Savaşı, Kuveyt’in İşgali Ve Abd’nin Irak’a Müdahalesi. *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi (AEUIİBFD)*, 2(1), 83-109.
- Dağıstan Özdemir, M. (2005). Türkiye’de Kültürel Mirasın Korunmasına Kısa Bir Bakış. *Planlama*(31), 20-25.
- Değirmenci, E. (2003). Küreselleşme Kadına Ne Getirdi? *Toplumsal Ekoloji*(3), 17-26.
- Deniz, T. (2012). Mekansal Paylaşım Açısından Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye. *Marmara Coğrafya Dergisi*(26), 147-171.
- Detwiler, E. (2008). *Iraq’s Cultural Heritage: Preserving the Past for the Sake of the Future*. The United States Institute of Peace. adresinden 25 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- DeYoung, K., ve Pincus, W. (2008). *U.S. to fund pro-American publicity in Iraq*. NBC News: <https://www.nbcnews.com/id/wbna27004176> adresinden 6 Haziran 2024 tarihinde alınmıştır.
- Dikmen-Alsancak, N. (2019). Üçüncü Dünya Güvenlik ve Postkolonyal Güvenlik

Yaklaşımları Arasındaki Farklılıklar: Devlet, Kültür ve Modernite. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 16(63), 13-31.

Dobb, M. (1990). *Kapitalizmin Dünü ve Bugünü*. (Çev. F. Kantur) İstanbul: İletişim Yayınları.

Dobbins, J., Jones, S. G., Runkle, B., ve Mohandas, S. (2009). Building the CPA. *Occupying Iraq: A History of the Coalition Provisional Authority*. Santa Monica: RAND Corporation, 11-30.

Dodge, T. (2010). The Ideological Roots of Failure: The Application of Kinetic Neo-Liberalism to Iraq. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 86(6), 1269-1286.

Duffield, J. (2005). Oil and the Iraq War: How the United States Could Have Expected to Benefit, and Might Still. *Middle East Review of International Affairs*, 9(2), 109-141.

Dündar, H. (2018). Yeni Hegemonya Anlayışı Çerçevesinde Bush Doktrini Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 9(2).

Dyson, S. (2009). "Stuff Happens": Donald Rumsfeld and the Iraq War. *Foreign Policy Analysis*, 5(4), 327-347.

Erdem, G. (2013). İslam Kültür Tarihinin İlk İlimler Akademisi Beytü'l-Hikme. *Dini Araştırmalar*, 16(42), 57-77.

Eren, E. (2017). Sivil Toplumun Dış Politika İnşasındaki Rolü: Türk Kamu Diplomasisi Örneği. *Ekonomi, Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 36-49.

Erkan, S. (2017). CIA Günlük Raporlarına Göre İran'da Şah'ın Devrilmesi. *Journal of Turkish Studies*, 12(12), 95-114.

es-Sakkâr, S., ve Bozkurt, N. (2006). Müstansırıyye Medresesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 32). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 121-123.

Euronews. (2017). *IŞİD Musul'daki El Nuri Camii'ni havaya uçurdu*. <https://tr.euronews.com/2017/06/22/isid-musuldaki-el-nuri-camiini-havaya-ucurdu> adresinden 25 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Evans, B., ve Mooney, A. (2007). *Globalization: The Key Concepts*. (B. E. Annabelle Mooney, Dü.) Routledge: Taylor ve Francis Group.

- Evans, G., ve Newnham, J. (2007). Emperyalizm. J. Newnham ve Graham Evans(Eds.), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. (Çev. H. A. Utku) İstanbul: Gökkubbe Yayınları.
- Eyriçe Tepeciklioğlu, E. (2013). Postkolonyal Kuram Uluslararası İlişkiler Disiplinini Dekolonize Etmek. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 80-97.
- Fanon, F. (2007). *Yeryüzünün Lanetlileri*. (Çev. Ş. Süer) İstanbul: Versus Yayınları.
- Fanon, F. (2016). *Siyah Deri, Beyaz Maskeler*. (Çev. C. Koytak) İstanbul: Encore Yayınları.
- Ferro, M. (1997). *Colonization: A Global History*. London: Routledge.
- Fisunoğlu, S., ve Dumlu, A. (2018). Kolonyal Söylem: Bir Savaşçı Aimé Césaire. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 3(5), 43-57.
- Forsyth, M. (2004). Casualties of War: The Destruction of Iraq's Cultural Heritage as a Result of U.S. Action During and After the 1991 Gulf War. *The DePaul Journal of Art, Technology ve Intellectual Property Law (JATIP)*, 14(1), 73-108.
- Fritz, V., ve Menocal, A. (2007). Understanding State-Building from a Political Economy Perspective An Analytical and Conceptual Paper on Processes, Embedded Tensions and Lessons for International Engagement . *Overseas Development Institute*.
- Fuller, M., ve Adriaenssens, D. (2010). Wiping the Slate Clean. R. W. Baker, S. T. Ismael, ve T. Y. Ismael (Eds.), *Cultural Cleansing in Iraq: Why Museums Were Looted, Libraries Burned and Academics Murdered*. London ve New York: Pluto Press, 149-202.
- Gelvin, J. (2019). *Modern Ortadoğu Tarihi 1453-2015*. (Çev. G. Ayas) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Glare, P. G. (1968). *Oxford Latin Dictionary*. London: Oxford University Press.
- Gökmen, O. (2011). Diplomasi ve Ekonomi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*(1), 147-156.
- Gönültaş, E. (2008). *Edward Said'in Eserlerinde Emperyalizm ve Oryantalizm İlişkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler

Enstitüsü, Kırıkkale.

Griffiths, M., O'Callaghan, T., ve Roach, S. (2013). *Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. (Çev. CESRAN) Ankara: Nobel Yayın.

Grovogui, S. N. (2016). Postkolonyalizm. T. Dunne, M. Kurki ve S. Smith (Eds.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*. (Çev. Ö. Kelekçi) Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 267-287.

Gülcü, E. (2023). *Osmanlı İdaresinde Bağdat 1534-1623 (İdari ve Fiziki Yapı)*. Ankara: İksad Yayınevi.

Gümüüşçü, O. (2018). Tarihi Coğrafya ve Kültürel Miras. *Erdem*(75), 99-120.

Günel, A. (2004). Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 4(1), 156-164.

Gürçay, S. (2017). İstanbul'un İnanç ve İnanışlarına Panoramik Bir Yaklaşım. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*, 3(1), 35-56.

Güven, U., ve Ergur, A. (2014). Dünyada ve Türkiye'de Müzik Sosyolojisinin Yeri ve Gelişimi. *Sosyoloji Dergisi*, 3(29), 1-19.

Güvenç, B. (1979). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hamdani, A. (2008). The Damage Sustained to the Ancient City of Ur. P. Stone, ve J. Bajjaly (Eds.), *The Destruction of Cultural Heritage in Iraq*. Woodridge: The Boydell Press, 151-155.

Hançerlioğlu, O. (1993). Ekonomik Öğretiler. O. Hançerlioğlu (Ed.), *Ekonomi Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 83-93.

Hanilçe, M. (2010). Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak. *Tarih Okulu Dergisi*(VII), 47-70.

Harding, L. (2001). *Taliban blow apart 2,000 years of Buddhist history*. The Guardian: <https://www.theguardian.com/world/2001/mar/03/afghanistan.lukeharding> adresinden 25 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Harrison, R. (2010). What is heritage? R. Harrison (Ed.), *Understanding the politics of heritage*, Manchester University Press, 5-42.

- Hinnebusch, R. (2007). The American Invasion of Iraq: Causes And Consequences. *PERCEPTIONS: Journal of International Affairs*, 12(1), 9-27.
- Hoad, T. (1996). colony. T. Hoad (Ed.), *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. New York: Oxford University Press.
- Hobson, J. (2020). *Batı Medeniyetinin Doğulu Kökenleri*. (Çev. E. Ermert) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hodges, L. (2006). Iraq's universities are in meltdown. Independent. <https://www.independent.co.uk/news/education/higher/iraq-s-universities-are-in-meltdown-427316.html> adresinden 23 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Hülagü, F. (2018). Marksizm ve Eleştirel Teoriler. E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 175-202.
- HÜTKAM. (tarih yok). *Hacettepe Üniversitesi Tarihi ve Kültürel Mirası Araştırma Merkezi (HÜTKAM)*. Ankara.
- INES Global. (2003). *U.S. Threatens Iraqi Scientists*. The US/UK War Against Iraq : https://inesglobal.org/wn11_03.htm adresinden 24 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- International Humanitarian Law. (2024). *Protecting a World Heritage Site in Iraq: 1991*. <https://ihl-in-action.icrc.org/case-study/iraq-united-states-protects-ziggurat-ur-world-heritage-site> adresinden 23 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Işık, A. (2018). İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş. *Mavi Atlas*, 6(2), 46-74.
- İlhan, A. (1991). Atebât. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 4). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 49-50.
- İpek, V., ve Oyman, Ç. (2019). Postkolonyal Teori ve Uluslararası İlişkiler. R. Gözen (Ed.), *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 441-477.
- İplikçi, A. (2017). Kolonyalizm ve Emperyalizm Üzerine Bir Değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1527-1540.
- İpşirli, M. (2003). Medrese. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 28), 327-333.

- İSMEP Rehber Kitaplar . (2014). *Kültürel mirasın korunması*. İstanbul: İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi (İPKB).
- Jaffe, A. (2007). Iraq's Oil Sector: Past, Present, and Future. *James A. Baker III Institute for Public Policy and the Japan Petroleum Energy Center. Rice University*.
- Jahan, S., ve Mahmud, A. (2017). What Is Capitalism? IMF (Ed.), *Back to Basics : Economic Concepts Explained*. Washington: International Monetary Fund, 2-3.
- Jamail, D. (2010). Death, Displacement, or Flight. R. Baker, S. Ismael, ve T. Ismael (Eds.), *Cultural Cleansing in Iraq: Why Museums Were Looted, Libraries Burned and Academics Murdered*. London ve New York: Pluto Press, 203-211.
- Kadhum, O. (2023). Nation-destroying, emigration and Iraqi nationhood after the 2003 intervention. *International Affairs*, 99(2), 587-604.
- Kaplan, M. (1983). *Kültür ve Dil*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Karadağ, A., ve Birdişli, F. (2019). Küreselleşme Sorunu: Küreselleşme Krize mi Girdi? M. S. Erol, ve M. Ekşi (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Güncel Sorunlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 39-62.
- Karagül, S. (2013). Türkiye'nin Balkanlardaki "Yumuşak Güç" Perspektifi: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 8(1), 79-102.
- Karagüzel, A. (2020). Yeni Yüzyılda ABD'nin Ortadoğu Politikası: Büyük Ortadoğu Projesi. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 3(2), 27-46.
- Karakoç, E. (2014). Medya Aracılığıyla Popüler Kültürün Aktarılmasında Toplumsal Değişkenlerin Rolü. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(3), 245 - 269.
- Karapınar, E., ve Barakazı, M. (2017). Kültürel Miras Turizminin Sürdürülebilir Turizm Açısından Değerlendirilmesi: Göbeklitepe Ören Yeri. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 5-18.
- Karlı, Ş. (2023). Ortadoğu'da İhtilaller ve Darbeler: Irak Örneği. A. Kazaz (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Uluslararası Araştırmalar XXIV*. Eğitim Yayınevi, 71-84.
- Kartal, G., ve Öztürk, S. (2017). Filistin'in Ekonomik Yapısı ve Filistin'de Politik İstikrarsızlıkların Ekonomik Büyümeye Etkisi. *Filistin Meselesi ve Türkiye*

Uluslararası Kongresi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Kültür Yayınları, 41-74.

Kartal, Z. (2007). Kavramsal ve Tarihsel Yönleri İle Küreselleşme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(2), 251-264.

Kasım, K. (2000). Soğuk Savaş Dönemi Sonrası ABD-İsrail İlişkileri. *21. Yüzyıl Enstitüsü Avrasya Dosyası*, 6(2), 121-138.

Kepsutlu, B. (2020). *Amerika'nın Ortadoğu Politikası*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Keseroğlu, H., ve Demir, G. (2016). Antikçağda Bilim ve Kütüphane. *Türk Kütüphaneciliği*, 30(3), 365-397.

Kevseroğlu, N. (2018). Irak'ta Türkçe Yer Adları. *World Journal of Human Sciences*(2), 80-87.

Khoury, D. R. (2003). *Perspectives on History* . Iraq's Lost Cultural Heritage: <https://www.historians.org/research-and-publications/perspectives-on-history/september-2003/iraqs-lost-cultural-heritage?locale=tr> adresinden 23 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı Ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), 219-230.

Koç, N. (2011). “Kültür” ve “Medeniyet” Kavramları Etrafındaki Tartışmalar ve Atatürk’ün Düşünceleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7(13), 103-122.

Korgun, İ. (2020). Türkiye Suriye İlişkileri. *Ahi Evran Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 53-66.

Köroğlu, K. (2018). *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Köse, H. (2015). Şii Grupların Irak Siyasetine Etkisi: 2003-2012 Dönemi. *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies*, 1(2), 53-89.

Lenin, V. I. (2009). *Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*. (Çev. C. Süreya) Ankara: Sol Yayınları.

- Levkowitz, J. (2023). *Iraq: American fast food is leaving its mark two decades after the invasion*. Middle East Eye: <https://www.middleeasteye.net/discover/iraq-us-fast-food-invasion-growing-popularity> adresinden 6 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Lewis, B. (2020). *Ortadoğu*. (Çev. S. Y. Kölay) Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Lightfoot, D. (2024). *Popular Culture As Global Culture*. Cultural Landscapes from Around the World: <http://www2.geog.okstate.edu/users/lightfoot/popular/popularset.html?pages/iraq5.html> adresinden 6 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm/ Postkolonyalizm*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lowe, L. (2010). Reckoning Nation and Empire: Asian American Critique. J. Rowe (Ed.), *A Concise Companion to American Studies*. Chichester: Blackwell Publishing Ltd., 229-244.
- Maddison, A. (2004). *Growth and Interaction in the World Economy: The Roots of Modernity*. Washington, DC: American Enterprise Institute.
- Mark, J. J. (2023). *World History Encyclopedia*. Mesopotamian Art and Architecture: https://www.worldhistory.org/Mesopotamian_Art_and_Architecture/ adresinden 23 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Marx, K. (2003). *Kapital I*. (Çev. Alaattin Bilgi) Yer Belirtilmemiş: Eriş Yayınları.
- Mathi, M. B. (2020). Cultural Aspects in English for Iraq, Book 6. *Journal of Talent Development and Excellence*, 12(2), 2539-2550.
- Meydan Larousse Ansiklopedisi (1985). *Emperyalizm* (Cilt 4). İstanbul: Meydan Yayınevi.
- Milliyet. (2014). *IŞİD, Hz. Yunus türbesini de uçurdu*. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/isid-hz-yunus-turbesini-de-ucurdu-1917268> adresinden 25 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Moore-Gilbert, B. (2005). Spivak and Bhabha. H.Schwarz and S. Ray (Ed.), *A Companion to Postcolonial Studies*. Blackwell Publishing, 451-466.
- Moyes, S. (2018). *Taste of Freedom 'McDonald's' kebab shop opens up in ISIS-ravaged Mosul six months after the terror warlords were kicked out of the Iraqi city*. The Sun: <https://www.thesun.co.uk/news/5595506/mcdonalds-kebab-mosul-iraq/>

adresinden 6 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.

- Muradov, İ. (2023). Analysis of Methodological Approaches in the Economic Assessment of the Organization of Tourism in the Regions. *Turizm Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 41-48.
- Nicholls, T. (2011). Colonialism. D. K. Chatterjee (Ed.), *Encyclopedia of Global Justice*. Springer, Dordrecht, 161-165.
- Nováček, K., Simone, M., Fobbe, S., Matthews, R., Koliński, R., ve Nieuwenhuijse, O. (2017). *The Intentional Destruction of Cultural Heritage in Iraq as a Violation of Human Rights*. RASHID International.
- Nuryanti, W. (1996). Heritage and postmodern tourism. *Annals of Tourism Research*, 23(2), 249-260.
- Nye, J. (2005). *Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç*. (Çev. R. İnan Aydın) Ankara: Elips Kitap.
- OECD. (2022). *OECD Tourism Trends and Policies 2022*. <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/98e4b3dd-en/index.html?itemId=/content/component/98e4b3dd-en#:~:text=Income%20from%20international%20tourism%20went,and%2087%25%20of%20tourism%20expenditure> adresinden 24 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.
- Oğuz, M. (2013). Terim olarak somut olmayan Kültürel Miras. *Milli Folklor Dergisi*, 12(100), 5-13.
- Okumuş, M. (2021). Kültürel Diplomasi Bağlamında Sanal Müzele. *Selçuk İletişim Dergisi*, 14(4), 1972-2002.
- Oran, B. (2000). Kaçınıcı Küreselleşme. *Rekabet Kurumu Perşembe Konferansları* 9, 111-139).
- Oran, B. (2001). Hangi Küreselleşme? M. Koray (Ed.), *Küreselleşme ve Ulus-Devlet*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi.
- Öncel, M. A. (2018). ABD'nin Ortadoğu'ya Yönelik Kamu Diplomasisi: Obama ve Trump Dönemi. *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, 1(1), 92-104.
- Önder, E. (2020). Başkanların Doktrinleri Çerçevesinde, ABD'nin Yeni Güvenlik

- Anlayışı ve Soğuk Barış. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 27-39.
- Özcan, A. (2018). İngiliz Sömürgeciliği. A. Özcan (Ed.), *Sömürgecilik Tarihi (Avrupa-Amerika)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 60-74.
- Özcan, A. (2018). Önsöz. A. Özcan (Ed.), *Sömürgecilik Tarihi (Avrupa-Amerika)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, v.
- Özel, C. (2018). Yumuşak Güce Bütünsel Bakış. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7(1), 1-27.
- Özgürel, G. (2018). Kültürel Mirasa Bir Bakış: Marmaris Örneği. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(31), 4894-4906.
- Özkan, S. (2017). Osmanlı Devleti'nde Eğitim Dili ve Yabancı Dil Meselesi. *Eğitime Bakış (Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi)*, 13(39), 53-58.
- Özlük, E. (2009). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Soy Kütüğü. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 9(17), 237-260.
- Özmen, Z. (2022). Yukarı Mezopotamya Tarihi Coğrafyası. *Akademik MATBUAT*, 6(2), 201-212.
- Öztürk, E. A. (2018). Augustus'un yayılmacı politikasının doğası üzerine. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37(63), 1-16.
- Palaz Erdemir, H. (2000). İmparatorluk kavramının evrenselleştirilmesi. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*(8), 187-196.
- Palumbo, G. (2005). The State of Iraq's Cultural Heritage in the Aftermath of the 2003 War. *The Brown Journal of World Affairs*, 12(1), 225-238.
- Parıldı, M. (2010). Fransız Sömürgeciliği Döneminde Kuzey Afrika'da Arap Dili Ve Edebiyatına Genel Bir Bakış. *Bilimname: Düşünce Platformu*, 1(18), 115-132.
- Parlak, S., Kunt, H., ve Kocadağıstan, M. (2013). Siirt Ulu Camii Minaresi ve 2008 Yılı Restorasyonu. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 167-198.
- Petras, J. (1994). Cultural Imperialism in Late 20th Century. *Economic and Political Weekly*, 29(32), 2070-2073.
- Reddy, J. (2005). 5/6ths of Iraq's Higher Learning Institutions Burnt, Looted, Wrecked; 48 Profs Slain; UNU Calls for World Help to Repair System. *United Nations*

University.

Riley, T. (2017). *The Guardian*. Just 100 companies responsible for 71% of global emissions, study says: <https://www.theguardian.com/sustainable-business/2017/jul/10/100-fossil-fuel-companies-investors-responsible-71-global-emissions-cdp-study-climate-change> adresinden 25 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

Ritzer, G. (2008). *Modern Sosyoloji Kuramları*. (Çev. H. Hülür) Ankara: De Ki Basım Yayım LTD.

Ritzer, G. (2020). *Küresel Dünya*. (Çev. M. Pekdemir) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete: Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme*. (Çev. N. Domaniç) Ankara: Eflatun Yayınevi.

Rodrik, D. (2011). *Akıllı Küreselleşme: Küresel Piyasalar, Devlet ve Demokrasi Neden Birlikte Var Olamazlar?* (Çev. B. Aksu) Ankara: Efil Yayınevi.

Rumelili, B. (2018). Batı Merkezilik ve Postkolonyalizm. E. Balta (Ed.), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 203-220.

Sachs, J. D. (1999). Twentieth-Century Political Economy: A Brief History Of Global Capitalism. *Oxford Review of Economic Policy*, 15(4), s. 90-101.

Said, E. (2006). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark Anlayışları*. (Çev. B. Ülner) İstanbul: Metis Yayınları.

Said, E. (2008). *Medyada İslam*. (Çev. A. Babacan) Metis Yayınları.

Said, E. (2021). *Kültür ve Emperyalizm*. (Çev. N. Alpay) İstanbul: Metis Yayınları.

Salman, M., ve Othman, M. (2021). The Security And Political Impacts Of Disbanding The Iraqi Armed Forces After 2003-War. *Multicultural Education*, 7(4), 109-117.

Salvage, J. (2007). 'Collateral damage': The impact of war on the health of women and children in Iraq. *Midwifery*, 23(1), 8-12.

Sayın, Y. (2016). Arap Baharı Süreci ve Sömürgelerin Çözülmesi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(30), 65-70.

- Schreiber, H. (2017). Intangible Cultural Heritage and Soft Power – Exploring the Relationship. *International Journal of Intangible Heritage*, 12, 44-57.
- Schwartz, M. (2007). Neo-liberalism on crack: cities under siege in Iraq. *City*, 11(1), 21-69.
- Seth, S. (2013). "Introduction". S. Seth (Ed.), *Postcolonial Theory and International Relations: A critical Introduction*. New York: Routledge, 1-12.
- Sevinç, İ., ve Babahanoğlu, V. (2019). Küresel Güvenliğin Değişken Yapısı Ve Terör Örgütleri Üzerine Etkisi: Deaş Terör Örgütü Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 969-987.
- Shadid, A. (2009). *U.S. occupation leaves cultural legacy in Iraq*. NBC NEWS: <https://www.nbcnews.com/id/wbna31023977> adresinden 6 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Sharp, A. (2022). The Paris Peace Conference and its Consequences. (U. Daniel, P. Gatrell, O. Janz, H. Jones, J. Kennie, A. Kramer, & B. Nasson, Dü) *International Encyclopedia of the First World War in: 1914-1918-online*. https://encyclopedia.1914-1918-online.net/pdf/1914-1918-Online-the_paris_peace_conference_and_its_consequences-2022-06-09-V1.1.pdf adresinden 31 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- Sirkeci, H. (2023). *Çağdaş Türk Resim Sanatında Motif Öğesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Sivas, H. (2018). Eski Mezopotamya Tarihi ve Uygarlığı. T. Sivas (Ed.), *Uygarlık Tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 26-47.
- Sluglett, P. (2007). *Britain in Iraq : contriving king and country*. London ve New York: I.B.Tauris ve Co Ltd.
- Somuncuoğlu, E. (2023). *Postkolonyalizm-Postcolonialism*. İletişim Ansiklopedisi: <https://iletisimansiklopedisi.com/2023/07/06/postkolonyalizm-postcolonialism/> adresinden 4 Ekim 2023 tarihinde alınmıştır.
- Söğüt, S. (2019). Dekolonizasyon Dünyada Sömürgelerin Bağımsızlaşma Süreci 1945 - 1997. *Medeniyet Ve Toplum Dergisi*, 3(2), 267-270.
- Sönmezoğlu, F. (1987). *Ansiklopedik Politika Sözlüğü*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sönmezoğlu, F. (2017). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F., Güneş, H., ve Keleşoğlu, E. (2021). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. İstanbul: Der Yayınları.
- Spivak, G. C. (2009). *Outside in the Teaching Machine*. New York: Routledge.
- Spivak, G. C. (2020). *Madun Konuşabilir mi?* (Çev. E. Koyuncu) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sunar, L. (2012). XIX. Yüzyıl Avrupasında Emperyalizm Algısı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(14), 57-80.
- Sylvester, C. (2021). Postkolonyalizm. S. Smith, J. Baylis, P. Owens (Eds.), *Küreselleşen Dünya Siyaseti: Uluslararası İlişkilere Giriş* (Çev. H. B. Yalçın, M. S. Akgönül, V. Uzundağ, H. Alptekin). İstanbul: Küre Yayınları, 305-327.
- Şaban, İ. (2011). *XIX. Yüzyıl Osmanlı Irak'ında Edebi ve Kültürel Çevre*. Yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şahin, G. (2018). Afrika'nın Sömürgeleştirilme Sürecinde Berlin Konferansı (1884-1885) ve Afrika Basımına Yansımaları. *History Studies Dergisi*, 10(1), 247-268.
- Şen, P. (2019). *Türk Tarihinde Halı Sanatı*. Arkeofili: <https://arkeofili.com/turk-tarihinde-hali-sanati/> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.
- Şöhret, M. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Avrasya'nın Değişen Jeopolitiği Ve Türkiye İçin Önemi. H. Çomak (Ed.), *Dünya Jeopolitiğinde Türkiye*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 85-157.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2003). No:118 -;17 Temmuz 2003, 13 Temmuz 2003 tarihinde kurulan -Irak Yönetim Konseyi- hakkında. https://www.mfa.gov.tr/no_118--_17-temmuz-2003_-13-temmuz-2003-tarihinde-kurulan-_irak-yonetim-konseyi_-hakkinda.tr.mfa adresinden 23 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2023). T.C. Dışişleri Bakanlığı: <https://www.mfa.gov.tr/hindistan-kunyesi.tr.mfa> adresinden 1 Eylül 2023 tarihinde alınmıştır.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024). *Mısır'ın Siyasi Görünümü*.

<https://www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> adresinden 25 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2023). *UNESCO Somut Olm.Kült.Miras Online Sergisi*. <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-243105/unesco-somut-olmkultmiras-online-sergisi.html> adresinden 25 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

Talas, M., ve Kaya, Y. (2007). Küreselleşmenin Kültürel Sonuçları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*(22), 149-162.

Taş, R. (2012). Orta Doğu'daki Gelişmelerin Ekonomik Anlamı ve Küresel, Bölgesel Ve Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Potansiyel Etkileri. *Ortadoğu Raporu, Ekonomik Sosyal ve Siyasal Araştırma ve Uygulama Merkezi*, 9-35.

TDK. (2023a). *"sömürgecilik"*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 12 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

TDK. (2023b). *"kültür"*: <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 11 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

TDK. (2023c). *"miras"*. <https://sozluk.gov.tr/> adresinden 11 Mayıs 2023 tarihinde alınmıştır.

Tekin, M. (2019). Ortadoğu'da Helen Kültürü ve İslam'ın ilk Devirlerinde Tercüme Faaliyetlerine Etkisi. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 307 - 322.

Tekkök Karaöz, B. (2022). Kültürel Mirası Koruma Konusunda Müzelere Düşen Görevler. *International University Museums Association Platform Journal of Cultural Heritage UNIMUSEUM*, 5(2), 56-62.

Tezcan, M. (1998). Küreselleşmenin Eğitimsel Boyutu. *Eğitim ve Bilim*, 22(108), 53-55.

The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. (2023). *Iraq's cultural and historical losses from US-led invasion in 2003*. https://mid.ru/en/foreign_policy/historical_materials/1861865/?locale=tr adresinden 23 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

The Office of the Historian. (2024). *The Gulf War, 1991*. The Gulf War, 1991: <https://history.state.gov/milestones/1989-1992/gulf-war> adresinden 24 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

The World Bank. (2023). *International tourism, receipts (current US\$) - Croatia*. <https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.RCPT.CD?end=2020&locations=H&Rvestart=1995&view=chart> adresinden 24 Kasım 2024 tarihinde alınmıştır.

The World Bank. (2024). <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?locations=IQ> adresinden tarihinde 1 Ocak 2024 alınmıştır.

Thomas, R. (2003). What is Third World Security? *Annual Review of Political Science*, 6(1), 205-232.

Topdemir, H. G., ve Özsoy, S. (2015). *Uygarlık Tarihi*. Ankara: Pegem Akademi.

Turp, M. (2024). Lübnan Cumhurbaşkanı Bişara El-Huri'nin Türkiye Ziyareti (19-28 Haziran 1946). *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(35), 105-122.

Türkyılmaz, Ü. (2017). Aimé Césaire: Sömürge, Kölelik ve Eşitsizlik. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 229-239.

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu. (2023). *UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listeleri*. <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras-Listeleri> adresinden 10 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

UNESCO. (2003). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi.

UNESCO. (2023a). *Iftar/Eftari/Iftar/Iftar and its socio-cultural traditions*. <https://ich.unesco.org/en/RL/iftar-eftari-iftar-iftor-and-its-socio-cultural-traditions-01984> adresinden 12 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.

UNESCO. (2023b). *UNESCO in Croatia*. <https://www.unesco.org/en/countries/hr> adresinden 23 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

UNESCO. (2023c). *UNESCO in brief*. <https://www.unesco.org/en/brief> adresinden 28 Kasım 2023 tarihinde alınmıştır.

UNESCO. (2024). *Samarra Archaeological City, World Heritage Convention*. <https://whc.unesco.org/en/list/276> adresinden 5 Nisan 2024 tarihinde alınmıştır.

UNHCR. (2024). *UNHCR Refugee Agency*. UNHCR Iraq Refugees: <https://www.unrefugees.org/emergencies/iraq/> adresinden 6 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.

- UNWTO. (2017). <https://www.unwto.org/tourism-and-culture> adresinden 11 Aralık 2023 tarihinde alınmıştır.
- Ural, A. (2009). ABD'nin Enerji Hâkimiyeti Teorisi ve Büyük Ortadoğu Projesi. *Akademik Ortadoğu*, 3(6), 131-147.
- USAID. (2024). *DFC Commits \$50 Million to Expand Financing for Iraqi Entrepreneurs*. <https://www.usaid.gov/iraq/press-releases/apr-17-2024-dfc-commits-50-million-usd-loan-to-support-iraqi-entrepreneurs> adresinden 16 Şubat 2024 tarihinde alınmıştır.
- Vecco, M. (2010). A definition of cultural heritage: From the tangible to the intangible. *Journal of Cultural Heritage*, 11(3), 321-324.
- Vural, A. (2019). Zenginleştirilmiş Jeoturizm Güzergahlarına Dair Farkındalık Oluşturulması: Eski Gümüşhane-Dörtkonak Güzergahı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10, 250-274.
- Wallerstein, I. (2018). *Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş*. (Çev. N. Ersoy ve E. Abadoğlu) İstanbul: bgst Yayınları.
- Wallerstein, I. (2012). *Tarihsel Kapitalizm ve Kapitalist Uygarlık*. (Çev. N. Alpay) İstanbul: Metis Yayınları.
- Warburg, G. R. (2007). The Search for the Sources of the White Nile and Egyptian-Sudanese Relations. *Middle Eastern Studies*, 43(3), 475-486.
- Wenzel, J. (2006). Remembering the Past's Future: Anti-Imperialist Nostalgia and Some Versions of the Third World. *Cultural Critique*(62), 1-32.
- Wunderle, W., ve Briere, A. (2008). *U.S. Foreign Policy and Israel's Qualitative Military Edge: The Need for a Common Vision*. Washington: Washington Institute for Near East Policy.
- Yağmurlu, A. (2019). Kültürel Diplomasi: Kuram ve Pratikteki Çerçevesi. *Selçuk İletişim*, 12(2), 1182-1210.
- Yanar, A., ve Erdoğan, Z. (2019). Denizli Dokumalarının Kültürel Miras Ve Coğrafi İşaretleme Bakımından Önemi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(37), 43-51.

- Yassitepe Ayyıldız, E. (2018). Aimé Césaire'in Gözünden Kongo'nun Bağımsızlık Mücadelesi Ve Patrice Lumumba: Une Saison Au Congo. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 496-511.
- Yaşar, A., ve Akengin, H. (2022). İngiliz Sömürgeciliği ile Emperyalizminin Gelişimi ve Özellikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 57, 426-444.
- Yavanoğlu, U., Sağiroğlu, Ş., ve Çolak, İ. (2012). Sosyal Ağlarda Bilgi Güvenliği Tehditleri ve Alınması Gereken Önlemler. *Politeknik Dergisi*, 15(1), 15-27.
- Yazıcı, E. M. (2021). Camp Davıd Antlaşmaları Çerçevesinde Mısır – İsrail İlişkileri Ve Günümüze Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, 1(1), 1-19.
- Yazıcı, E. M. (2023). Postkolonyalizm ve Güvenlik Yaklaşımı. Z. Akbaş, V. Babahanoğlu, M. F. Argın (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik ve Savaş*. Bursa: Dora Yayıncılık, 121-146.
- Yetişkin, E. (2010). Postkolonyal Kavramlar Üzerine Notlar. *Toplumbilim: Postkolonyal Düşünce Özel Sayısı*(25), 15-20.
- Yıldırım, N. (1997). Küreselleşme. *Öneri*, 1(6), 171-175.
- Young, R. (2016). *Postkolonyalizm: Tarihsel Bir Giriş*. (Çev. B. Toksabay Köprülü ve S. Şen) İstanbul: Matbu Kitap.
- Yöndem, S. (2013). Müzikte Yozlaşmaya Küreselleşmenin Etkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2), 1043-1051.
- Yurdusev, A. N. (2019). "Uluslararası İlişkiler" Öncesi. A. Eralp (Ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zehr, M. A. (2003). *U.S. to Remake School System In Postwar Iraq*. Education Week: <https://www.edweek.org/leadership/u-s-to-remake-school-system-in-postwar-iraq/2003/04> adresinden 5 Mayıs 2024 tarihinde alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Elif Miray YAZICI

Yabancı Dili : İngilizce

ÖĞRENİM DURUMU

Derece	Alan	Okul/Üniversite	Mezuniyet Yılı
Y. Lisans	Uluslararası İlişkiler	Düzce Üniversitesi	2024
Lisans	Arkeoloji	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	2016
Lisans	Uluslararası İlişkiler	Çanakkale Onsekiz Üniversitesi	2011
Lise	Eşit Ağırlık	Alaplı Anadolu Lisesi	2007

DİĞER YAYINLAR

Yazıcı, E. M. (2021). Camp David Antlaşmaları Çerçevesinde Mısır – İsrail İlişkileri ve Günümüze Yansımaları. *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, 1(1), 1-19.

Yazıcı, E. M. (2023). Postkolonyalizm ve Güvenlik Yaklaşımı. Z. Akbaş, V. Babahanoğlu, M. F. Argın (Ed.), *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik ve Savaş*. Bursa: Dora Yayıncılık, 121-146.

Babahanoğlu, V. and Yazıcı, E.M. (2024). Policies of Denmark Towards The Arctic Region. In Ferdi Güçyetmez and Jared R. Dmello (Eds.), *Arctic 8 Policy: Reassessing International Relations*. Sale: Transnational Press London, 235-263.